

AIDAI

1948
GRUODIS
NR. 21

TURINYS

KRISTAUS GIMIMO ŠVENTĖJE SVEIKINAME GERBIAMUOSIUS „AIDŲ" BIČIULIUS, BENDRADARBIUS IR SKAITYTOJUS.

REDAKCIJA IR ADMINISTRACIJA

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1948 METAI GRUODŽIO MĖNUO NR. 21

KRISTAUS PRASMĖ

ANTANAS MACEINA

1. STRAIPSNIO POBŪDIS

Kristaus gyvenime ir Jo moksle esamą tiek pilnatvės ir tiek šviesos, kad jokia plunksna nepajėgia jos išreikšti ir jos paslapčių atskleisti. Net ir šv. Jonas, kuris giliausiai suprato Kristaus asmenybę, baigdamas savo evangeliją, pastebi, kad „yra dar daug ir kitų dalykų, kuriuos Jėzus padarė", ir kad „jei kiekvienas iš jų būtų atskirai aprašytas, tai manau, kad ir visas pasaulis negalėtų sutalpinti tų knygų, kurios reiktų parašyti" (Jon. 21, 25). Vadinasi, evangelijos taip pat yra tik nuotrupa, tik atšvaita tos dievažmogiškosios pilnatvės, kuri perėjo per mūsų žemę ir kuri ligi pat šių dienų nenustoja traukusi mūsų žvilgio. Nors ir nepajėgdami jos išsemti, nors kartais gal ir klaidingai ją suprasdami, vis dėlto mes nuolatos į ją gręžiamės, nuolatos prie jos grįžtame ir šį Didįjį Klausimą nuolatos sprendžiame. Nuo Klemenso Aleksandriečio „Paidagogos", kur jis vaizduoja Kristų kaip žmonijos Mokytoją ir Vadovą, ligi Giovanni Papini „Kristaus istorijos" ir François Mauriac „Jėzaus gyvenimo", kur paklydusio ir pavargusio naujojo žmogaus dvasia jieško paguodos bei ramybės, eina nenutrūkstama eilė veikalų, studijų ir straipsnių, mėginančių pradengti Paslapties bent kraštelį, įspėti Mįslės bent dalį, suvokti Prasmės bent menką atlaužėlę. Ir eis šita eilė ligi pat istorijos galo, ir niekas negalės pasigirti išsakęs viską, nieko nebepalikdamas ateinantiesiems. Kristaus pasirodymas žemėje veda į dangiškojo Tėvo Valią, į dieviškąją laisvę, kur nyksta priežastys, sąryšiai, akstinai. Kristaus atneštasis mokslas veda į dieviškąją Būtį, į jos nuolatinį buvimą bei veikimą sukurtosiose būtybėse, į neaprėpiamą Kūrėjo ir kūrinio meilės ryšį ir baigiasi paslaptimi. Kristaus pilnutinė Asmenybė veda į Šv. Trejybės gyvenimo vidaus santykius, iš jų semia galutinį išaiškinimą ir sykiu nesugaunamai pradingsta žmogiškajam suvokimui. Niekas negali pasekti Kristaus ligi galo. Niekas negali žygiuoti su Juo kartu nuo amžinojo Jo gimimo iš Tėvo ligi Jo grįžimo pas tą patį Tėvą. Štai dėl ko R. Guardini ir tvirtina, kad „kas imasi kalbėti apie Jėzaus Kristaus asmenybę ir gyvenimą, turi aiškiai žinoti, ko jis nori"[1]).

Ko tad mes norime šiuo straipsniu? Ne ko kito, kaip atsakymo į vieną mažutį klausimą: **kas yra Kristus žmogui?** Ne kas Jis yra pats savyje; ne kas Jis yra visoje kosmo sąrangoje; ne kas Jis yra ryšium su kitais dieviškaisiais asmenimis, bet kas Jis yra tau ir man ir mums visiems, klaidžiojantiems painiais šios tikrovės keliais. Kas Jis yra per pasaulį keliaujančiam žmogui, kuris „kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė" (B. Brazdžionis) eina per visas erdves ir per visus laikus, jieškodamus ne turto, ne garbės, net ne laimės ir ramybės, bet — **pats savęs**. Ant graikų šventyklos sienos prieš pustrečio tūkstančio metų jis buvo parašęs „Pažink pats save". Šiuos žodžius jis rašo ir šiandien. Jis rašo juos ant kiekvieno naujo sunkios savo istorijos lapo. Jis rašo juos ant kiekvieno jo kaktos prakaitu pažymėto darbo, nes jis seniai, labai seniai jau pamiršo savo tikrąjį vardą.

Kas tad yra Kristus šitam paties savęs bejieškančiam žmogui? Apaštalai Jį vadino **Mokytoju**. Ir teisingai, nes jis skelbė tiesų, kurių pasaulis ligi tol nebuvo girdėjęs. Tačiau ar Jis yra **tik** Mokytojas? Ar tau ir man ir mums visiems yra reikšmingas tik Jo **žodis**, o ne Jis pats? Bažnyčia Jį vadina **Išganytoju**. Ir teisingai, nes Jis išvadavo pasaulį iš nuodėmės. Tačiau ar Jis yra **tik** Išganytojas? Ar tau ir man ir mums visiems yra reikšmingas tik Jo **darbas**, o ne Jis pats? Ar Kristus kaip tikras mūsų žemėje gyvenęs, kentėjęs ir miręs žmogus, kaip vienkartinė asmenybė pačiu savimi, savo būtybe jau nebeturi nieko mums pasakyti? — Štai klausimas, kurį mėginsime šiuo straipsniu atsakyti, stengdamiesi pajieškoti paties Kristaus asmens — ne Jo mokslo ir ne Jo darbo — prasmės. Savo metu Fr. Ebeneris yra pasakęs, kad „Kristaus klausimas — tik jis, o ne kas kita — yra europinės dvasios gyvenimo branduolys ir prasmė"[2]). Posakis visiškai teisingas, bet per siauras. **Kristaus klausimas yra branduolys ir prasmė ne tik europinio, bet ir pasaulinio ir asmeninio dvasios gyvenimo.** Kiekvienas žmogus jieško atsakymo į savo pa-

[1]) Der Herr, XIII p. Würzburg 1937.

[2]) „Der Brenner", 4 p. 1922 m. 7. Folge.

ties klausimą. Kiekvienas žmogus stengiasi atspėti pats save. Tuo pačiu kiekvienas žmogus klausia Kristaus, nes žmogaus klausimas yra Kristaus klausimas, ir žmogaus kelias yra kelias į Kristų. Kristus yra žmogaus prasmė — štai ką norėsime šiuo straipsniu bent truputį praskleisti.

2. DVI EVANGELIJOS.

Sėklų šventinimas Marijos gimimo dieną (8 rugsėjo) yra vienas iš įspūdingiausių mūsų krašto religinių papročių. Dvi eilės drūtų, augalotų, gražiai apsitaisiusių vyrų, suklaupusių išilgai bažnyčios; dvi eilės atvirų su rugiais ir kviečiais maišiukų, suguldytų abiem tako šonais; aplinkui siūbuojanti žmonių minia; smilkintuvo dūmai blizgančia kapa kunigas, žengiąs tako viduriu ir šventu vandeniu šlakstąs aukso grūdus. Tai pirmoji rudens šventė, kai ant mūsų laukų pasirodo voratinkliai ir naujai suartos dirvos baigia laukti paskutinės sėjos. Marijos gimimo dieną yra laiminami daigai naujai pjūčiai. Ryšys nuostabiai prasmingas ir simbolinis.

Tačiau šios gražios šventės evangelija, atrodo, nepakenčiama. „Knyga giminės Jėzaus Kristaus, sūnaus Dovydo, sūnaus Abraomo. Abraomui gimė Izaokas, Izaokui gim Jokūbas, Jokūbui gimė Judas ir jojo broliai; Judui gimė Paras ir Zara iš Tamaros, Parui gimė Esronas, Esronui gimė Aramas, Aramui gimė Aminadabas, Aminadabui gimė Naasonas, Naasonui gimė Salmonas, Salmonui gimė Boozas iš Raabos..." ir tt. ligi pat galo, ligi Juozapo, vyro Marijos, „iš kurios užgimė Jėzus, vadinamas Kristumi" (Mat. 1, 1—16). Svetimų, nesuprantamų vardų eilė! Nevienas turbūt klausdavome, kodėl visa tai kaip tik šią dieną? Argi nebuvo galima rasti prasmingesnės Šv. Rašto ištraukos? Nevienam mums atrodo ši vardų litanija nuobodi ir neprasminga.

Maždaug toks pat jausmas pagauna mus ir pirmąją Kalėdų dieną, klausant trečiųjų mišių (sumos) evangelijos. Puikios mūsų krašto giesmės, avelių pilna prakartėlė su rimtai žygiuojančiais trimis karaliais ir juodukais jų tarnais, sniegu apibarstytos eglutės, rogių varpeliai važiuojant į bažnyčią sudaro nuotaiką linksmą, net truputį vėjavaikišką, bet ramią ir nekaltą, kaip pats prakartėje gulįs Kūdikis ir ant Jo pasilenkusi Marija su Juozapu. Bet štai po įspūdingos sumos kunigas įlipa į sakyklą ir pradeda: „Pradžioje buvo žodis. Tas Žodis buvo pas Dievą, ir Žodis buvo Dievas. Jis pradžioje buvo pas Dievą. Visa per jį padaryta, kas padaryta, ir be jo nepadaryta nieko. Jame buvo gyvybė, ir ta gyvybė buvo žmonių šviesa. Šviesa šviečia tamsybėje, bet tamsybė jos neapėmė..." ir tt. ligi pat galo, ligi kol „tas žodis įsikūnijo ir gyveno tarp mūsų" (Jon. 1, 1—14). Ir vėl mums kyla klausimas: kodėl šią linksmą dieną tokia nesuprantama Šventraščio vieta? Marijos gimimo šventės evangelija mums atrodo neprasminga. Kalėdų pirmosios dienos evangelija atrodo paslaptinga, kažkokia mistiška, nesuvokiama savo gelmėmis ir savo turiniu. Ji atskleidžia kažkokias svaiginančias aukštumas, į kurias mūsų protas įkopti nepajėgia. Jeigu Marijos gimimo šventėje mes daromės nepatenkinti dėl evangelijos neprasmingumo, tai pirmąją Kalėdų dieną mums nepasitenkinimas sukyla dėl evangelijos nesuvokiamumo.

Ir vis dėlto abiem atvejais mūsų gautas įspūdis yra tik paviršutiniškas. Tikrovėje ir anoji nuobodi svetimų vardų litanija ir šitoji slėpininga Žodžio filosofija yra vienodai gilios prasmės ir vienodai ankštai siejasi su Kristaus asmeniu. Šitas abi Šventraščio ištraukas Bažnyčia yra parinkusi ne pripuolamai, bet sąmoningai, nes jos išreiškia dvejopą Kristaus kilmę ir tuo pačiu dvejopą jo prigimtį. Jos išreiškia Jį kaip žmogų ir kaip Dievą, virsdamos dviem skirtingais, tačiau esmingai būtinais keliais į Kristaus prasmės suvokimą.

Minėtą svetimų, mums iš sykio nereikšmingais atrodančių vardų eilę yra Naujajame Testamente surašę du evangelistai: Matas ir Lukas. Matas savo evangeliją pradeda „knyga giminės Jėzaus Kristaus, sūnaus Dovydo, sūnaus Abraomo" ir išskaičiuoja anuos minėtus vardus, pradėdamas Abraomu ir baigdamas Juozapu bei Marija. Iš viso šitas išskaičiavimas apima keturiasdešimt dvi Izraelio tautos kartas: 14 kartų nuo Abraomo ligi Dovydo, 14 kartų nuo Dovydo iki išrėmimo į Babiloną ir 14 kartų nuo ištrėmimo iki Kristaus (Mat. 1, 17). Tai yra Mato evangelijos kelias, kuriuo jis mus veda į žemiškąją Kristaus kilmę. Lukas elgiasi priešingai. Jis Juozapu ne baigia, kaip Matas, bet pradeda, pastebėdamas, kad Kristus „buvo laikomas sūnumi Juozapo, kuris buvo Helio, kuris buvo Matato, kuris buvo Levio, kuris buvo Melkio, kuris buvo Janės, kuris buvo Juozapo, kuris buvo Matatijo, kuris buvo Amoso ir tt. ligi pat Adomo, „kuris buvo Dievo" (Luk. 3, 23—38). Vėl nieko mums nesakančių vardų eilė, trunkanti gal tūkstančius metų.

Ką jais nori abu evangelistai — Matas ir Lukas — pasakyti? Ne ką kitą, kaip tai, kad Kristus yra atkeliavęs į žemę ne iš kažkokios nežinios, ne nusileidęs iš dangaus, kaip kad mituose vaizduojami stabmeldžių dievai, bet gimęs iš istorinės, labai senos giminės; turįs savo senelius ir prosenelius; susijęs su jais kraujo ryšiais; esąs jų tikras, nors ir tolimas palikuonis. Anie iš sykio taip neprasmingai skambą vardai rodo tikrą Kristaus kūno ir kraujo kilmę iš istorinės, šioje žemėje vargstančios ir kovojančios žmonijos. Jie mums sako, kad Kristus yra tikras žmogus: ne žmogaus šmėkla, kaip senovėje manė doketų ereziją Jis yra tikras žmogus dėl to, kad yra gimęs, kaip ir mes; gimęs iš Moters ir tuo pačiu turįs tikrą žmogiškąją prigimtį. Anie vardai mums sako, kad Kristus yra istorinis žmogus; ne vėlesnių amžių prasimanymas, sužmoginant išganymo idėją, kaip tvirtino devynioliktojo šimtmečio pozityvistai. Mato ir Luko svetimvardžiai yra švyturiai, kurie nušviečia žemiškąją istorinę Kristaus kilmę. Kristus yra mūsų brolis. Jis yra mūsų giminės, todėl mums savas, suprantąs mus ir mūsų gyvenimą, galįs mums pagelbėti ir mus išvaduoti. Jis yra mūsų Išganytojas, mūsų ne tik tuo, kad atėjo mūsų atpirkti, bet ir tuo, kad iš mūsų yra kilęs. Mūsų Gelbėtojas yra gimęs iš mūsų pačių. Mes jam paruošėme kūną ir sielą. Mes jam davėme tautą, giminę, motiną, globėją, kraštą, papročius ir kalbą. Jis nėra tasai graikiškasis „deus ex machina", kuris pasirodo tada, kai tragedija pasidaro žmogiškai nebeišsprendžiama. Taip, mūsų puolimo tragedija irgi buvo neišsprendžiama. Mes patys savomis jėgomis nebegalėjome išsipainioti iš nuodėmės, iš klaidos ir iš mirties. Reikėjo, kad ateitų Dievas, atleistų mums nuodėmę, parodytų tiesą ir nugalėtų mirtį. Ir šitas Dievas atėjo. Tačiau Jis atėjo ne iš aukšto, ne iš šalies, bet gimė iš mūsų pačių, iš nenutrūkstamo mūsų kūninio ir dvasinio ryšio ligi pat pirmojo žmogaus. Kristus - Gelbėtojas yra žmonijos narys kaip ir kiekvienas iš mūsų.

Bet štai, šv. Jonas, kaip matėme, savo evangeliją jau pradeda visiškai kitaip. „Pradžioje buvo Žodis. Tas Žodis buvo pas Dievą, ir Žodis buvo Dievas.“ Jis „buvo tikroji šviesa, kuri apšviečia kiekvieną žmogų, ateinantį į šį pasaulį. Jis buvo pasaulyje, pasaulis per jį padarytas, bet pasaulis jo nepažino ... Tas žodis įsikūnijo ir gyveno tarp mūsų. Mes matėme jo garbę, garbę kaip vienatinio iš Tėvo gimusio Sūnaus, pilno malonės ir tiesos“. Matas ir Lukas mums atskleidžia žmogiškosios Kristaus kilmės šaltinį, Jo sąjas su istorine žmonija. Jonas mus veda aukštyn į dieviškąją Kristaus kilmę, į dieviškojo gyvenimo gelmes, iš kurių Kristus taip pat yra išėjęs ir apsireiškęs pasauliui. Iš Mato ir Luko mes patiriame, kad Kristus buvo mūsų giminės atžala, Mergelės Marijos sūnus, gimęs skurdžiame Betlejaus tvartelyje, viešpataujant Palestinoje karaliui Erodui. Iš Jono mes sužinome, kad tasai pats ėdžiose gulįs Kūdikis yra Amžinasis Žodis, viršum visų laikų ir erdvių esąs pas Dievą; kad per Jį sukurta visa; kad Jis yra žmonių šviesa; kad Jis visados buvo pasaulyje, tik pasaulis jo nepažino; kad galop šitas Žodis įsikūnijo ir apsigyveno tarp mūsų ne tik kaip kiekvieno daikto pirmavaizdis ir pagrindas, bet ir kaip žmogus, kaip mūsų brolis. Šalia tikros ir istorinės Kristaus žmogystės šv. Jono evangelijoje skleidžiasi prieš mūsų akis nesuvokiama ir neaprėpiama to paties Kristaus Dievystė. Šalia ryšių, kurie Kristų sieja su žmonių gimine ligi pat Adomo, kyla to paties Kristaus esminis ryšys su dieviškąja absoliutine Būtimi. Kristus yra žmogaus sūnus, tikrąja ir tiesiogine šio žodžio prasme. Bet sykiu Jis yra ir Dievo Sūnus — taip pat tikrąja ir tiesiogine prasme. Kristaus neišsemia nei tik vienas žmogiškumas nei tik vienas dieviškumas. Jis yra tikras žmogus. Bet Jis yra ir tikras Dievas. K r i s t u s y r a D i e v a ž m o g i s — štai pavadinimas, kuris geriausiai Jam tinka Jo kilmės ir Jo prigimties atžvilgiu. Jono tad evangelija tik papildo Mato bei Luko evangeliją, ir anoji nuobodi svetimų vardų litanija randa giliausią savo atbaigą slėpiningoje Žodžio filosofijoje.

Kokios tad prasmės turi šita dvilypė Kristaus kilmė ir dvejopa Jo prigimtis? Koks yra mūsų — tavo ir mano — ryšys su šituo Dievažmogiu; su šituo Dievu, tapusiu žmogumi, arba, jeigu norite, su šituo Žmogumi, tapusiu Dievu? Kokios reikšmės turi mums žmogiškumo susijungimas su dieviškumu viename Kristaus asmenyje? Norėdami atsakyti į šitą klausimą, pamėginkime atskleisti vieną iš pačių pagrindinių žmogaus troškimų, kuris iškilo pačioje žmonijos gyvenimo pradžioje ir nenustojo jos lydėjęs visą sunkų jos kelią, būtent: ž m o g a u s n o r ą p e r ž e n g t i p a t į s a v e.

3. ŽMOGAUS NORAS SUDIEVĖTI.

Visų amžių ir visų tautų žmogus buvo nepatenkintas savimi tokiu, kokiu jis yrą. Jo paties tikrovė kartais jam buvo sunki, kartais gėdinga, kartais net šlykšti. Tačiau kiekvienu atveju ji buvo jam tai, su kuo jis negalėjo susitaikinti ir ką jis stengėsi peržengti. Kai Nietzschės Zaratustra iš kalnų nusileido į slėnį paskelbti čia gyvenantiems žmonėms savo išminties, pirmas jo pamokslas buvo žmogiškosios tikrovės kritika. „Žmogus turi būti pergalėtas, kalbėjo Zaratustra rinkoje žmonių miniai; ką jūs padarėte jam pergalėti? Visos būtybės sukūrė kažką už save aukštesnį. O jūs ar norite būti šios didžios srovės atoslūgiu ir mieliau grįžti prie gyvulio, negu pergalėti žmogų? Kas yra bezdžionė žmogui? Pajuoka arba skausminga gėda. Taip ir žmogus turi būti antžmogiui: pajuoka arba skausminga gėda.“ Kitoje vietoje Zaratustra dar aiškiau pabrėžia žmogiškosios tikrovės praėjimą. „Žmogus, sako jis, yra virvė ištempta tarp gyvulio ir antžmogio, virvė viršum bedugnės... Žmoguje didinga yra tik tai, kad jis yra tiltas, bet ne tikslas. Žmoguje yra mylėtina tik tai, kad jis yra perėjimas ir žlugimas.“ Todės Zaratustra sakosi mylįs tuos, kurie „nemoka gyventi“, kurie „save paaukoja žemei, kad žemė kada nors virstų antžmogio žeme“. Toki žmonės, Nietzschės pažiūra, esą „ilgesio rodiklės į antrą krantą“.

Tačiau gal tai yra tik moderninio žmogaus pergyvenimas? Gal šis civilizacija persisotinęs didmiesčių sūnus, išragavęs visus gyvenimo malonumus, pasijuto lyg girtuoklis rytojaus dieną? Gal dėl to kaltas yra ne pats žmogiškasis buvimas, bet tik mūsų kultūros linkmė? Gal paprastas, arti gamtos gyvenąs žmogus yra patenkintas savo tikrove ir apie jos peržengimą nesvajoja? Grįžkime tad nuo Nietzschės truputį atgal. Prieš pusketvirto tūkstančio metų Izraelio patriarchų laikais Huso šalyje prie Arabijos dykumų gyveno žmogus vardu Jobas. Tai buvo vienas iš tų daugybės klajoklių, kurie su savo bandomis kilnojosi iš vietos į vietą, ieškodami joms geresnių ganyklų. Jobas turėjo septynis tūkstančius avių ir tūkstantį kupranugarių, penkis šimtus jungų jaučių, septynis sūnus ir tris dukteris (Job. 1, 2—3). Jis buvo, kaip Šventraštis sako, „vyras kuklus ir teisingas, dievobaimingas ir bėgąs nuo pikto“ (1, 1). Ir štai, šitas žmogus, netekęs turto, šeimos ir sveikatos, šitaip savo skunde apibūdino žmogiškąją tikrovę. „Žmogus, gimęs iš moters, gyvena trumpą laiką ir yra pilnas vargo. Kaip gėlė jis prasiskleidžia ir yra nulaužiamas. Jis bėga lyg šešėlis ir niekados nestovi vietoje (14, 1—2)... Medis turi vilties. Nulaužtas jis vėl žaliuoja ir jo šakos vėl atželia. Kai jo šaknys žemėje pasensta ir smėlyje apmiršta jo liemuo, vandens kvapu jis atsigauna ir sprogdina lapus, tarsi būtų naujai pasodintas. O žmogus, miręs ir supuvęs, kur jis yra? Lyg ežeras, ištekėjus vandeniui, ir lyg išsekusi bei užakusi upės vaga guli jis ir niekados nesikels, kol bus dangus. Jis neatbus ir nepakils iš savo miego“ (14, 6—12). Kitoje vietoje Jobas sako, kad „kareiviavimas yra žmogaus gyvenimas, ir jo dienos tarsi darbininko“ (7, 1), kuris ilgesingai laukia saulės laidos, kad galėtų pasilsėti. Čia neminimi žodžiai, kuriais Jobas vadina save atmata ir žmonių patyčia, skųsdamasis neturįs ramybės dieną ir naktį.

Čia imama tik tai, kas turi bendresnės žmogiškosios prasmės. Todėl nors Jobas buvo toli nuo civilizacijos, nors jis buvo labai doras ir teisingas, vis dėlto ir jam žmogiškoji tikrovė neleido su ja susitaikyti, neleido jos akivaizdoje nurimti. Net ir tada, kai jo dienos buvo laimingos, jis keldavosi anksti rytą, aukodavo Dievui už savo vaikus, sakydamas: „Gal kartais nusidėjo mano vaikai ir savo širdyse piktažodžiavo Dievui“ (1, 5).

Katalikų Bažnyčia savo maldose už mirusius mielai kartoja Jobo žodžius, nes konkrečios mirties akivaizdoje žmogiškosios tikrovės praeinamumas, reikalas ją nuolatos peržengti pasidaro labai aiškus. Bažnyčia sykiu su Jobu liūdi dėl šitos tikrovės. Ji skundžiasi dėl jos. Ji su ja nesusitaiko ir joje neišsitenka. Juodi liturginiai drabužiai čia yra gedulas ne tik dėl atskiro asmens, bet ir dėl viso žmogiškojo buvimo. Jeigu Nietzschei žmogiškoji tikrovė žadina

gėdos ir paniekos jausmą, tai Jobui ir Krikščionybei ji kelia liūdesio, gailesčio pergyvenimą. Tačiau nepaisant šio skirtumo, visiems yra vienas ir tas pat dalykas: nepasitenkinimas sava tikrove, noras ją peržengti ir palikti.

Ką žmogus nori šituo nepasitenkinimu pasakyti? Ko jis siekia, mėgindamas savo tikrovę peržengti? Ką jis tikisi anapus pats savęs rasti? Norėdami atsakyti į šituos klausimus, eikime dar toliau, negu Jobas, pasiekime pačią žmonijos gyvenimo pradžią ir paklauskime pirmuosius žmones. Juk ir jie buvo nepatenkinti savo tikrove, nors gyveno rojuje. Juk ir jie ieškojo priemonių šitai tikrovei pergalėti. Argi jų puolimas nebuvo susietas su šituo pirmykščiu jų nepasitenkinimu? Kai gundytojas paklausė pirmąją moterį, kodėl ji nevalganti vaisiaus medžio, augančio rojaus viduryje, ji pasiteisino, esą Dievas neleidžiąs valgyti, kad kartais nenumirtų. Tada gundytojas atspėjo pagrindinį ir esminį žmogaus norą ir atsiliepė: „Tą dieną, kai jo valgysite, atsidarys jūsų akys, ir būsite kaip dievai, žiną, kas gera ir kas pikta" (Gen. 3, 5). Vadinasi, vaisiaus valgymas, gundytojo žodžiais, patrauks paskui save ne mirtį, bet dieviškumą. Žmogus bus kaip dievas. Savo žvilgiu jis perskverbs būtį ligi jos gelmiu: ligi gero ir pikto. Ir šita vilionė sugundė žmones. Ir sugundė juos todėl, kad ji glūdėjo pačioje jų prigimtyje. Dieviškumo ilgesį jie nešiojosi savo širdyje. Jis buvo jų troškimas. Ir ne todėl pirmieji žmonės nusikalto, kad jie n o r ė j o tapti dievais, bet todėl, kad pasirinko paties Dievo uždraustą, vadinasi, n e t i k r ą, apgaulingą kelią bei būdą. Adomo nuodėmė yra ne dieviškumo kaip tikslo siekimas, bet tik nevykusių priemonių pasirinkimas.

Dievas žmogų sukūrė pagal savo paveikslą ir panašumą. Kasdieniniais žodžiais tariant, Dievas buvo žmogaus modelis. Jis jį padarė pagal save. Todėl žmogus yra panašus į Dievą. Ir juo yra panašesnis, juo jis yra žmogiškesnis. Kaip dailininkas, tapydamas paveikslą, savo modelį perkelia į kūrinį ir juo labiau perkelia, juo šitas kūrinys darosi vertingesnis, taip lygiai ir žmogus juo labiau su dieviškuoju savo Modeliu sutampa, juo labiau apreiškia savo esmę. Nuosekliai žmogaus dieviškumas anaiptol nėra jam nei pripuolamas nei nereikalingas dalykas. Priešingai, d i e v i š k u m a s ž m o g u i y r a j o ž m o g i š k u m o p a g r i n d a s i r b ū t i n a s ą l y g a. Pilnutinį ir tikrą savo žmogiškumą jis gali išskleisti tik dieviškumo šviesoje ir šilimoje. Ž m o g u s t u r i b ū t i d i e v i š k a s, k a d b ū t ų t i k r a i ž m o g i š k a s. Tolti nuo Dievo žmogui reiškia artėti prie gyvulio, nes su gyvuliu žmogus taip pat turi neatskiriamų ryšių per savo kūną. Štai dėl ko pirmieji žmonės buvo žalčio suvilioti, nes jis pasiūlė jiems dieviškumą. Štai kodėl visų laikų žmonės yra nepatenkinti savo tikrove, nes ji yra nedieviška. Dieviškumas yra žmogaus pagrindinis ir nepakeičiamas siekimas. N o r a s p e r ž e n g t i s a v o t i k r o v ę e s m ė j e y r a n o r a s s u d i e v ė t i. Ir mums kitokios išeities nebelieka: arba pakilti ligi dieviškumo arba nusmukti ligi gyvuliškumo, nes dabartinė mūsų tikrovė iš tikro yra tik perėjimas, tik tiltas, tik rodiklė į antrą upės krantą.

Koks tačiau kelias mus veda į šitą tikslą? Kokiomis priemonėmis mes galime sėkmingai save palikti ir patekti į dieviškumo sritis, nebijodami, kad dieviškoji saulė sutirpins mūsų vaško sparnus ir kad mes, kaip tasai legendinis Ikaras, nukrisime atgal į mūsų buvimo gelmes? — Toks kelias yra vienas vienintelis, būtent: KRISTUS.

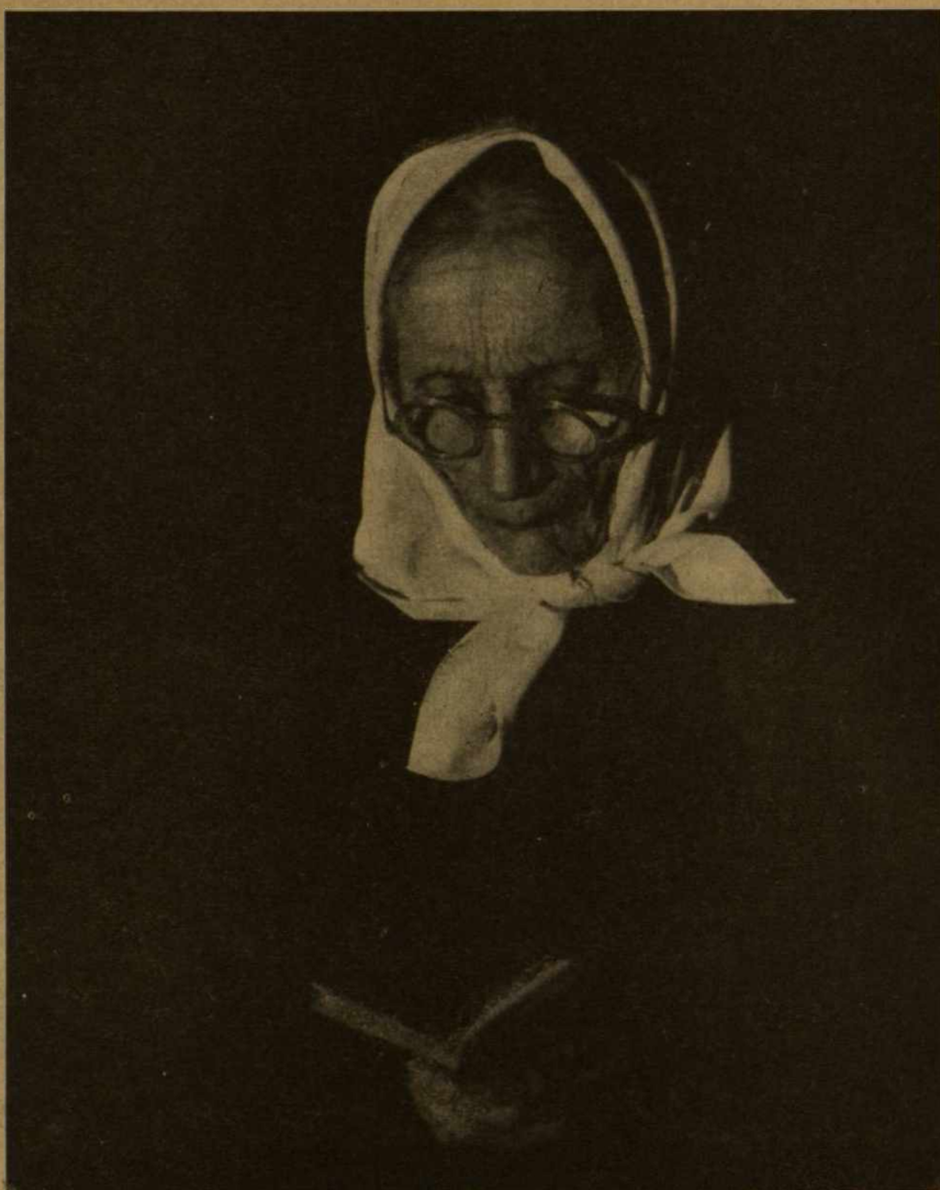
4. ŽMOGAUS SUDIEVINIMAS KRISTUJE

Savo istorijoje žmogus yra bandęs eiti ir kitokiais keliais, kurių yra du pagrindiniai: p a ž i n i m o ir k ū r y b o s. Abu jie yra buvę tragiški. Abu jie nuvedė žmogų tolyn nuo Dievo. Tačiau abu juos žmogus mėgino ir tebemėgina.

Pirmieji žmonės rojuje norėjo tapti dievais, eidami p a ž i n i m o keliu. Gundytojas jiems pasiūlė pažinimo medžio vaisių, kurio jie ėmė ir valgė. Tai buvo kelias į išviršinį pasaulį. Pažinimo medis juk yra simbolis daikto, kuris yra š a l i a žmogaus. Pažinimas paliečia plačiausiai ne ką kitą, kaip a p l i n k ą, kurioje žmogus gyvena ir kurią jis stengiasi savo protu perskverbti. Tiesa, žmogus mėgina įsibrauti ir į savo vidų. Tačiau čia jo pastangos yra žymiai menkesnės, palyginus jas su išviršino pasaulio pažinimu. Žmonijos istorijoje protas įsiskverbė į pačias pasaulio gelmes. Tuo tarpu dvasia liko tokia pat tamsi, kaip ir anksčiau. Todėl visai teisingai galima teigti, kad pirmaeilis ir plačiausias, vaisingiausias ir prieinamiausias pažinimo laukas yra žmogų apsupanti gamta. Į ją tad ir kreipiasi visi tie, kurie į dieviškumą žygiuoja pažinimo keliu.

Tačiau gamtos bei pasaulio pažinimas yra sykiu ir jo apvaldymas. Juo giliau mes leidžiamės į pasaulį, juo daugiau atspėjame jo paslapčių, juo labiau pasaulis mums paklūsta ir juo tvirčiau mes jį suimame į savo rankas. Pažinimo keliu eidamas, žmogus pasaulį ištiria ne tik teoriškai, bet jį apvaldo ir praktiškai. Jis padaro klusnias gamtos jėgas, priversdamas jas veikti taip, kaip jis nori. Todėl pažinimas atpalaiduoja žmogaus galybę ir pasaulio akivaizdoje iš tikro jį padaro savotišku dievu. Gamta nusilenkia savo valdovui ir jo valiai atiduoda savo galybę. Todėl nenuostabu, kad pažinimo kelias, prasidėjęs rojuje, eina per visą žmonijos ligšiolinį gyvenimą. Pirmykštė žalčio vilionė nenustoja švietusi istorijoje žygiuojančiam žmogui. Net atrodo, kad juo toliau, juo labiau žmogus tiki gundytojo žodžiams. Ir kai šiomis dienomis buvo atspėta medžiagos paslaptis ir tuo pačiu sugebėta apvaldyti pačią jos prigimtį, nevienas ugdo drąsią viltį, ar tik jis nestovi jau prie pat dievų karalystės vartų.

Vis dėlto nors pažinimo kelias veda žmogų į gamtinio pasaulio paslaptis, nors jis ištiesia šį pasaulį po žmogaus kojomis, kaip jo veikimo lauką, jį ištinka ta pati tragedija, kuri ištiko ir šio kelio pirmatakus rojuje. Paklausiusi gundytojo, moteris „ėmė vaisiaus, valgė, davė savo vyrui ir šis valgė. Tada atsivėrė jų akys ir jie pamatė, kad yra nuogi" (Gen. 3, 6—7). Išgirdę Viešpaties balsą, jie pabėgo ir pasislėpė tarp medžių. O kai Dievas pašaukė Adomą, šis atsakė: „Išgirdau Tavo balsą ir nusigandau, nes esu nuogas" (3, 10). Tada Viešpats jį paklausė: „O kas gi tau parodė, kad tu esi nuogas?" (3, 11). N u o g u m o j a u s m u i r i š g ą s č i u V i e š p a t i e s a k i v a i z d o j e p a s i b a i g ė p i r m ų j ų ž m o n i ų p a ž i n i m a s. Tas pat pasikartoja ir visą pažinimo kelią. Tiesa, žmonės ištiria gamtą, ir ją apvaldo. Tačiau jos akivaizdoje jie tik dar ryškiau pastebi neperkeistą savo tikrovę. Jie pasijunta tarsi nuogi, tarsi apiplėšti visų savo mokslinių ir techninių laimėjimų akyse. Neperkeistas žmogus — kenčiąs, klystąs ir mirštąs

MOTINA BERNELIŲ MIŠIOSE

(Nuotr. K. Daugėlos)

žmogus — atsistojęs priešais jam klusnią gamtą, iš tikro yra nuogas. Ir šitoje vietoje jis kaip tik išsigąsta jo dvasioje prabylančio Viešpaties. Juk J o jis siekė savo pažinimu. Juk J o jis ieškojo savo tyrinėjimuose ir bandymuose. Tačiau jis ne tik Jo nepasiekė, ne tik Jo pasaulyje nerado, bet dar nutolo nuo Jo, įsipainiojo į gamtos dalykus, paklydo juose ir pasijuto nieko neturįs. Jis pasijuto nuogas ne tik gamtos, bet ir Dievo akyse. Todėl prabilęs Viešpats jam darosi baisus, ir jis mėgina slėptis už gamtinių daiktų, kad neišeitų aikštėn jo kelio klaida, kad jo gėda nebūtų atidengta. Pažinimo kelias yra apgaulingas. Dieviškumo žmogui jis neduoda. Jis tik nuveda žmogų į pasaulį, jį apnuogina ir palieka vieną, bijantį pažvelgti į savo siekto ir ieškoto Dievo veidą.

Todėl nevienas renkasi antrąjį, būtent, k ū r y b o s kelią ir juo mėgina eiti dieviškumo linkui. Žmonijos istorijoje šitas kelias prasidėjo Babelio bokšto statyba. Prieš išsiskirstydami po visą žemę, Adomo ainiai nutarė pastatyti miestą ir bokštą, kurio viršūnė siektų dangų ir įamžintų jų vardą (Gen. 11, 4). Tai turėjo būti jau ne šalia žmogaus esąs d a i k t a s, bet iš pačios jo dvasios kilęs k ū r i n y s. Rojaus žmonės mėgino tapti dievais, valgydami nuo pažinimo medžio, vadinasi atsikreipdami į gamtą, nes ir medis ir jo vaisius ir pats valgymas yra iš esmės g a m t i n i a i dalykai. Žemės žmonės mėgino pasiekti dangų savo pačių dvasia. Bokštas turėjo būti jų dvasinės galybės išraiška, ženklas ir sykiu priemonė. Žmogus čia panorėjo savo paties kūriniu nusitiesti laiptus ir jais įkopti į dievų karalystę.

Iš tikro, kūryba dar labiau atskleidžia žmogaus galią ir jo dieviškąją kilmę, negu pažinimas. Pažinimas eina daugiau, kaip sakėme, į išviršinį pasaulį. Kūryba tuo tarpu daugiau atpalaiduoja išvidines žmogaus

dvasios sritis. Iš savo kūrinių žmogus prabyla pačiomis savo gelmėnis. Pažinimas daugiau atskleidžia, kas pasaulyje jau yra. Kūryba tuo tarpu duoda naujų dalykų, kurių ligi tol nebuvo. Savo veikalais, ypač filosofijos ir meno, žmogus kuria naujus pasaulius, dažniausiai kitokius, negu šis regimasis, Dievo sukurtas pasaulis. Todėl jeigu pažinime žmogus tik atseka tai, ką Dievas yra padaręs, tai *kūryboje jis atsistoja prieš Dievą kaip kūrėjas prieš Kūrėją*. Čia jis pasijaučia esąs Dievui lygus. Adomas Mickevičius „Vėlinių" didžiojoje Konrado improvizacijoje leidžia Konradui atsistoti priešais Dievą ir pareikšti:

„Dievo, gamtos verta yra ta giesmė.
Didi tai giesmė kūrimo.
Giesmė ta — jėga ir šaunybė.
Giesmė ta yra nemarybė.
Juntu nemarybę, nemarybę kuriu.
Ką gi didesnio įstengei sukurt, Dieve?"

Konradas, kaip ir kiekvienas genialus kūrėjas, apreiškia savo dvasią nemirtingais kūriniais. Tačiau nieko didesnio už nemirtingą būtį nė Dievas nėra sukūręs. Kūryba yra pagrindas žmogui lygintis su Dievu, nes ji iškelia žmogų aukščiau už visus pasaulio padarus. Babelio bokštas, kurio viršūnė turėjusi siekti dangų, yra tik simbolis šitos kūrybinės galios, kurios vedamas žmogus kopia aukštyn, palikdamas savo neperkeistą tikrovę.

Tačiau mes žinome, kaip pasibaigė ir šitas antrasis kelias. Rojaus žmonės, eidami pažinimo keliu, pasijuto esą nuogi ir išsigando Viešpaties akivaizdoje. Žemės žmonės, eidami kūrybos keliu, pradėjo nesusikalbėti tarp savęs ir tuo būdu nebegalėjo savo sumanymo užbaigti. Šventraštis pasakoja, kaip Adomo ainiai, prieš pradėdami statyti bokštą, buvo vienos kalbos ir tuo pačiu vienos minties. Tačiau paskui jų kalba pasidarė skirtinga. Jie pradėjo nebesutarti tarp savęs ir buvo priversti pasklisti pasaulyje, palikę bokštą nebaigtą. Tragedija nepaprastai gili ir neišvengiama. *Kas savo dieviškumui pasirenka kūrybos kelią, tas būtinai turi nutraukti ryšius su bendruomene ir pasilikti vienišas*. Minėtasis Mickevičiaus Konradas, pradėdamas savo improvizaciją, pastebi:

„Vienatvė! Kam man žmonės! Lyg jiems aš dainuoju . . .
Vienas tedainuoju . . . girdžiu tik savo dainas."

Kiekvienas kūrėjas tedainuoja tik sau. Kūryba juk yra giliausios asmeninės dvasios apreiškimas ir vykdymas. Kūryba kyla ne iš to, ką žmogus yra pasisavinęs iš kitų, bet iš to, ką jis turi originalaus, savo; kas yra susiję su jo nepasekamomis asmens gelmėmis. Todėl eiti kūrybos keliu reiškia eiti nuolatinio savęs teigimo ir pabrėžimo keliu. Kitaip sakant, eiti nuolatinio nuo bendruomenės tolimo keliu. Bendruomeninė kūryba iš esmės negalima. Todėl juo kūrėjas yra genialesnis, juo kūryba yra asmeniškesnė ir juo jis labiau ja nuo bendruomenės nutolsta. Babelio bokšto statytojai pradėjo bendromis jėgomis. Tačiau kūrybinis individualizmas tuojau juos suskaldė. Jie pasijuto galį kalbėti kiekvienas iš savęs, galį sakyti kiekvienas savą asmeninį žodį. Tačiau šitas žodis pasidarė nebesuprantamas kitam, nes jis buvo ne tik ne iš kito dvasios kilęs, bet dažnai šitą kito dvasią net neigiąs. Sutartinis darbas pasidarė nebeįmanomas. Tačiau kadangi kiekviena didesnė kūryba reikalauja ir bendruomenės pagalbos, todėl bendruomenės paneigimas yra sykiu ir kūrybos paneigimas. Kūrybinis savęs teigimas, savo Aš pabrėžimas ir iškėlimas nutolina kuriantįjį žmogų ne tik nuo bendruomenės, bet sykiu ir nuo kūrybos. Čia kaip tik ir glūdi Babelio bokšto tragedija. Čia sykiu glūdi ir tragedija viso kūrybos kelio. Pažinimas žmogų apnuogina ryšium su jo apvaldyta gamta. Kūryba žmogų padaro nepajėgų ryšium su jo palikta ir paniekinta bendruomene. Pažinimo keliu eidamas, žmogus įsivelia į gamtinį pasaulį ir esti apiplėšiamas savo dvasioje. Kūrybos keliu eidamas, žmogus pasineria į savo vienišos dvasios gelmes ir esti atitraukiamas nuo buvimo drauge, kuris yra pagrindinė žmogiškosios egzistencijos sąlyga. Abiem tačiau atvejais dieviškumas pasilieka tik tolima svajonė, tik nepasiektas idealas, tik sudužusi viltis. Abiem atvejais žmogus pasijunta pasilikęs toks pat, kaip ir anksčiau.

Ar tai reiškia, kad šita viltis yra tik apgaulė? Ar tapti dieviška yra tik puikus, bet netikras žmogaus noras? Anaiptol! *Žmogaus dieviškumas yra ne tik esminis žmogaus troškimas, bet ir pagrindinis Krikščionybės teigimas*. Krikščionybė yra išganymo religija ne ta prasme, kad ji mus išvaduoja iš kasdieninių klaidų ir nuodėmių, kad ji mus išgelbsti iš visuomeninių painiavų ir sąmyšių, bet ta prasme, kad ji mus išlaisvina iš mūsų pačių tikrovės. Kristaus Atpirkimas buvo ne paprastas teisinis nuodėmės atleidimas, jos dovanojimas, bet pačios žmogaus esmės pakėlimas į naują buvimą, „naujasis sukūrimas", kaip sako šv. Povilas. *Atpirktas žmogus yra naujas žmogus*. Tai žmogus, kuris yra peržengęs patį save ir įėjęs į tikrąjį savęs sudievinimo kelią. Ar jis juo eis ir kaip ilgai bei stropiai eis, priklausys nuo jo paties. Tačiau Kristus šitą kelią jam yra atidaręs. Jo pabaigoje, pasak Bažnyčios teigimo, stovi galutinis ir tobulas susijungimas su Dievu, regėjimas Jo veidas į veidą, žvelgimas į pačią Jo esmę ir prisiėmimas viso dieviškojo turinio. Šį baigiamąjį tarpsnį pasiekę žmonės bus labiau panašūs į dievus, negu į žmones: „potius dii quam homines videantur". Tai pačios Bažnyčios žodžiai, išreikšti Romos katekizme, išleistame Tridento susirinkimo nutarimu.

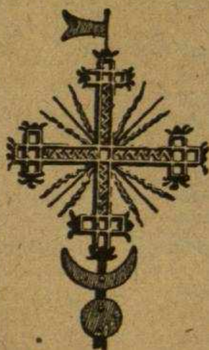
Tačiau šitas Krikščionybės rodomas kelias yra ne pažinimo, ne kūrybos, bet *buvimo Kristuje* kelias. Žmogus gali tapti dievu ne skverbdamasis savo protu į pasaulio daiktus; ne statydamas šalia savęs savo dvasios kūrinius, bet įsijungdamas į Kristaus buvimą ir tuo pačiu dalyvaudamas Kristaus dieviškume. Juk Kristus, kaip jau buvo sakyta, yra ir žmogus ir Dievas. Žmogiškoji Jo prigimtis yra sutapusi su dieviškąja. Kristus yra žmogus, peržengęs žmogiškąją tikrovę ir pakilęs ligi dieviškumo. Jis yra perskverbtas dieviškąja jėga ir malone, dieviškąja tiesa ir dieviškuoju gėriu. Jis yra *tikras žmogus*, istorinis žmogus, gyvenęs žemėje tam tikru metu ir tam tikroje vietoje. Jo sudievėjimas todėl yra ne iliuzija, ne apgaulė, bet įvykusi viltis ir išsipildęs troškimas. Amžinasis Žodis įsikūnijo ir apsigyveno tarp mūsų. Jis tad ir gali būti pagrindas mums sudievėti. Jeigu Kristaus nebūtų buvę, mūsiškis dieviškumo noras iš tikro būtų pasilikęs tik sapnas, tik vaikiškas rankų tiesimas į mums neprieinamą saulę. Tačiau Kristus *yra*. Jis yra *tikrai*. Todėl ir mūsų dieviškumas darosi pagrįstas, nes Kristuje jis yra įvykdytas ir išbaigtas ligi pat mirties nugalėjimo, ligi kūno perkeitimo ir ligi visiško ir tobulo susijungimo su dieviškąja Būtimi. Kristus stovi priešais mus kaip dieviškasis ir todėl pilnutinis bei galutinis Žmogus:

Ecce Homo! Jis yra vienintelis laidas, kad anoji pirmykštė rojaus svajonė žmogui tapti dievu ne tik gali įvykti, bet iš tikro ir yra įvykusi. Šiuo atžvilgiu Kristus yra žmogiškumo pavyzdys, pavyzdys ne moraline, bet giliausia metafizine prasme; pavyzdys, kuris savo būtimi ir savo asmeniu išsprendė žmogaus klausimą ligi pat galo.

Nenuostabu todėl, kad ir mūsų kelias į dieviškumą negali būti kitoks, negu Kristaus. Kristus kaip žmogus yra dieviškas tuo, kad Jis yra susijungęs su Dievu ir klusniai vykdąs dieviškąją valią. Susijungimas su Dievu ir Jo valios vykdymas yra tos sėkmingos vienintelės priemonės, kuriomis pasigelbėdamas žmogus gali tapti dievišku. Nei nusikreipimas į aplinkinius daiktus nei atsidėjimas kūrinių gaminimui dieviškumo žmogui nelaiduoja. Kristus nebuvo nei mokslininkas nei kūrėjas žemiškąja šio žodžio prasme. Tačiau Jis atėjęs pasaulin atlikti jam Tėvo skirto uždavinio, kurį jis sėmė ne iš pasaulio, kaip tai mėgina daryti pažinimu susižavėjęs žmogus; ne iš savęs, kaip tai stengiasi vykdyti kūrybos suviliotas žmogus; bet iš To, Kuris Jį buvo siuntęs, iš Tėvo. Ir kaip tik šios aukštesnės Valios vykdyme kuo labiausiai išsiskleidė ir apsireiškė Kristaus savarankiškumas, Jo tikrasis žmogiškumas ir laisvė. Prisiėmimas dieviškojo paskyrimo buvo tuo pačiu ir dieviškumo prisiėmimas. Marijos atsakymas angelui „tebūnie man pagal tavo žodį" ir Kristaus atodūsis Alyvų kalne „tebūnie Tavo valia" (Mat. 26, 42) yra nurodymas kelio į kiekvieno žmogaus siekiamą dieviškumą. Dievas nusileidžia į žmogų tik tada, kai žmogus jam atsidaro. Žmogiškoji Kristaus prigimtis yra kuo labiausiai Dievui atvira ir todėl kuo labiausiai sudievinta ligi asmeninio susijungimo su Amžinuoju Logos.

Būti Kristuje todėl reiškia eiti sudievėjimo keliu. Jį yra nurodęs ir pats Kristus ir Jo mokiniai. Po paskutinės vakarienės, eidamas į Getsemani sodą, Kristus kalbėjo apaštalams: „Kaip vynmedžio šakelė negali nešti vaisiaus pati savaime, jei nepasilieka vynmedyje, taip ir jūs, jei nepasiliekate manyje. Aš vynmedis, jūs vynmedžio šakelės. Kas pasilieka manyje ir aš jame, tas neša daug vaisiaus, nes be manęs jūs nieko negalite padaryti" (Jon. 15, 4—5). Uoliausias Kristaus apaštalas šv. Povilas nenuilstamai ragina visas krikščioniškąsias bendruomenes suprasti šį reikalą pasilikti Kristuje. „Jau mums metas keltis iš miego, rašo jis Romos gyventojams, nes dabar mūsų išganymas arčiau, kaip kada įtikėjome. Naktis praėjo, o diena priartėjo. Todėl meskime šalin tamsybės darbus ir apsivilkime šviesos šarvais" (Rom. 13, 11—12). Kas tie šviesos šarvai? Ne kas kita, kaip Kristus. Šv. Povilas savo paraginimą baigia aiškiais žodžiais: „Apsivilkite Viešpačiu Jėzumi Kristumi" (13, 14). Povilo gimtajame Tarso mieste jo jaunystės metais gyveno daug stabmeldžių, kurie garbino stabus krokodilų, žalčių ir įvairių kitų gyvulių pavidalu. Švenčių metu šie žmonės apsivilkdavo krokodilų odomis, užsidėdavo bent gyvulių ragus, tikėdamiesi, kad, prisiėmę jų garbinamo Dievo pavidalą, jie ir patys pasidarys kaip dievai. Šv. Povilas savo laiškuose prisimena šiuos stabmeldiškuosius papročius ir ragina krikščionis apsivilkti ne išviršiniu dieviškuoju pavidalu, bet pačiu Jėzumi Kristumi. Kitaip sakant, jis ragina susijungti su Kristumi ligi visiškos vienybės, ligi savo būtybės sutapdymo su Jo dieviškąja Būtimi, nes tik tokiu būdu mes tapsime dieviški, tik tokiu būdu mes įvykdysime aną seną, bet mums visiems savą svajonę būti kaip dievai.

Kas tad yra Kristus ryšium su žmogumi? Kas jis yra tau ir man ir mums visiems? Ne kas kita, kaip žmogaus įvykdymas. Jeigu Dievas yra žmogaus paveikslas, tai šitas paveikslas kuo labiausiai spindi Kristuje. Jeigu Dievas yra žmogiškumo pagrindas ir nešėjas, tai šitas pagrindas kuo labiausiai yra tvirtas Kristuje. Jeigu žmogus yra sudievinamas, savo prigimtį atverdamas Dievui, tai šitas atvėrimas kuo plačiausias yra Kristuje. Kristaus Karaliaus šventės epistolėje skaitome, kad „visai Dievo pilnybei patiko apsigyventi Jame ir per Jį suderinti visa su savimi, ar kas yra žemėje ar danguje, darant jo kryžiaus krauju taiką" (Kol. 1, 19). Kristus tad yra žmogaus suderintojas su Dievu pats savyje ir per save. Rojaus žaltys nemelavo, kad žmonės bus kaip dievai. Jis tik melavo, kad paneigdami Dievą, jie bus kaip dievai. Kristus atitaisė šitą melą. Jis parodė, kad žmogus dievišku tampa ne nuo Dievo nusigręždamas, bet prie Jo kuo arčiausiai prisišliedamas, Juo apsivilkdamas pačiose savo prigimties gelmėse. Visų amžių žmogus jieško pats saves ir randa save Kristuje. Visų amžių žmogus sprendžia savo paties klausimą ir šitą klausimą randa išspręstą Kristuje. Kristus yra žmogiškosios problemos išsprendimas, išsprendimas ne teorijoje, ne knygoje, bet gyvoje būtybėje, gyvame ir konkrečiame gyvenime. Visi mes esame neišspręsti savo būtyje. Todėl visi ilgimės ir laukiame ano Didžiojo Išsprendimo, kuris yra įvykęs Kristuje ir kuris įvyks kiekviename iš mūsų, jei tik mes būsime Kristuje, kaip vynmedžio šakelė kad būna vynmedyje.

VENANCIJUS ALIŠAS

DEVANEIOS

Vaitoja drėgnas vakaras ant mano rankų.
Keliu sunkias akis į tolumas pro langą.
Atsimenu tave, ir visos mintys klysta
Šešėlių grauduly į šviesią viešpatystę.

Matau skaidrius prūdus. Ajaruos lizdą. Gulbę.
Dūzgendamos aplink, bitutės medų čiulpia.
Į žiedo ugnį saulė įberia kodylo —
Kvepėjimas nuo smilgų lig žvaigždžių pakyla.

Į kranto akmenis lengva bangelė šnara
Be žodžių pasaką... Klausytis jos taip gera!
Staiga kažkas prisilietė lediniais pirštais —
Tai drėgnas vakaras ant mano rankų miršta.

VISITA À CASA PATERNA

Pagal Luiz Guimarães Jr.

Kaip paukštis, kuris grįžta į pernykštį lizdą
Po rūškanos ir nusitraukusios žiemos —
Taip aš svajojau vis jaunystės tolimos
Pastogę jaukią kada nors išvysti.

Grįžau. Prie durų pasitiko senas draugas —
Šešėlis, o gal motinos meili dvasia? —
Už rankos paėmė, akių paskaitė gelmėse —
Ir žingsniai mane nusekė paslaugūs.

Tai šitas kambarys... Ak, atmenu aš viską:
Šionai, bemirksinčios, lempelės šviesoje,
Mama ir seserys... — Šilta banga ištriško

Man iš akių (O kasgi sulaikytų ją?)
Visose kertėse atsiminimai tviska
Ir verkia ilgesys visam kambaryje.

BAÎA

Vis kasdie į seną uostą ateinu
Atsisveikinti išplaukiančius laivus, —
Palydėti dūmų kaspinus rausvus
Į platybę Okeano vandenų.

Tyluma — sesuo atogrąžų kaitros —
Atsisėda ant akmens šalia manęs.
Į akis tolydžio žvelgia stiklines,
Bet jų vyzdis tuoj kitais krantais klajos.

Vis tolyn tolyn... Neženklintu taku.
Jau pažįstamus kraštus, girias matai...
Čiulba paukščiai ant pavasario šakų.

Baltos valtys priekin iriasi lėtai.
Lenksis burės, danguje ratus rašys — — —
Dvelksmo nėr — jas neša mano ilgesys.

UMA TARDE

Visas išvaikščiojau gatves,
Visuos bulvaruos klydinėjau.
Bet veltui. Kas į čia atves
Už žalio sparno pievų vėją.

Paskui į parką nuėjau.
Aplinkui degė ryškios gėlės.
Bet vyzdį traukė vis toliau
Plaukiąs virš palmių debesėlis.

Toliau toliau... Kur lango to
Stiklai pavirsta saulės broliais
Ir žėri vakaro laidoj
Pastogė deimantų karoliais.

Kai liūdnas veidas atsigrįš
Tenai atgal — pro tą alėją —
Jis pagalvos, kad į akis
Viena tik saulė pažiūrėjo.

CASCATA CRISTALINA

Iš neramaus kalnų šaltinio —
Iš žemės almančios žaizdos —
Srovena kraujas nuolatos.
Traškiu juoku nusikvatoja
Ir puola po granito kojų
Gelmėn cascata cristalina.

Rami ir išdidi žydrynėj
Viršūnė klausos amžinai,
Ką kalba verdantys klanai;
Kaip ryto spindulys sudūžta
Spektru, cascata cristalina.

Ir tu to juoko sidabrinio
Šalia akmens įsiklausai.
Ak, ten pažįstami garsai
Tų marių kur tave viliojo.
Jaunystės metų tolumoje...
Dainuok, cascata cristalina!

Mane kažkas apsikabino
Ir glaudžia mylinčia ranka.
Pakyla metų uždanga!
Matau klonius ir pilką dangų...
Užgautas medžio medis žvanga — — —
Tai tu, cascata cristalina.

Joks paukštis siekti nemėgino
Skaisčiosios laiko keteros.
Aš grįšiu ten! Rausvos žaros
Jau akys kupinos, jau širdį
Iš tolo ta daina nugirdė...
Dainuok, cascata cristalina!

CASCATA CRISTALINA

BOTAFOGO

Iš Flamengo vilnių mačiau ištiestą ranką,
Iš Flamengo vilnių.
Pirštu rašė žodžius į atogrąžų dangų,
Rašė daug sakinių.

Buvo giedra aplink. Saulė degė lyg spurga
Ant padangių šakos.
Botafogo lopšy iš rūkų kilo Urca
Prie ramios įlankos.

Tylūs vandens žioravo ir plieskė žarijom
Kaip skaisti pateną.
Rankos palenkė taurę — ir aukso prilijo
Jų žaizda kruvina.

Pasakyk: ar ne sapnas, ne sapnas tik buvo —
Šito aš nežinau —
Kad sutirpęs į ašarą mariose žuvo
Mum abiem: man ir tau.

Iš Flamengo vilnių mačiau ištiestą ranką,
Iš Flamengo vilnių.
Ir dabar, nors už lango jau vakaras slenka,
Tą paveikslą miniu.

Grįšiu vienas ant kranto. Suvargusio stoto
Nieks nei sveikins nei kvies.
Iš gelmių tu iškilsi žuvėdra plasnoti
Viršum mano širdies?

PRIMAVERA

Jau džiaugsmo kraujas tvinksi
Ant mėlynų kalnų.
Iš linksmo upių žingsnio
Pavasarį menu.

Jisai lyg rausvas vynas
Putoja ant šakų.
Nusijuokė citrinos
Baltų žiedų juoku.

Ant mažo mirtos lapo
Tarp sienos akmenų
Skaidrus lašelis kabo
Jos ašarų jaunų.

Ten liaunosios lijanos
Prie madžio medį glaus —
Arterijos ir venos
Tų medžių ir dangaus.

Čia taip tylu, kad, rodos,
Tyla drebėti ims.
O toliuose miglotuos
Perdaug šviesos akims.

Duok ranką, nebijoki,
Baikšti Indaiatau:
Kaskadų lengvą šokį
Paradysiu aš tau.

DISPLACED PERSONS

Dreba miglų sparnai — be lyties ir miegūsti —
O neaiški viltis gelmėje tavo dvasios
Lyg baikštus spindulys kape ima jau busti
Kur gyvenimas blaškos tavasis.

Lyg baikštus spindulys... Tavo sunkiąją naštą:
Graudų ilgesį, kančią, laukimą ir mintį
Ant auksinių sparnų pasiėmęs nuneštų
Į tenai, kur tau grįžti užginta.

Tave šaukia į ten! Prisiartini lango.
Kurčioje gelmėje žvėries balsas sustaugia.
Dreba miglų sparnai. Kažkas pakelia ranką,
Kažkas gąsdina tave ir šaukia.

O pleveno žvaigždė viršum mielojo krašto...
Lyg mergaitė nuoga — iš drovumo virpėjo.
Ak, jos veidą matai: bąla bąla — užgęsta...
Iš akių širdis byra į vėją.

PĀPOULA

Ateina susimąstymas į mano sielą —
Sunkiu žingsniu ateina daug minčių.
O šitą vakarą jau nieko nemąstyti būtų miela,
Tik sienų nebylių pabūt kurčiu svečiu.

Ant tolimų krantų ramybė viešpatauja
Ir dega aguona ant tolimų krantų.
Ateina motina. Atgniaužia delną. Žiūrisi į saują.
— Kam, Viešpatie, man taip... O, Dieve mano Tu!

Ir dega ugnimi tenai raudonas žiedas,
Tenai — ant kranto tėviškės senos.
Papuręs veidas. Blandžios akys. Lūpos kažin ką vis klieda,
Ir klumpa ji šalia aguonos kruvinos.

A VASA PARTIDA

Šito vakaro lūpos ir šaltos ir tylios
Ir jo pirštai šalti.
Ipirangoj prie palmių sumigo jau vilos
Kaip vaikai apleisti.

Svetimų akmenų atsrovena ramybė
Ir liūliuja mintis.
Kristalinėj taurėj blankaus mėnesio žiba
Nedrąsi pilnatis.

Ko drebi? Ko bijai? Ko glaudiesi man kojų,
Brangi viešnia naktų?
Kai kalbu — tu klausai; kai tyliu — tu vaitoji,
Bet neprakalbi tu.

Pasakyk: ar tai visa ne sapnas tik buvo?
Šito aš nežinau.
Kristalinė taurė gėlių vandeniu srūva —
Ji įskilusi jau.

TAVO RANKOS ŠVARIOS

Jurgis Jankus

Dar diena, dar diena ir Kūčios atėjo. O rodos buvo dar taip toli. Kai nori sulaikyti, tai laikas nuteka kaip vanduo.

Už durų barškėjo indai, šliuksėjo pilstomas vanduo. Tarpais pasigirsdavo moteriški balsai: vienas aukštas traškus — motinos ir kitas žemas, nuosaikus, pilnas nerimą keliančios šilimos — dukters. Paskum valandėlę visam name pasidarydavo taip tylu, lyg būtum uždarytas kape.

Pro tankią baltą užuolaidą buvo matyti didelis keturkampis kiemas, nuo laukų atribotas daržine, tvartais, klojimu.

Po kiemą vaikščiojo abu Vainiškiai: Vytautas ir tėvas. Jie nešiojo gyvuliams pašarą, kad per šventes nereikėtų nešioti, paskum ėmė mesti į diendaržį tvartuose susikaupusį mėšlo perteklių.

Povilas pavydėjo jiems.

Jau buvo gražiai pasnigta, o iš pilko dangaus tebekrito lengvos padrikos snaigės, vėjo blaškomos sklaistėsi po kiemą, sukosi apie langą, tyliai sėdo ant palangės.

Jis pavydėjo ir snaigių, ir oro, ir žandus gnaibančio šalčio, ir tos laisvės, kad gali nesižvalgydamas pereiti per kiemą arba mesti iš tvarto mėšlą.

Kasdien ta maža tyli šeima jam vis labiau patiko ir jautėsi, lyg čia būtų jo namai, nors, draugų nurodytas, čia apsistojo tik kelioms dienoms, kol pasitaikys proga pereiti per sieną. Bet senasis Vainiškis galvojo kitaip.

— Ko pačiam ten skubintis, — tada pasakė. — Mes tik keturi. Svetimų žmonių neturim, o mūsiškiai, kai yra reikalas, moka liežuvį laikyti už dantų. Per sieną išeiti galima. Daug eina, bet kai kuriuos ir pagauna. Kai ką net pašauna. Čia pačiam rizika mažesnė. Kol galima pakęsti, sėdėk ir, jeigu turi ką, dirbk, o kai pakęsti sunku bus, visi eisim. Bet ilgai jie čia nebus.

Patiko Povilui tie tėvo žodžiai, ir jis pasiliko, tik dieną į kiemą neidavo, kad svetimas kas nepamatytų. Bet ir tas nebuvo taip sunku, kai galvojo, kad bolševikai neilgai tebus, kad karas plėsis tolyn, ir jie turės bėgti. Laikas bėgo, atėjo ir Kūčios, o pasaulis buvo ramus, lyg šitoj žemės vietoj nieko nauja nebūtų atsitikę.

Belaukdamas perskaitė visas knygas, kokias galėjo gauti ir įpusėjo pamfletą apie žmogaus teises pasaulyje, bet bolševikai tik traukė daugiau jėgų, pasieny kirto miškus, po laukus vaikščiojo būreliai karininkų ir kalinėjo kažin kam kuolelius.

Kurį laiką, kai sužinojo, kad bolševikai paskelbė jį į Vokietiją pabėgusį, konfiskavo namus ir ūkį, širdį buvo užtvinęs ramus tikrumas, bet dabar ir tas išsisklaidė. Ilgiau tokią dieną išsėdėti nebegalėjo. Pakilo nuo stalo, pasirąžė, žvilgterėjo pro langą ir vėl susilaikė. Ką tik norėjo išeiti, paimti šakę ir padirbėti kartu su tėvu ir Vytu, bet iš už daržinės galo išėjo kailiniuotas vyriškis, priėjo prie vyrų ir ėmė šnekėtis. Jis buvo rankas susikišęs į kišenes ir kalbėdamas koja sklaidė sniegą. Abu Vainiškiai, ir tėvas ir sūnus, ant šakių pasirėmę klausė, ką kailiniuotasis pasakojo. Ir kai jis vėl pro daržinės galą nuėjo, juodu dar gerą valandą taip kalbėdamiesi stovėjo, paskum tėvas pasmaigė, pasmaigė šake žemę, mestinai įsmeigė į mėšlą ir atėjo į trobą. Povilui atrodė, kad tenai apie jį buvo kalbama ir kad senasis Vainiškis dabar ateina pas jį, bet kai tas nuėjo į virtuvę ir tyliai ėmė šnekučiuotis su moterimis, jis vėl atsisėdo prie stalo, bet laukan eiti tokio gyvo noro nebeturėjo.

Po valandėlės tėvas vis dėlto įėjo ir be jokių įžangų pradėjo:

— Žinai, žmogau, mūsų galvos nebeišneša, kaip čia reikėtų geriau padaryti. Matei, tą vyrą, kur buvo atėjęs? Jis pasakė, kad šiąnakt reikią laukti kratų. Bolševikai žiną, kad daug vyrų slaptąsi pasieniais ir tyką, kada lengviau būtų perbėgti. Ilgai sukę galvas, kaip lengviau būtų juos susemti, ir dabar kažin kas iš mūsiškių pakišęs mintį, kad Kūčių metu būsią lengviausia. Tada visi vakarienės susirenką į krūvą, tai ir tie susirinksią. Rasią net ir iš miesto slapta atvažiavusių.

— Tai kas nors vis dėlto žino, kad čia esu? — paklausė Povilas.

— Matai, kaip čia geriau pasakius, — nutęsė tėvas. — Tikrai žinoti niekas nežino, bet nujaučia. Aš irgi nežinau kur kas yra, bet nujausti daug ką nujaučiu. Kartais kalbi su žmogum ir pamatai, ką jis galvoja arba ką slepia. Dėl to galėtum būti visiškai ramus. Gali čia niekas ir neužeiti. Jeigu nebūtų įspėję, būtum ramiausias ir miegotum galvą užsiklojęs, bet dabar nutylėti negali. Mes jau visi apšnekėjom. Ir su Vytu šnekėjau ir dabar su motina. Visiems mums atrodo, geriausia iš čia traukti. Gink Dieve, nepagalvok, kad mes norėtumėm atsikratyti. Mes nebijom nė kiek, bet nenorim, kad pačiam kas atsitiktų. Per sieną dabar išeiti vargu ar būtų galima. Vakar naujų žaliakepurių atvažiavo. Vienais pasieny tankiau apstatė, o kiti tebėra palaidi. Tie, sako, šiąnakt ir medžiosią. Visur neužeis. Ir pas mus gali užeiti, gali ir neužeiti, bet kaip pats žinai, kad kas yra, tai taip ir rodosi, kad užeis.

Senis nutilo. Tylėjo ir Povilas. Tam, ką čia pasakojo, jis tikėjo ir širdy pajuto gyvą šuns persekiojamo žvėries baimę, bet pasakyti neturėjo ko. Jis neturėjo kur eiti, o tėvas, valandėlę patylėjęs, vėl prašneko.

— Mes ir šiaip galvojom ir taip, bet geresnio nieko sugalvoti negalėjom. Teks pačiam grįžti galiuką atgal. Nors kuriam laikui, kol paaiškės, kas čia darosi. Čia mat ta prakeikta draudžiama zona, o tenai, toliau į krašto vidurį vis laisviau. Kai tik sutems, Vytas įsikiš juodbėrį ir paveš pas žmonos seserį. Jie irgi visi sa-

vieji, samdytų neturi, galėsi būti ramus, kaip ir čia. O jeigu ir ten imtų darytis ankšta, reikės mėginti per sieną, ką darysi.

Tėvui bekalbant įėjo Vytas ir tyliai atsisėdo, tarpdury atsistojo motina, o toliau už jos duktė. Pasidarė panašu į mažą susirinkimą. Povilas jautė, kad jam reikia ką pasakyti.

— Labai negerai padariau pas tamstas užgaišęs, — tyliai pradėjo. — Nepagalvojau, kad taip ilgai užbūsiu ir rūpesčių padarysiu. Ir aš pats nežinau, ką pasakyti. Aš verčiau būčiau linkęs rizikuoti per sieną, negu dar vienai šeimai vargo užtraukti.

— Dabar per sieną negalima, — įsiterpė Vytas. — Gal vėliau, bet kad tą sieną vis stipriau saugo. Bet aš pajieškosiu, o dabar reikės daryti taip, kaip tėvas sako. Kito nieko nebeliko.

— Ką darysi, jeigu jūs taip nusprendėt. Bet aš verčiau lįsčiau nors ir į žemę. O kažin, sakykite, ar nebūtų galima toj mėšlo krūvoj įsirausti tokį nedidelį kambarėlį Ne tik bolševikas, bet ir pats velnias neužuostų, kad tenai kas lindi.

Visi nusijuokė, bet pasiliko prie pirmesnio sprendimo.

Artėjo vakaras. Povilas tvarkėsi savo nedaugelį daiktų. Žiemvakarių vėjas darėsi vis aštresnis, ir sniegas ėmė suktis tirštesniais debesimis.

— Gerai, — sakė senis Vainiškis. — Kad tik nenusiramintų, kai važiuoti reikės. Ir vėžes tuoj uždums, ir nereikalingai akiai sunkiau pamatyti. Gerai.

Sutemus oras visiškai įšėlo. Vėjas švilpė ir vertė sniegą sūkuriais, plikos jovarų šakos dejavo ir švilpė. Vytas šypsojosi, kad dangus su žeme maišosi.

Pakinkė bėruką, iš ketverto patį eikliausiąjį. Tvarte nusistovėjęs nerimo, trypė ir šnirpšdamas purtė galvą. Povilas skubino atsisveikinti. Mergaitės ranką ilgiau palaikė rankoje. Šiluma nutekėjo per krūtinę, bet jis laimingas, kad per tas vienišas dienas nepasakė jai visko, kas ateidavo į galvą ir į širdį.

Tylūs išleido pro duris. Nė žiburio nenešė pašviesti.

— Plentu tik nevažiuokite, — dar perspėjo tėvas, — kad neužlėktumėt ant ko nors. O prie tilto sargyba tikrai stovės. Verčiau pasukite per pušyną ir paskum tiesiai per pelkę — jau neklimps. Visos zonos pasienio sargybomis tik jau neužstatė.

Vytas tiktai linktelėjo galvą, o Povilas palinkėjo smagių Kalėdų. Jis stengėsi būti nerūpestingas ir prižadėjo antrą dieną Kalėdų ateiti pasišokti.

— Ne, mes su Vytu atvažiuosime, pasakė mergaitė.

Bėris, pajutęs atleistas vadeles, pašoko iš vietos ir be garso dingo nakties tamsume, lyg vėjas būtų pakėlęs nuo žemės ir nusinešęs.

Trys pasilikusieji valandėlę stovėjo akis subedę į tamsumą, lyg norėdami ligi galo sekti, kad nieko neatsitiktų.

— Dieve padėk! — tyliai pasakė senis Vainiškis.

Jis ne dažnai vargindavo Dievą savo prašymais, bet dabar tikrai juto, kad reikia.

— Eisim — pasakė motina.

— Tsss! — sudraudė duktė ir įsikibo abiem tėvams į rankas.

Nuo vartų per kiemą šmėkštelėjo žmogaus šešėlis. Dabar jie visi matė, kaip kelučiu trobos link bėgo vyras. Tėvas numojo ranka.

— To dar betrūko! — pasakė.

— Kas čia toks? — su baime paklausė motina.

— Ar svarbu kas, svarbu, kad matė, — mestelėjo moterims ir nusisuko eiti į trobą. Dabar jis su nieku nenorėjo susitikti.

Bet vyras prie jų nesustojo. Jis pralenkė tėvą ir pirmas įbėgo į vidų. Tik dabar tepažino, kad parbėgo Vytas.

— Kas jiems atsitiko? — sušnibždėjo motina su išgąsčiu balse ir žengė paskui tėvą.

Trobos tarpdury susitiko vėl beišeinantį Vytą. Jis rankoje turėjo nedidelį virtuvinį kirvuką.

— Kas atsitiko? — paklausė tėvas.

— Jienelė išsitraukė, — trumpai atsakė.

— Vinių, ar paėmei?

— Turiu! — šūktelėjo šokte nušokdamas nuo priegonkio slenksčio ir dingo tamsoje.

Dabar ir tėvas atsiminė, kad jienelė buvo neužkalta. Kai pavasarį bėris apdaužė moteris ir nulaužė jienelę, jis įdėjo naują, bet vinim užkalti taip ir užmiršo. Jis gerai atsimena, kaip mergaitė atbėgo į dirbtuvėlę ir pasakė, kad plentu eina bolševikai. Tada jis įsidėjo vinį į liemenės kišenę ir išėjo pažiūrėti. Dabar įkišo kišenėlėn du pirštus, išėmė vinį, pažiūrėjo, užmetė ant lentynos ir atsisėdo skustis. Moterys vėl išėjo į virtuvę.

Povilas laikė už snukio pavėju atsisukusį bėrį ir tripinėjo kojomis. Per plonus batelius kaip vanduo gėrėsi šaltis. Bet Vytas greitai atbėgo, sutvarkė jienelę įmetė kirvuką į važelį, sugriuvo abu ir vėl paleido arklį.

Arklys, pirmą sykį į važelį pakinkytas, nešėsi kaip vėjas. Tik sniego sūkuriai sukosi aplink, kirto į veidą, į akis ir gniaužė kvapą.

Galą važiavo plentu, paskum pasuko per lauką į pušyną. Pušyne vėjas iš karto sustojo, lyg būtų į viršų pakilęs arba nespėjęs sykiu su arkliu ir lauke pasilikęs, tik pušų viršūnės švokštė ir iš viršaus biro sniegas. Biro ne lygiai, bet tarpais, lyg kas būtų vaikščiojęs pušų viršūnėmis ir švaistęsis juom iš viršaus didelėmis saujomis.

Bėrukas žingsnio nemažino. Nėrė ir nėrė. Važelis dunkstelėdavo per šaknis, sutarškėdavo branktas, bet garsas nebaugino — tolyn per mišką nelėkė, bet krito į ūžiančią tamsą ir iš karto dingo, kaip akmuo vandeny, tik nusvirusios šakos, kaip juodos rankos, tarpais pabraukdavo per galvas.

Abu vyrai tylėjo. Vytas žiūrėjo priekin, o Povilas galvojo, kaip keistai viskas nutrūko. Jis buvo galvojęs apie jaukų Kūčių vakarą ir žinojo, kad dabar viso to nebebus.

Iš karto lyg šviesiau pasidarė.

— Pelkė — pasakė Vytas.

Dabar ir Povilas pamatė, kad dangų rėmusi juoda pušų siena priekyj žemyn nusileido ir papilkėjo. Bėris krūptelėjęs smarkiai pašoko į šalį.

Stoj! — priekyje pasigirdo aštrus balsas.

Vytui iš karto dingtelėjo bėrį dar smarkiau paleisti, bet paskum sumetė, kad iš to nieko nebus ir sulaikė.

Iš tamsos priėjo kareivis. Vyrai galėjo matyti ant rankos padėtą automatinį šautuvą ir ilgą milinę, besiplakančią apie sargybinio kojas. Patamsy atrodė kresnas ir stiprus.

— Kur jūs? — paklausė priėjęs.

— Pas mergaites, — kiek graibydamas rusiškai atsakė Vytas.

— Prašau dokumentus.

— Ar pas mergaites irgi reikia dokumentų? Mums rodosi, kad jos džiaugsis ir taip, — mėgino pajuokauti.

— Na, nejuokaukite. Juk žinote, kad čia draudžiamoji pasienio zona ir be dokumentų važinėti negalima, — nesileido įtraukiamas į juokus ir kalbėjo ramiu, bet labai šaltu balsu. — Prašau dokumentus.

Vytas išsitraukė piniginę ir ėmė graibyti paso. Sargybinis pašvietė lempute. Pasas buvo tvarkoj, su visom draudžiamoj zonoj reikalingom antspaudom.

— O jūsų? — kreipėsi į Povilą.

Povilas neramiai sujudėjo siekdamas užantin.

— Jis mano brolis, — įsiterpė Vytas. — Už jį atsakau.

— Jūs galite atsakyti tik už save. Prašau parodyti.

Povilas irgi padavė pasą.

Kareivis pirmą pasišvietė į pasą, paskum Povilui į veidą. Povilas nuo šviesos prisimerkė.

— Jūsų pasas netvarkoj, — pasakė. — Kaip čia patekote?

— Sakiau, kad jis mano brolis, — atsakė Vytas. — Jis tik šiandien atėjo pasakyti, kad motina serga. Dabar važiuoju ir aš.

— Kodėl jis pats nieko nekalba?

— Kad jis nemoka rusiškai.

— O kur jis gyvena?

— Čia pat kaime. Tuoj už tos pelkės. Jeigu norite, važiuojame kartu ir pamatysite, kad motina serga. O gal bus jau numirusi.

— Vistiek. Juk žinote, kad čia taip eiti negalima.

Bet suprask, kad liga nelaukia. Juk žinai, kad leidimą gauti reikia laiko, o čia staiga užklupo liga. Ir dar vakare. Pats irgi turbūt turi motiną ir ką darytum, taip atsitikus.

— Na, aš nieko negaliu padaryti. Važiuojam pas viršininką: jis gal praleis, arba gal pasiųs ką pažiūrėti, o aš to negaliu. Sukite atgal ir važiuokite. Ir nebandykite bėgti!

Vytas dar mėgino kalbėti, bet kareivis pakėlęs balsą įsakė suktis, ir tylėti, ir važiuoti. Jis net pasitraukė nuo važelio atgal ir lemputę įsikišo į kišenę, kad abi rankos būtų laisvos.

— Ką dabar? — pasakė Vytas lipdamas iš važelio.

— Palikim arklį ir maukim į mišką. Patamsy nepataikys, — pasiūlė Povilas.

— Arklys namo parves. Negalima.

— Nekalbėkit! — sušuko kareivis.

— Nekalbėt. Kad tas meška tingi iš važelio lipti. Kaip apsuksiu, — atsikirto Vytas.

— Išlipk, — pasakė ir kareivis.

Tarp medžių vietos atrodė nedaug, ir Vytas, vieną koją įkėlęs į važelį, ėmė bėrį traukti atbulą. Jis matė, kad kareivis nenuleido akių nuo Povilo ir traukė arklį atbulą tol, kol atsidūrė kareivio užpakaly, tada greitai linktelėjo į rogutes, žengtelėjo žingsnį priekin, pasigirdo duslus tekštelėjimas ir kareivis tyliai be garso susmuko į sniegą.

Kol Povilas suspėjo susiorientuoti, kas atsitiko, Vytas įmetė kareivį į rogutes ir šūktelėjo Povilui:

— Sėsk!

Pats, nelaukdamas kol Vytas sės, virto į važelį ir sutempė bėrį. Arklys šoko kaip iš ugnies, ir Povilas vos spėjo įgriūti.

Arklys lėkė šuoliu tarp žemų alksniukų ir kadugių, kurie atrodė taip panašūs į stovinčius žmones.

— Paimk automatą, ir jeigu dar kas mėgins sulaikyti, šauk pirmas, — pasakė Povilui.

— Nereikia. Turiu pistoletą.

Galiuką patylėjęs pridėjo:

— Būčiau ir tą nuvertęs, bet bijojau, kad kur netoliese gali būti dar kitas.

Krūmai pasibaigė ir kelutis ėmė kilti aukštyn, Bėris nebebėgo, bet sunkiai lipo per vėpūtinius. Toli laukuose sužibo žiburiai.

— Ką reikės daryti, jeigu jis dar gyvas bus? — pasakė Vytas, bet Povilas neatsakė nieko.

— Pribaigti aš negalėsiu, — po valandėlas pridėjo, bet Povilas ir dabar nieko neatsakė.

Tylėdami pravažiavo kelias sodybas. Niekur nebuvo matyti jokio žmogaus, tik šunes keliose vietose palydėjo. Buvo pats Kūčių metas. Prie vieno ūkio Vytas pasuko į patvorį ir sustojo už daržinės.

— Palauk čia, o aš eisiu pasižiūrėti, — pasakė, išlipo iš važelio ir nuėjo.

Bėris nebesiplėšė. Stovėjo ramus, retkaršiais koja pakasdamas sniegą. Povilas tik dabar pajuto, kad nežmoniškai šąla kojas. Valandėlę daužė į viena kitą, paskum pasilenkė ir palietė kareivį. Jis kūpsojo važely suriestas, užpakalį į viršų pastatęs. Šalia stovėjo automatas. Pakėlė jį ir atsargiai padėjo ant sėdynės, paskum pamėgino patogiau atversti kareivį, bet jis buvo sunkus ir nepavaldus. Sustingęs jis dar nebuvo. Atrodė, kad girtas ir miega. Bet ką reikėtų daryti, jeigu jis imtų krutėti. Vyto ranka kieta, tą jis žinojo, bet žmogus irgi ne musė.

— Iš už daržinės išėjo du vyrai. Vytas ir dar kitas.

— Tvarkoj, eik. Nė lapė nelos, kad tu čia esi, — pasakė Vytas.

Vyriškis stovėjo rankas susikišęs į kišenes ir Vytui pritarė. Jo balsas buvo žemas, minkštas ir pilnas šilumos. Povilas iš karto pajuto, kad čia jam nebus blogai, bet kareivio vienam Vytui ant sprando jis irgi nenorėjo palikti. Į vidų Vytas eiti nebenorėjo ir skubino važiuoti, tada Povilas pasitempė jį į šalį ir prašnibždėjo:

— Aš tave palydėsiu truputį už sodybos ir paleisiu vieną šūvį. Dėl atsargos, kad neatsigautų.

— Nereikia, — trumpai nutraukė Vytas. — Aš jau žinau, kur jį dėti.

— Bet ar gerai pagalvojai?

— Viską. Tik būk be rūpesčio.

Jis trumpai atsisveikino ir ėmė sukti arklį atgal.

— Poryt atvažiuosim, — dar pasakė ir įsėdo į važelį.

Sniego buvo gilu, ir bėris ne bėgte bėgo, bet kemsnote kemsnojo.

Vytas palietė ranka kareivį ir pamatė, kad jis guli nebe taip, kaip iš karto buvo. Nejaukumas nubėgo per nugarą. Povilui neteisybę buvo pasakęs. Ligi šiol jis dar nieko nebuvo sugalvojęs, ką reikėtų su kareiviu daryti. Jeigu jis būtų pakankamai stiprus ir pakilęs iš karto kabintųsi, visiškai nesunku būtų antrą sykį kaukštelėti kirvapenčiu, o jeigu dejuotų ir pagalbos prašytų arba pabėgti mėgintų. Jis negalėjo apsispręsti, ką tada daryti reikėtų.

Arklys giliai dūbtelėjo į sniegą ir pašoko, paskum smuko važelis, pakrypo į šoną ir pasivertė. Ir Vytas ir kareivis išriedėjo į sniegą. Suprato išvažiavęs į kelią, bet per griovį įstrižai važiuodamas apvirtęs. Pirmoji mintis buvo palikti jį griovy ir tegu guli. Ligi atodrėkio čia tikrai niekas neras. Bet vos pagalvojęs, vėl papurtė galvą. Kas žino, gali tuoj pustę nustoti, ir tada ras ir jį ir vėžes. Tada ir Vytą pagaus ir visus mazgus sumezgios. O kas uždraus paimti iš apylinkės kelis įtartinesnius žmones ir visą kaltę jiems suversti?

Įlipo į griovį ir mėgino iškelti, bet griovis buvo gilus, o kareivis liaunas, susmukęs, niekaip gerai nepaimamas. Kelias minutes vargo, kol išniūkė iš griovio ir surangė į važelį, paskum atsistojo, nusipurtė sniegus ir pabraukė ranka per kaktą. Kakta buvo šlapia. Arklys stovėjo, žiūrėjo galvą pasukęs per petį atgal ir karpė ausimis.

— Ir tau nejauku, — pasakė Vytas graibydamasis vadelių, paskum priėjo prie juodbėrio, paplojo per kaklą, paskum paglostė. Arklys buvo sušilęs. Jis ir

dabar žiūrėjo pro petį ir karpė ausimis. Pažiūrėjo ir Vytas. Keliu kažin kas važiavo: aiški tamsi dėmė juodavo balkšvam nakties pilkume.

Vytas vėl įgriuvo į važelį ir sutempė arklį. Juodbėris nė kaip nenorėjo mestis į smagią risčią. Vietomis kelias buvo jau užpustytas, ir jis tose vietose tik žingsniu tebrido. Vytas nenorom žvilgčiojo pro petį. Juodulys vis artėjo. Porą kilometrų pavažiavęs, aiškiai galėjo atskirti, kad užpakaly važiavo su pora. Netrukus galėjo girdėti barškant kakliniukus ir justi, kaip smagiai arkliai brido per sniegą.

Pagailo nepasiėmęs botago ir ryžtingiau sutempė vadeles. Jis nežinojo, kas ten važiavo, ir nenorėjo, kad lenktų. Jeigu būtų pažįstamas, galėtų pravažiuodamas pažinti ir paklausti, kur važinėja, arba savo arklius leisti paskui bėgti, o pats įšokti kartu pavažiuoti ir pasikalbėti. Jis pats nesykį taip buvo važiavęs ir bijojo, kad dabar taip neatsitiktų.

Bėriui ėmus sparčiau bėgti, vežimas iš karto pasiliko, bet netrukus vėl ėmė artėti. Vytą suėmė baimė. Jis sukando dantis, atsiklaupė ant važelio priekio, apsuko vadelių galą apie galvą ir kirto arkliui per kojas. Bėris pašoko šuoliu, po valandėlės išlygino į sparčią risčią ir vėl ėjo, kaip vėjas, tik sniegas glėbiais virto į važelį ir lėkė pro ausis.

Vežimas užpakaly ėmė liktis. Netrukus virto tamsia dėme, tokia, kaip pamatė iš pradžios.

Priešaky reikėjo pervažiuoti upę. Vytas pasiryžo pasukti prie tilto iš kelio, nusileisti žemyn, važiuoti paupiu aukštyn, kol ras properšą, įgrūsti vežulį ir grįžti atgal. Ligi pavasario tenai tikrai niekas jo neberas, o pavasarį ir radęs nebepažins.

Bet juodoji dėmė greitai ėmė didėti ir nebetoli tilto vėl buvo taip arti, kad galima buvo matyti arklius, galvas į šalis atmetusius, per sniegus kojas aukštai metančius. Puikūs, matyti, buvo arkliai.

Į šalį sukti bijojo, kad neapvirstų, į upę leistis irgi nebedrįso. Priešais už dviejų kilometrų buvo plentas. Dabar tik norėjo įspėti, kaip važiuoti, kad galėtų atsikratyti. Pasukus į kairę dar už dviejų kilometrų draudžiamosios zonos pradžia, paskum tiltas. Tenai sargybos tikrai stovės, ir jis negalėjo nė pamanyti važiuoti į tą pusę. Pasukus plentu tolyn, galima taip pat ką susitikti. Toli dešinėj buvo matyti švyščiojant mašinų šviesos, ir kas nors gali pamatyti, kas guli važely.

Jis vėl sutempė arklį, kad galėtų spėti perlėkti skersai plentą, kol mašinos dar toli. O jų buvo keletas. Suskaitė keturias vienoj eilėj, o toliau irgi buvo matyti žiburiuojant. Bėris vėl ėmė lėkti, o paskui važiavusieji liktis. Vytas pasiryžo lėkti tiesiai ir žiūrėti, kas bus, o jeigu matys, kad tie seka, pasukti į pirmą pasitaikiusį ūkį, kad jie galėtų nuvažiuoti pro šalį.

Mašinos kasėsi sunkiai ir blaškėsi į šonus, bet greitai artėjo prie kryžkelės. Vytas atsisėdo skersai važelio, kad galėtų matyti ir plentą ir vieškelį. Užpakaly važiavęs vežimas vėl artėjo, ir Vytas kaire ranka tampė vadeles ir skatino bėrį. Jis lėkė kaip lenktynėse. Stipriau suėmė dešiniąją vadelę, kad arklys nepasuktų į namų pusę, ir prieš pat mašinų nosį perskriejo per plentą. Pro vėją užpakaly girdėjo šaukiant, ir jis subaudė arklį dar stipriau, lyg tikrai šauktų jį.

Ant plento, mašinų šviesų apšviesti, pasirodė du vyrai, ir paskutinioji mašina sustojo. Kitos trys grumdėsi tolyn. Vytas tikrai negalėjo pasakyti, ar tuodu vyrai tikrai iš vežimo išlipo, bet nuo jų pasirodymo pajuto, kaip po kepure nejaukiai ima krutėti plaukai. Arklių per plentą nebuvo matyti pervažiuojant, ir jis, atsistojęs stačias, vadžiomis ėmė plakti arklį. Bėris nešėsi prigulęs. Vytas mušė ir vis žvilgčiojo atgal. Plentas jau buvo toli ir nebuvo matyti, kad kas važiuotų iš paskos. Mašina tebestovėjo. Kitos trys artėjo ir privažiavusios taip pat sustojo. Dabar Vytas negalėjo sau atleisti, kad nepanešė tada kareivio gilyn į pelkę ir nepametė. Kitą dieną būtų galėjęs nueiti, prakirsti akivarą ir įmurdyti. Niekas nebūtų jokio pėdsako suradęs. Ir dabar svyravo, ar nepanešti į Trakutį ir nenumesti kur į tankinuką. Bet čia gali lengvai užeiti kad ir vaikai į mokyklą eidami arba kiškių kilpininkai. Pametęs galėtų kelučiais visiškai ramiai važiuoti namo, jokių sargybinių nebebijodamas.

Trakučio pakrašty sustojo. Užpakaly nieko nebuvo matyti nei girdėti. Mašinos plente pajudėjo ir nusigrumdė tolyn. Ką daro vežimas, niekas negali pasakyti. Prieky suprunkštė arklys. Visiškai netoli, gal už keliolikos žingsnių, ir Vytui nuėjo per nugarą šaltis, o paskum pasidarė karšta. Greitai atsisėdo ir paragino arklį. Bėris, žengęs kelis žingsnius ėmė sukti į šalį. Vytas pasilenko į rogutes ir suspaudė rankoje kirvuką. Priešais atvažiavo vienkinkes roges kažin ko prisimetęs žmogus ir sėdėjo nugarą atsukęs prieš vėją.

— Ar dar toli iki plento? — šūktelėjo pravažiuodamas.

— Du, gal pustrečio, — atšaukė Vytas ir širdy ramiau pasidarė. Žmonės važiuoja su vežimais ir nesijaudina. Jis net sušvilpė bėriui. Bėris nusiprunkštė ir ėmė bėgti ristute. Per Trakutį kelias nebuvo užpustytas, ir jis vėl galėjo greičiau pavažiuoti. Bet dabar jam staiga pasidarė aišku, kad kareivio pamesti niekur negali. Kiekvienoj vietoj gali kas užeiti ir paskum visa apylinkė turės kentėti. Vienintelė vieta buvo akivarai, bet vienas ir su tokiu kirveliu jis ir per naktį jų neprakirs. O naktį bekertant dar ir kitas sargybinis gali užeiti. Galą pavažiavęs, vėl sustojo paklausyti. Teūžavo tik vėjas. Abiejuose kelio galuose nebuvo matyti jokių įtartinų tamsulių. Tada pasuko stačiai per griovį į pievas.

— Vėjas dumia skresai vėžių ir už pusvalandžio net dieną sunku būtų pasakyti, kad čia važiuota, — pagalvojo ir pavarė arklį, kad greičiau nutoltų nuo vieškelio.

* * *

Vainiškienė su dukteria stalą jau seniai buvo parengusios. Ir šienu apdėjo, ir balta staltiese uždengė, ir lėkštę su plotkelėmis, rūtų šakutėmis perdėliotomis, vidury stalo pastatė, ir lėkštes sudėliojo, tik prie stalo nesėdo.

Tėvas stovėjo prie krosnies, paskum ėmė neramiai vaikščioti iš kampo į kampą. Tarpais išeidavo į kiemą, ilgai pastovėdavo prie kiemo vartų ir klausėsi, ar neišgirs pro vėjo švilpimą bėrio kanopų duslaus dundėjimo. Nuo įtempto žiūrėjimo pilkam nakties tamsume imdavo judėti juoduliai ir vėl pranykdavo, ir Vainiškis šalčio pergeltas grįžo į trobą. Ligi tetos ir atgal blogiausiu atveju galėjo užtrukti dvi valandas, o laikrodžio rodyklė suko ratą po rato, ir Vytas nesirodė. Seniai prabėgo ir Kūčių valgomasis metas. Ir tėvas, ir motina, ir duktė tyliai vaikščiojo apie vienas kitą, bet žodžio nepratarė. Kiekvienas sprendė apie abiejų vyrų likimą savaip, bet gerų vilčių nė vienas nebeturėjo. Motina atsiklaupė po Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslu ir tyliai ėmė melstis. Duktė nusišluostė ašaras, išėjo į kambarėlį, kuriam nuo rudens buvo išsėdėjęs Povilas ir ilgai stovėjo degančią kaktą į šaltą lango stiklą atrėmusi. Kieme buvo tamsu, tik vėjas švilpavo ir bėrė sniegą į langus. Kai laikrodis išmušė vienuolika, ji vėl sugrįžo į trobą. Pusę

dvyliktos visi krūptelėjo, net nugaros pašiurpo. Kažin kas taip netikėtai pabeldė į langą, kad motina tuoj prišoko pūsti žiburio.

— Palauk, ką tu! — sudraudė tėvas. — Ar nematai, kad Vytas.

— Tėte išeik. Padėsi nukinkyti, — pašaukė Vytas, veidą prie paties stiklo prikišęs.

Tėvas greitai užsimetė kailinius užsižiebė žiburį ir išėjo. Kieme prie važelio stovėjo Vytas.

Žiburio nereikia. Palik, — pasakė.

— Tėvas dar gaišo, bet sūnus greitai paėmė jį iš rankos, įnešė į priemenę ir pastatė. Išėjęs paėmė vadeles ir ėmė varytis arklį prie tvartų.

— Eik į vidų, sušalai, — pasakė tėvas, siekdamas vadelių. — Aš vienas nusikinkysiu.

Bet Vytas nepaleido, ir tėvas nusekė iš paskos.

Abu nukinkė arklį ir įleido. Arklys buvo taip šlapias, kaip per upę plukdytas.

— Kam reikia taip lakstyti?! — su priekaištu pasakė tėvas. — Jeigu pasitaikė užgaišti, galėjai ir neskubėti. Namai nedega.

Vytas ir vėl nieko neatsakė, tik paėmė iš pastogės dvi šakes ir vieną padavė tėvui.

— Kam? — pasakė tas.

— Atsimeni, kaip Povilas sakė, kad toj mėšlo krūvoj jo niekas nesurastų. Kai tą atsiminiau, ir aš nieko geresnio nebesugalvojau.

— Kur Povilas? Ką tu?

— Ne, Povilas tenai, kur reikia, bet va tą reikia čia padėti.

Jis parodė į rogutes, ir tėvas tik dabar pamatė, kad jose pūpso. Palietė ranka ir, užčiuopęs žmogų, nusipurtė.

Abu tyliai nuvertė pusę mėšlo krūvos į šalį, padėjo suglebusį žmogų ir vėl užkasė. Paskum abu sustojo, nusibraukė prakaitą ir tada Vytas trumpai apsakė, kas atsitiko ir kaip jam vietos jieškojo.

— Po švenčių išgabensim į raistą, o dabar tegu pabūnie čia. Kam turi rasti kur pakely gulintį ir paskum žmones kankinti. Verčiau tegu galvoja, kad pabėgo.

Tėvas pritarė ir abu grįžo į trobą.

— Moterims to nereikia žinoti, — pasakė prie durų valydamasis kojas tėvas ir Vytas taip pat pritarė.

— Ar nesulaikė? — vos per slenkstį įkėlus koją, paklausė motina. Jos ir balsas dar tebevirpėjo iš baimės.

— O ne! Teta siunčia geriausių linkėjimų. Ir dėdė, — pridėjo kabindamas apsiaustą.

Bet motina nužiūrėjo ilgu žvilgsniu. Ji tyliai žiūrėjo, kol jis prausėsi ir paskum, kai šluostėsi.

— Bet, vaikuti, sakyk, kas atsitiko, — staiga pasakė. — Tu visiškai ne į žmogų panašus.

— Tik sušalau, — greitai atsakė Vytas ir pamėgino nusišypsoti, bet tik lūpos nemaloniai išsikreipė.

Nuo to troboj pasidarė dar tyliau, lyg kartu su Vytu būtų įėjusi ir mirtis.

Tylėdami ir už stalo susėdo, ir tėvas plotkėles tylom padalino. Vytas paėmė savąją ir greitai padėjo atgal, lyg pirštai būtų svilę. Nuo tėvo akių tas staigus sūnaus judesys nepaspruko. Jis paėmė savo plotkelę, valandą žiūrėjo, lyg norėdamas kokį raštą jos baltume perskaityti, paskum garsiai atsiduso ir pasakė:

— Imk, sūnau, ir laužk ir valgyk. Tavo rankos švarios. Juk žmogui ir laisvę ir tėvynę Dievas davė. Ir rankas davė apsiginti.

Vytas vėl paėmė plotkelę. Dabar ji atrodė kaip sniegas, kuris uždengia vėputiniais vėžes.

— Ne, — tyliai pasakė. — Aš tik pagalvojau, kad jis dar galėjo būti gyvas. Aš visą laiką galvojau, kad jis dar gyvas. — Pasakė ir staiga nutilo.

Motina su dukterim greitai pažiūrėjo į viena kitą ir abi kartu paklausė:

— Kas?

Bet abu vyrai nuleido galvas ir nieko neatsakė. Troboj pasidarė taip tylu, kad atrodė jog ir vėjas vidury laukų sustojo, tik garsiai trekštelėjo tėvo laužiama plotkelė.

A. Janavičienė — Kompozicija

LIETUVOS IR LENKIJOS

santykiai lenku akimis

A. ŠAPOKA

Be abejo, viena labiausiai supainiotų Rytų Europos problemų yra lietuvių-lenkų santykių klausimas. Po pastarųjų metų katastrofų šis klausimas, žinoma, iškils naujoje plotmėje, o kaip prie jo sprendimo bus einama, daug priklausys nuo abiejų suinteresuotųjų nusistatymo. Tremtyje šis klausimas jau nekartą buvo keliamas, tačiau vistik paviršutiniškai, fragmentiškai. Iš vienos ir iš kitos pusės kartais pasigirsta simpatijų pareiškimų, pageidavimų reikalą išsiaiškinti, bet plačiai ir nuodugniai lig šiol yra pasisakyta tik lenkų. Turiu minty buv. Vilniaus universiteto docento Władysław Wielhorski knygą Polska a Litwa — stosunki wzajemne w biegu dziejow. Kadangi knyga yra išleista Lenkų Studijų Centro Londone, tad ją galima laikyti oficialiu lenkų emigrantų pasisakymu. Tai yra didelė (380 psl.) knyga, kurioje kalbamoji problema stengiamasi įvertinti įvairiais požiūriais, operuojama istoriniais, juridiniais, ūkiniais, sociologiniais, psichologiniais ir kt. argumentais. Išspausdinta ji 1947 m. rudenį, bet parašyta dar 1945 m. t. y. kai Londone tebebuvo oficialiai pripažįstama lenkų vyriausybė.

Wielhorskis problemą nagrinėja lenkišku požiūriu, iš istorinės perspektyvos, stengdamasis atsekti pastarųjų laikų reiškinių genezę ir raidą nuo seniausių laikų. Įvade autorius sako, kad jis norėjęs iškelti lietuvių ir lenkų santykius suformavusius veiksnius ir sutraukiąs į krūvą medžiagą, reikalingą tai problemai išpainioti. Temą jis nagrinėjąs Lietuvos vidaus santykių istorijos schemoje. Tokios pat Lenkijos istorinės apžvalgos neduodąs, nes manąs, kad skaitytojui ji geriau žinoma. Atseit, jis rašo ne tik lenkiškai, bet ir lenkams. Jo teikiamąja koncepcija turi persiimti lenkiškoji visuomenė. Tad knyga rašyta ne plačiam pasauliui ir ne mums. Bet mums yra įdomu, ar lenkai kai ką pamiršo ir ar ko nauja pramoko? Deja, iš anksto tenka pasakyti, kad iš esmės autorius nepasako beveik nieko nauja, tik sugrupuoja ir suveda į vieną sistemą visas lenkiškąsias tezes, mūsų jau daug kartų girdėtas. Jis rašo lenkams, įtvirtindamas juos senose pozicijose, o lietuvius moko nuolankumo „istoriniam procesui", moko logikos ir kviečia atsisakyti senųjų klaidų. Jo dėstyme per 700 metų lenkų nepadaryta nė vienos klaidos ir niekur neparodyta blogos valios, bet vien tik meilės Lietuvai, kurią jie nuolat iš sunkių situacijų gelbėję. Per visus 380 puslapių autorius neužgiria tik Želigovskio veiksmų. Bet ir juos jis pilnai pateisina, laikydamas juos tik nevykusiais taktiškais ėjimais. Jau vien šita besąlyginė lenkiškosios misijos adoracija autoriaus išvedžiojimus verčia kritiškiau vertinti. Visų margų autoriaus argumentų čia neįmanoma nė iškelti, bet pabandysime įvertinti nors pagrindines jo tezes, kurias jis saviškiams siūlo kaip išeinamuosius taškus kalbamajai problemai spręsti.

Nebūdamas istorikas, Wielhorskis nuo pat pirmųjų puslapių, aiškindamas lietuvių kilmę ir jų vietą kitų tautų tarpe, daro eilę klaidų arba kartoja niekeno nepripažįstamas teorijas. Kai kur jis, atrodo, net patempia literatūroje užtinkamus spėjimus, jei tai paranku jo tezei. Jam, pvz., norisi iškelti, kad lietuviai turėję daug svetimo kraujo priemaišų, tad ir konstruoja „istorišką" vaizdą: esą į juos įsilieję VIII—IXa. normanų, XIII—XVa. vokiško kraujo per kryžiuočius, kurie kai kurias Lietuvos sritis po kelis kartus ilgokose okupacijose laikę (10 p.). Čia jis daro atradimą, kad žemaičiai nuo 1316 m. eilę metų buvę kryžiuočių valdžioje, kad Gediminas juos išlaisvinęs (19 p.). Kalba jis dar apie centralizuotą kulto tarnų organizaciją, apie Ramovę, kuri iš Prūsų atsikėlusi į Seredžių, paskui į Kernavę, o gal ir Vilnių, iš kurio buvo perkelta į Betygalą (15 p.). Ieškodamas visur slaviško elemento įtakos, autorius be svyravimo Mindaugo sostine laiko Naugarduką ir prikergia jam titulą Rex Lituanorum et magnae partos Ruthenorum (18 p.).

Jau nuo pat savo darbo pradžios W. stengiasi lietuvių tautos ir lietuviškosios kultūros vaidmenį visur vaizduoti silpną ir iškelti slaviškąjį gaivalą Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje bei slaviškas priemaišas lietuvių tautoje. Esą nuo pat Mindaugo laikų prasidėjęs Lietuvos rusėjimas. Kryžiuočių puolimams atremti buvę naudojami aneksuotų rusiškų žemių kariai, ir Nemuno pakrantėse ir krašto viduje fortifikacijoms įrengti buvę gabenami rusai darbininkai. Į kryžiuočių puolimų ištuštintas pasienio sritis buvę gabenami arba kraustęsi taip pat rusai. Tuo būdu Lietuvoje augusi svetimo gaivalo įtaka, buvę persodinti svetimi etniški ir kultūriški daigai. Vienur jis daro tik tokią prielaidą, o kitur jau operuoja kaip neabejotinu faktu (19, 20, 65, 92, 93 pp.), nors iš tikrųjų tai yra paprasčiausi propagandiniai teigimai, atsiradę 19-20 amž. sąvartoje, kai rusų propaganda stengėsi iškelti „Šiaurės Vakarų Krašto" rusiškumą. Mokslinėje literatūroje šito dar niekas — net rusai — neteigė, nes to negalima paremti jokiais istoriniais šaltiniais. Kitas autoriaus teigimas apie lenkiško gavalo priemaišas lietuvių tautoje pagoniškais laikais yra paimtas iš lenkų istorinės literatūros. Argumentus šiai tezei paremti yra surinkęs Abraham savo specialiame straipsny, išspausdintame Horodlo aktų 500 m. jubiliejaus rinkiny „Polska a Litwa w dziejowym stosunku" (1913). Wielhorski jo neciutuoja, bet, atrodo, jį bus turėjęs. Abraham tezės lenkų istoriografijoje yra mėgiamos, bet joms paremti istorinių šaltinių iš tikrųjų yra labai maža. Pirmiausia teigimas, kad Aldoną Gediminaitę, vykstančią pas vyrą Kazimierą į Krokuvą, lydėję net 11.000 paleistų lenkų belaisvių yra tik legenda. Jei belaisvių ir buvo kiek paleista, tai tik jau ne 11.000. Tokie skaičiai aniems laikams yra nesąmonė. Juo labiau, kad Gedimino laikais ilgų karų tarp Lietuvos ir Lenkijos nė nebuvo. Antrasis argumentas yra Jogailos Krėvos akto pasižadėjimas paleisti lenkus belaisvius. Šiuo metu jų galėjo būti, nes tai buvo laikotarpis po nesenų karų dėl Volynės, tačiau, be abejo, buvo turima galvoje ne liaudies masės, bet kažkokie žymesnieji lenkai, buvę pilių komendantai ir pan. Įrodymui, kad lenkų Lietuvoje buvę nemažai dar minimas Gedimino 1323 m. laiškas saksų pranciškonams, kuriame prašoma pasiųsti dvasininkų, mokančių lenkų, žemaičių ir rusų kalbas. Be abejo, tai yra dėmesio vertas laiško žodis, bet iš to dar neaišku, kur ir kiek tų lenkiškai mokančių

galėjo būti. Gal tas vienas Gedimino sekretorius, kuris rašė laišką? Gal ta kalba prisimenama kaip bėdos kalba susižinojimui su gudais iš kurių pranciškonų nebuvo? O Wielhorskis, suglaudęs šiuos argumentus ir suskaičiavęs kronikose minimus XIII—XIV a. lietuvių išvestų belaisvėn lenkų skaičių daro išvadą, kad lenkų priemaišos Lietuvoje sudarę bent 0,5 viso krašto gyventojų, kurių, sekdamas Lowmianskį, XIVa. jis priskaito 200.000 (25—29 p.). Gaila, kad jis pamiršo dar nustatyti skaičių rusų, apie kurių infiltratą anksčiau kalbėjo. Turbūt jų buvo antras 100.000, o lietuvių visai nebebus buvę...

Iškeldamas tariamą slaviško gaivalo infiltratą, autorius nori sumažinti vėlesnio aplenkėjimo įspūdį. Rusų žemių prisijungimas dar XIVa. apardęs dvasinę lietuvių tautos pusiausvyrą (20 p.). Dėka tų kolonistų ir nuolat bendraujant su rytinėmis sritimis, lietuviškoji diduomenė ne tik pasisavinusi bizantiškos krikščionybės kultūros elmentų, bet ir rusų kalbą. XIV—XVa. sąvartoje Lietuvos didžiūnų tarpe lietuvių kalba jau nebevyravusi, sako W. (86 p.). Tik kažin iš kur jis tai žino? Kokių šaltinių galėtų nurodyti savo tezei pagrįsti? Sekdamas Brücknerį, jis teigia, kad po Jogailos ir Vytauto Lietuvos valdovai lietuviškai nebemokėję (85 p.). Galima būtų tikėti, kad Krokuvoje augę Jogailos palikuonys iš tikrųjų nebemokėjo lietuviškai, bet nereikia pamiršti ir Dlugošo liudijimo, pasak kurio 1440 m. į Vilnių atgabentas Kazimieras tarp kitko ir lietuviškai mokėsi. Įtarti, kad Dlugošas, kuris buvo Kazimiero vaikų mokytojas, būtų nežinojęs, kokias kalbas moka jų tėvas, yra negalima. O netiesioginių liudijimų yra, kad ir Zigmantas Augustas dar mokėjo lietuviškai. Bet valdovas dar ne viskas. Juk St. Batoras ir Augustas III ir lenkiškai nemokėjo. Lietuvos bajorijos surusėjimas net 16 amž., kurį akcentuoja ir Wielhorskio nežinomas St. Kot, yra dar toli gražu neįrodytas. Antagonizmas tarp etnografinės Lietuvos ir aneksuotų žemių bajorijos, kuris taip ryškus XV—XVI amž., yra neabejotinai priešingas argumentas. Kanceliarijoje ir literatūroje vartojamoji slavų kalba nerodo jokio suslavėjimo, nes anais laikais rašto ir šnekamoji kalba beveik visur skyrėsi. Juk ano meto Lenkijoje tik lotyniškai tebuvo rašoma. Argi ji buvo suromanėjusi?

Kad ir nelietuviškai rašytos XVa. Lietuvos kronikos turi aiškių lietuviško patriotizmo bruožų, kurių negalėjo neprisiminti ir Wielhorski (99 p.). Jo aiškinimas, kad čia atsispindįs plačiųjų masių individualizmas, bet ne diduomenės dvasia, yra juokingas. Juk jos kilo Vytauto dvare, o buvo tęsiamos didžiūnų sferose, ne kaimų lūšnose. Keistas W. galvojimas. Kai suskamba lietuviškas patriotizmas, tai liaudies balsas, o kai tame pačiame gyvenime nuaidi lenkų unijinėms užmačioms priešingas garsas, tai jau didžiūnų luominių interesų vaisius. Kokių dvilypių tų žmonių būta!

Kalbines Lietuvos sienas W. nustato labai aiškias. XII—XIIIa. lietuviai negyvenę kairiajame Nemuno krante, o rytuose XVa. siena lietuviškų sodybų ėjusi nuo Merkinės į Eisiškes, Trobas, nuo ten sukusi į Ašmeną, o paskui į Svirius, Vydžius, Brėslaują. Už tos linijos buvę tik atskirų salų ir iškyšulių (53—54 pp.). Savo šaltinių W. nenurodo, bet, be abejo, tai bus išvados iš Lowmianskio, Jakubowskio, gal Paszkiewicz ir kt. studijų, kurie taip pat dažnai maišo sričių etninę ir politinę nepriklausomybę. Dėl šitos problemos čia ginčytis, žinoma, neužtektų vietos. Lygiai taip pat, kaip ir dėl jotvingių sienų Palenkėje, kuriuos W. taip pat prisimena, nors jų ir nelaiko lietuviais (48 p.). Etnografinius lietuvių plotus XIIIa. W. Laiko 60.000 km², o kai jie iki XVa. (!) kolonizavę Sūduvą, Mažąją Lietuvą (jis ne vien čia priima vokiškas tezes, jei jos nukreiptos prieš lietuvius) ir Pakuršės girias, tai plotas paaugęs iki 83.000 km², padidėjęs 35% (47—48 p.). Iš šitos padėties prasidėjęs lietuvių gyvenamojo ploto siaurėjimas. Pasak jo, jau anksčiau apkrėsta slavais, pusiau slaviška ir su „surusėjusiu" aukštesniuoju sluogsniu lietuvių tauta buvusi neatspari prieš kaimynus gudus. Pasienio sritys pradėję gudėti, nes gudai nesimokę sunkios, atsilikusių formų lietuvių kalbos, kurios patys lietuviai noriai išsižadėję, mokęsi gražesnės, moderniškesnės ir lengvesnės gudų kalbos, sako W., sekdamas aštriaplunksnį Brücknerį (95 p.). Tuo būdu, kai į tas sritis atėjusi lenkybė, ji susidūrusi jau tik su gudais ir su sugudėjusiais lietuviais. Lietuviai betarpiai niekur nebuvę lenkinami. Lenkybė veržėsi linija nuo Balstogės į Daugpilį, t. y. senąja lietuvių gudų siena, kur gyventojai tautinio atsparumo neturėję. Ji taip pat plitusi miestų, pilių ir dvarų apylinkėse, kur jau anksčiau lietuvių dvasios vienalytingumas buvęs sulaužytas aprusėjimo (53—54 p.). Autorius su pasigėrėjimu akcentuoja, net perdėdamas, kad Bažnyčios organizacija iki XVIa. Lietuvoje buvusi lenkiška, kad ir vietos kilmės dvasininkai mokėsi Lenkijoje (pasak jo ir Prahos Jadvygos kolegijoje, kur iš tikrųjų lietuvių nebuvo), bet norėdamas išvengti priekaišto, kad polonizacija buvo varoma per Bažnyčią, teigia, kad per krikštą atėjusi ne lenkų, bet lotynų kalba, nes lenkų literatūros tada dar nebuvo, kad buvusi atnešta Romos katalikų vakarietiškoji kultūra, bet ne lenkybė (86 p.). Be abejo, kad čia autorius turi tam tikros racijos, bet klausimą jis stato sąmoningai klaidingai. Gėrėtis organizacijos lenkiškumu ir neigti jos vaidmenį jau nelogiška. Bet jam, mat, reikėjo išgelbėti savo tezę, kad XVIa. lenkybė su lietuvybe nesirungė, kad ji ėjo ten, kur lietuviškumo nebuvo, kur jis buvo jau išnykęs — į surusėjusias sritis (deja, XVIa. ten dar jokios lenkybės nebuvo), surusėjusius miestus ir didžiūnų šeimas. Teigdamas, kad lenkėjama buvo tik per gudėjimą, kad lenkybė nieko nenulietuvino, ir kad taip galį tvirtinti tik nemokšos arba sąmoninga propaganda, paremta masių nežinojimu (89 p.), autorius, be abejo, užsispyrėliškai aukoja savo tezei istorinę tiesą. Nejaugi šis momentas taip jau svarbus visai lietuvių lenkų santykių problemai, kad taip užsikertama. Kan. Prapuolenio ir pan. tezių apie prievartaujamą lenkinimą galima ištisai ir nepriimti, bet jei ne Londone, tai Vilniuje būdamas autorius bus skaitęs ir Fojalek švelnias studijas, kuriose yra daug priešingų faktų.

Pasak W. Lietuvos bajorija sulenkėjusi dar XVIa. Vėl, sekdamas Brücknerį, jis teigia, kad ir Žemaičių bajorija tebekalbėjusi lietuviškai tik iki XVIIa. vidurio (161 p.), bet ir jų nutautinime lenkybė su lietuvių kalba tesusidūrusi tik jų namuose, o bažnyčiose, mokyklose, teismuose, seimeliuose, miestuose, literatūroje, sako W., ji susidūrusi su lotynų, rusų, vokiečių kalbom, lietuvių k. ten nebuvę. O B. Karpis savo brošiūroje apie seimelius dar 1792 m. skundžiasi, kad Žemaičių bajorai nemoka lenkiškai.

Nuo Jogailos laikų lenkų belaisvių kolonizacija Lietuvoje liovusis, bet dėka pagyvėjusių prekybinių ryšių vykusi imigracija į miestus. Išskyrus Kauną, kur įsivyravę vokiečiai, Lietuvos miestuose XVIa. vyraują rusai ir lenkai. (81, 83 pp.). Vilniaus miesto sulenkėjimui W. priima Studnickio nurodomąją 1552 m. datą, kada pirmą kartą lenkiškai buvo surašyti miestiečių visuotino susirinkimo nutarimai (Willkür, Willkierz, 84 p.). Bet jis kartu su Studnickiu pamiršo, kad rašto kalba rodo ne gyventojų, bet kanceliarijos bei sekretorių kalbą. Kad ir norėdamas visur laikytis savo tezės apie natūralų, gyvenimišką be lenkų įsikišimo Lietuvos aplenkėjimą, autorius vis dėlto neišvengia nepasigardžiavęs tariama lenkų imigracija į Lietuvą po 1569 m. unijos. Esą unijos aktas panaikinęs 1447

Ir 1492 m. privilegijų nuostatus, neleidusius lenkams kurtis Lietuvoje. Po to į lenkų rankas patekę daug plačių latifundijų bei dvarų ir atsiradę daugybė lenkų šlėktų okolicų, kuriems žemės buvusios dovanojamos už nuopelnus kare. Tada taip pat atvykę daugybė lenkų specialistų bei ūkvedžių į ponų dvarus. (158—9 p.). Gaila, kad autorius nenurodė nė vienos latifundijos ar dvaro, tekusio lenkui valdovų dovanojimo keliu. Tokių ir nebuvo, nes unijos aktas lenkams Lietuvoje kurtis trukdančių įstatymų nepanaikino. Jis, tiesa, reikalavo, kad tie įstatymai būtų panaikinti. Tam reikėjo specialaus akto, atitinkančio Lietuvos įstatymų leidimo formą. Bet tokis aktas niekad neatsirado, o 1588 m. paskelbtame naujajame Lietuvos Statute visi senieji nuostatai buvo ne tik palikti, bet dar aiškiau išryškinti. Tuo būdu lenkams atviro kelio į Lietuvą niekad nebuvo. Dvarų jie čia net vedybų keliu negalėjo įsigyti. Iš tikrųjų ir unijiniais laikais lenkų Lietuvoje įsikūrė labai mažai. Iš žymesnių šeimų vos kelios. Kad ponai kartais kviesdavos lenkus ūkvedžiais ir kitais tarnais, tai tiesa. Tokia pvz., buvo ir Sicinskių (Čičinskų) šeima. O kad okolicų bajorėliai būtų lenkiškos kilmės, negali būti ir kalbos. Lygiai autorius klysta teigdamas, kad unijiniais laikais abiejų kraštų prekybą gyvinusi bendra valiuta (moneta). Juk tai tik unijos akto pageidavimas, kuris niekad nebuvo įgyvendintas. Lietuva ir Lenkija iki pat jų žuvimo turėjo atskirus iždus, atskiras ir nelygiavertes monetas, o taip pat ir muitus ant sienų.

Wielhorskis lenkybės veržimąsi į Lietuva stengiasi vaizduoti kaip natūralų, gyvenimišką reiškinį. Lietuvių tauta jau anksčiau buvusi įpratusi savintis svetimybes. Rusiškųjų sričių prijungimas įtraukęs Lietuvą į gilius vidaus sukrėtimus. Dviem frontais vedamų nuolatinių karų rezultatas buvęs krašto sufeodalėjimas, karių luomo — bajorų atskilimas nuo liaudies. Krašto ekonominiai, socialiniai ir idėjiniai santykiai pasikeitę iš pagrindų. Surusėjusi bajorija, rusai kolonistai miestuose ir kaimuose, lenkai belaisviai ir lenkiškų misionierių veikla kraštą iš dalies apkrikščioninusi dar prieš krikštą. Šitas nuo tautos kultūros atskilęs elementas pats išskėstomis rankomis vėliau priėmęs lenkybę. (22—23 p.). Be abejo, čia yra daug tiesos, bet klaidingas yra apibendrinimas ir reiškinio suvisuotinimas. Gyvenimas yra visad komplikuotesnis negu kokia nors schema. O be to, surusėjimo tezė, kaip sakyta, toli gražu dar neįrodyta.

Kaip ir visi lenkai, Wielhorskis teigia, kad XIVa. gale Lietuva buvusi krizėje, kad jai grėsęs visiškos pražūties pavojus, kad Kęstutis jau buvęs pasiruošęs net su visa tauta išsikraustyti iš krašto ir jieškoti saugesnės vietos (37 p.). Ją išgelbėjusi Lenkija, o 1410 m. Tannenbergas įtikinęs visus, kad Jogailos pasirinktas kelias esąs tikras. Nagrinėja autorius ir juridinę Lietuvos Lenkijos santykių pusę, tačiau čia nepasako nieko nauja. Jis tik kartoja lenkišką aktų interpretaciją, toli gražu nepasiekdamas kitų autorių gilumo. Po Haleckio, Lewickio, Kutrzebos, Balzerio darbų čia lenkiškajai koncepcijai daug ką pridėti yra sunku. Autoriaus, atrodo, net jų darbų neturėta, o lietuviškąja tų aktų interpretacija iš viso nesidomėta, lygiai kaip ir kitais klausimais lietuviškos literatūros nežiūrėta. Dėl to ir mes čia ties šiais klausimais ilgai nesustosim. Daugiausia klaidų autorius pridaro interpretuodamas Vytauto laikų aktus ir Liublino unijos aktą. Blaiviausia kalba apie XIVa. Bet iškeldamas politinę išmintį bei gabumus Kazimiero ir Zigmanto Augusto (112, 132 pp.), autorius bus ir lenkus nustebinęs, nors Lietuvos Lenkijos ryšių tamprėjimui jie ir turėjo didelės įtakos. Keista taip pat, kai Livonijos įjungimo bylą autorius vaizduoja visur kišdamas ir Lenkiją, (141 — 3p.), kuri 1557—1567 m. įvykiuose iš tikrųjų visiškai nedalyvavo. Juk prie Livonijos lenkai buvo prileisti tik 1569 m. Liublino unijos aktu. Autorius teisingai sako, kad uniją buvo bandyta atbaigti tik 1791. V. 1 ir X. 22. aktais (169, 171 pp.). Bet jis pamiršta, kad tai buvo tik formalinis atbaigimas, dėl kurio teisėtumo dar gali būti ginčijamasi. Juk tai buvo revoliuciniai aktai, ir be reikalo jis sako, kad su jais sutikę Lietuvos senatoriai ir atstovai. Juk jų tada seime tebuvo vos keletas. Tai žinoma ir iš Smolenskio studijų, nereikia nė leituviškųjų siekti. O be to, juk tai liko tik popiery, gyveniman visa tai nebespėjo įeiti. Toliau, norėdamas išryškinti senųjų unijinių tradicijų branginimą, autorius sumini visus bendrus lietuvių ir lenkų bajoriškosios visuomenės pasireiškimus 1794—1863 m. laikotarpy. Visiškai be reikalo. Kas čia nuostabu, kad ta pati visuomenės dalis kovoja už tą patį idealą. Tik, giliau pasiknaisiojęs, autorius ir šitam chore galėjo nugirsti skirtingų lietuviškų balsų. Visiškai sutapo tik principinės kovos deklaracijos, o lietuvio ir koroniarzo sąvokose buvo daug gilesnių tendencijų, negu regionalizmas.

Lietuvių dabartinės pažiūros į uniją esančios klaidingos ir šovinistiškos. Ryšiai su Lenkija Lietuvos nepražudę, bet ją išgelbėję nuo prūsų likimo (99 p.). Ir be reikalo lietuviai dabar vaizduoją lyg ištisų keturių amžių raida buvusi lenkų intrigų vaisius. Tai esą ir nelogiška, nes kartu esąs iškeliamas ir lietuviškojo charakterio stiprumas, valdovų išmintis, valstybės pajėgumas ir kitos teigiamos savybės. Tai esą teisinga (komplimentas ištižėliams!), bet tai tik įrodą natūralų vyksmą (172—3 p.). Esą nuostabu, kad lietuviai garbinę visas prieš lenkus nukreiptas oligarchų sauvales, o ypač J. Radvilos išdavystę, kuris tik savo ambicijų ir intereso tesiekęs, norėjęs valstybę suskaldyti, išskirti sau leninę valstybę (165—6 p.). Nekalbant jau apie Vazų dvare susiformavusius šmeižtus prieš Radvilą, kuriuos autorius čia kartoja, sekdamas Konopczynskį, norėtųsi paklausti, o kas gali drausti lietuvių tautai — kalbant dabarties terminais — pasisakyti už Baltoskandijos bet ne už intermariumo koncepciją? Ir ko dėl to taip jaudintis? Argi amžiais buvusi „išmintinga" lietuvių tauta taip ėmė ir sukvailiojo? Čia kažkaip nelogiškas ir p. Wielhorskis.

Išmintingai laikydamosi lenkų ir unijos, Lietuvos bajorija iki 18a. visa sulenkėjusi. Ištisos sritys sulenkėjusios 19 ir 20a., bet autorius jau neanalizuoja šio proceso ir neaiškina jo priežasčių. Jis tik teigia, kad rytinė Lietuva sulenkėjusi iki linijos Joniškis, Giedraičiai, Širvintai, Kernavė, Aukštadvaris (55—56 p.). Tai esąs labai nuolaidus skaičiavimas. O ką reiškia jo „minkštumas" galima spręsti iš pastabos, kalbant apie 1916 m. statistiką: „Faktas, kad lenkų valstiečių ir miestiečių tarpe buvo mokančių lietuvių kalbos, leido planingai iškreipti davinius" (61 p.). O tempora, o mores! juk ir pagal W. tai galėjo būti tik nebaigę nutautėti lietuviai. Nejaugi kolonistai lenkai? Kodėl W. nepaminėjo jų atsikėlimo?

Ir kokia teise p. W. gali prikišti lietuviams šovinizmą ir imperializmą, kai jie šitų „lietuviškai mokančių lenkų" nenori išsižadėti. O jis čia visą pamokslą surašė. Jis pirmiausia šaukiasi mokslinės literatūros ir nustato, kad tauta esanti didelė šeima, kurios nariu gali būti laikomas tik tas, kas pats juo save laiko, kas yra apsisprendęs. Kilmė čia negalinti būti joks mastas (78—9 p.). Tuo tarpu lietuviai esą įsikandę rasistinę tautybės sąvoką. Lietuviai savo siekimams neturį politinės ir militarinės jėgos, tad remiąsi doktrina, jiems tariamai duodančia moralinių argumentų. Bet ta doktrina esanti priešinga tautų apsisprendimo principui, kuriuo pasiremdama Lietuva atgavusi nepriklausomybę. Tautai, kuri praradusi vieną trečdalį savo teritorijos, šitokia doktrina esanti paranki. Ji savo sienas

nukelianti į XIIIa. ir norinti grąžinti istorijos procesą, prievarta nutautindama gyventojus. Tai Lietuva parodžiusi naikindama lenkišką elementą (gal mokantį lietuviškai?!), o ypač Vilniuje nuo 1939 m. (254—7 p.). Šitame lietuvių nusistatyme glūdinti visa nesusipratimų su lenkais esmė. Visa tai būtų teisinga, jei būtų teisingos visų išvadžiojimų prielaidos. Kokia gi teise W. ir iš viso lenkai Vilniaus krašto gyventojus laiko, ir 1919—20 m. laikė, apsisprendusiais lenkais? Kada jų apsisprendimas buvo pasiektas, kai tą kraštą okupavo Želigovskio vedama lenkų kariuomenė? Kodėl, sprendžiant apie krašto tautinę nepriklausomybę, kilmės principas yra nepriimtinas Vilniaus krašte, bet labai tinka kituose Lenkijos pasieniuose? O kai dėl tautinio persekiojimo tai vargu ar pritiktų kalbas pradėti lenkams? Jeigu jau galėtų kas ką susarmatyti, tai tik ne lenkai lietuvius, bet priešingai. Tik, žinoma, ne visi sarmatos turi. Šiandien lenkai pretenduoja žemių net iki Oderio, vokiečius iš ten išgena, o lietuvius laiko imperialistais, kai jie reikalauja sau savo amžinosios sostinės, valstybės lopšio, srities toli gražu ne lenkiškos, tik su aplenkėjusiomis salelėmis ir visiškai nesusisiekiančiomis su lenkiškuoju masyvu. Vienoms Lenkijos pašonėms ginamas vienas principas, o kitoms jis skelbiamas nelogiškumu ir gėda. Taip jau tikrai bus sunku susikalbėti.

Daugeliu atžvilgių autoriaus nelogiškumas pasirodo ir toje pačioje knygoje. Norint lenkus visur ir visada vaizduoti teisiais ir labai nusipelniusiais Lietuvai, tenka ir sau prieštarauti. Štai, pvz., iš vienos pusės sakoma, kad lietuviškoji bajorija sulenkėjusi politinės išminties rezultate, sekdama natūralią įvykių raidą. Be abejo, nenorėdamas pasirodyti keistas, jis neginčija ir lietuviškosios liaudies tautinio susipratimo teisės. Tad teigia, kad ir čia lenkai turėję didelių nuopelnų XIXa. vidury net visa rezistencinė jų veikla ir Lietuvoje buvusi beremiama tautinio liaudies susipratimo skatinimu (192 p.). Tautinio lietuvių atgimimo pionieriais buvę daugiausia bajorai (206 p.), valstybės kūrimo laikotarpio veikėjų daugelis esą taip pat kilę iš lenkais save laikiusių bajoriškų šeimų. Čia jis sumini Biržiškas, Putvinskį, Lazdynų Pelėdą, Žemaitę, Sleževičių (210 p.). Bet argi lietuviškieji bajorai laikė save lenkais? Anieji pagal W. juk turėtų būti laikomi nuo tikro kelio nukrypusiais išgamomis, natūralaus istorinio proceso ardytojais. Argi logiška jais gėrėtis? Juk jie įvykdė, autoriaus žodžiais tariant, tautinę ir kultūrinę apostaziją, „atsisakė tėvų kultūros ir lenkiškos tautinės sąmonės." Ir kaip malonus autoriui Meysztowiez, kuris į šitokį Jakšto pasiūlymą atsakė brošiūra „Przenigdy" (234 p.). Taip ir neaišku darosi, kurie gi autoriaus akimis yra teisūs ir kurie ėjo natūraliu keliu? Gal abeji? Ar čia autorius nesusipainioja? O gal kas tik kada lenkiškai kalbėjo — visuomet teisus?

Autorius skundžiasi ir skaudžiai priekaištauja, kad lietuviuose esą perdaug antagonizmo ir nepasitikėjimo lenkais, kad sveikinamas kiekvienas prieš lenkus nukreiptas reiškinys (236—38 p.). Kad taip baisiai nėra, autorius, rodos, galėjo pats įsitikinti. Bet lietuvis negali nesijaudinti, kai jis ir paties autoriaus knygoje tebemato gyvą senąją Dlugošo užrašytą, per penkis amžius išlikusią Zbignevo Olesnickio mokyklą — užvaldyti rytus! Lenkų nepasisekimais šitoje srityje lietuvis turi džiaugtis, bet jis yra tiek taurus, kad jų skriaudas žmoniškai atjaučia.

W. sako, kad reikalavimas atlietuvinti buvęs lygus reikalavimui kultūrinės degradacijos (224 p.). Neaukštos kultūros fanaberingiems bajorams toks įspūdis galėjo būti, bet išmokslintas autorius galėtų suprasti, kad žmogaus vartojamoji kalba jo kultūros lygio nesaisto. O kaip autorius bent kelių studijų apie naująją Lietuvą, jis taip pat be abejo žino, kad kultūriškai labiausiai atsilikę buvo kaip tik nutautusieji Lietuvos rajonai, kad okoličų bajorėliai kaip tik ir buvo lietuvių ūkininkų pajuokos objektu. Ar ne geriau jiems būtų buvę sparčiau „degraduotis?"

Tautinį lietuvių atgimimą lenkai sveikinę. Autorius sumini net visą eilę palankiai pasisakiusių publicistų (233 p.). ir daro išvadą, kad lenkų „luminarams" priekaištų esą negalima daryti. Niekas jų ir nedaro. Bet autoriui yra, be abejo, žinoma ir litvomanijos koncepcija ir atitinkama tų sferų pozicija lietuviškojo sąjūdžio atžvilgiu. Be reikalo jis mano, kad nepalankumo lenkams lietuviai sėmęsi pavolgiuose, mokęsi iš antilenkiškos rusų istoriografijos (218 p.). Ustrialovo ir Kojalovičiaus mokykla bei litowsko — russkoje gosudarstvo sąvoka ir lietuviams buvo nemiela. O kad rusai lietuviškąjį sąjūdį rėmę, norėdami silpninti lenkiškąją įtaką krašte ir tik stengęsi vesti artėjimo su rusais kelin, kaip teigia autorius (214 p.), tai yra paprasčiausias svaičiojimas. Gal autorius nurodytų, kaip rėmė? Gal už lietuvišką maldaknygę pasiųsdami į Sibirą? Šia proga dar primintina, kad autorius kartais nežino elementariausių Lietuvos istorijos faktų. Esą, Natkevičius ir kiti užsieniui apie Lietuvą rašę autoriai rašą netiesą, kad lotynų abėcėlės draudimas pašalinęs lietuvių kalbą iš mokyklų. Lietuvių kalba prieš 1863 m. Lietuvoje nebuvusi vartojama iš viso. Buvę mokoma tik lenkiškai ir lotyniškai, kartais vokiškai (209 p.). Autoriui norėtumėm priminti, kad parapijinėse mokyklose ne tik XIXa., bet ir XVIIIa. buvo mokoma ir lietuviškai. O iš mokyklų lietuvių kalba buvo išmesta ne spaudos draudimo, bet specialių mokyklų nuostatų. Kitaip, be abejo, nerašo nei Natkevičius, nei kas kitas. O kad slaptos lietuviškos mokyklėlės atsirado tik po 1905 m. — taip pat autoriaus plataus žinojimo „perlas". Juk tada lietuvių kalbos pradėta ir valdžios mokyklose mokyti.

Rašydamas apie Lietuvos valstybės kūrimo laikotarpį, autorius taip pat nori visur pateisinti Lenkiją ir Lietuvos lenkus, nori pavaizduoti, kad jie nepriklausomos Lietuvos susikūrimą sveikinę ir net norėję jai padėti. Bet išvesk tu man taip gražiai, kai visa eilė plačiausiai žinomų faktų rodo, kad jie visur tik kliudė, kaišiojo kojas ir net ginklu bandė pasmaugti. Dėl to tai šie skyriai yra nenuosekliausi, prasčiausiai nusisekę. Juose išlaikytas tik vienas bruožas, būtent, kad lietuviai visur klydę arba turėję blogos valios, buvę kitų žaisliuku, kad jie kliudę lenkams įgyvendinti visam šiam Europos regionui išganingus planus — žinoma, kuo teisingiausius, respektuojančius visų interesus bei teises.

Lietuviai, kurių esą apie 2 milj., pradedant 1916 m. Lozanos konferencija, atsisakę nuo daugiatautės Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos tradicijų, nes jautęsi silpni konkuruoti su lenkais kultūrinėje dirvoje. Jų padėtis esanti iš viso sunki, nes mažoje tautoje natūraliai turį būti mažiau talentų, o lietuviai neturį sau giminingos kitos tautos, kurios kultūriniais laimėjimais galėtų pasinaudoti. Net su giminaičiais latviais ne viskas esą tvarkoje. Bet, atsistoję ant nacionalinės valstybės pagrindo, lietuviai vis dėlto pasirodę nenuoseklūs ir ėmę pretenduoti nelietuviškų sričių. Jie užsimoję sukurti etnografinę Lietuvą su „pataisomis" savo naudai (246—254 p.). Jie nutarę pasiimti sau tiek, kiek tikrai galėtų suvirškinti. Nenorėdami varžytis su lenkais, sutinką ir su mažesniu plotu, kad tik išlaikytų savo primatą (278—9 p.). Tuo tarpu buvusios Didžiosios L. Kunigaikštijos lenkai galvoję apie lenkų — lietuvių — gudų junginį, surištą su Lenkija tam tikrais ryšiais. Atseit jie buvę federalistai. Kairieji lenkai tokius reikalavmus pareiškę savo deklaracijoje jau 1915. IX. 23. (273—4 p.). Pagal W. lietuviams, ma-

tyt, vertėję dėtis su šiais ir kovoti trijų tautų lygybės bendroje valstybėje, esančioje federacijoje su Lenkija. Nes ir jis pats cituoja jau 1916. IX. 3. Vilniuje veikusio Lenkų Komiteto deklaraciją, kurioje vienintelių tiksliu krašto likimo sprendimu laikomas jo įjungimas į Lenkijos valstybę (275 p.). Ar Wielhorskis mano, kad lietuvius turėjo nuraminti jo dabar iškeliamas faktas, kad to komiteto daugumą sudarę tautiniai demokratai (endekai—ND)? Gal jis žino faktų, kad kiti kurie nors lenkiški veiksniai prieš šitas inkorporacines užmačias būtų pasisakę arba net protestavę? Ar gal lietuvius turėjo guosti jo dabar iškeliama prielaida, kad Lenkų Komitetas pretendavęs tik į „lenkiškąsias" sritis (lietuviškai mokančių „lenkų" gyvenamas!?) o Kauno ir šiaurinėms Suvalkų gub. sritims palikę teisę sukurti savą valstybę? Pirmiausia šita pastaroji išeitis lenkiškose sferose iškilo tik tada, kai Lietuvos Respublika jau buvo įvykęs faktas ir ginklu gynėsi nuo „federalisto" Pilsudskio kariuomenės, o antra, 1919—20 m. lenkų pareikštas sutikimas su Lietuvos valstybės egzistavimu siaurutėse ribose buvo remiamas viltimi, kad ji vistiek neišsilaikys ir nukris į Lenkijos sterblę, kaip prinokęs obuolys. Tą ir pats W. mini (276—7 p.).

Prisiminęs 44 „žymių" Vilniaus lenkų memorandumą, 1917 m. vasarą įteiktą Vokietijos kancleriui, kuriame reikalaujama Vilnių prijungi prie Lenkijos, kurios atstatymą Vokietija ir Austrija buvo deklaravusios 1916. X. 5., Wielhorskis stebisi, kaip Šveicarijoje tada ėjusi „Pro Lithuania" galėjusi tą jų žygį pavadinti išdavyste (281 p.). Jis bando ironizuoti, o mes galime tik nusistebėti šitokia logika. Nejaugi tai nebuvo prieš tautos valią, atstovaujamą kaip tik tų lietuvių patriotų, iš kurių p. W. bando šaipytis? Argi tai nebuvo tautinės revoliucijos laikotarpis, kuriame kai kurie veiksmai taip pat kvalifikuojami išdavyste, nors nei juridiškai nei faktiškai valstybė dar ir neegzistuotų?

Wielhorskis savo knygoje nori nuduoti bešališką sprendėją ir iš tikrųjų kai kurias nuvalkiotas lenkų propagandos nesąmones praleidžia arba sušvelnina, tačiau be „išmintingo" pasidavimo istoriniam nutautėjimo procesui, lietuvių veiksniuose jis neranda nė vieno teigiamo. Kiekviena proga jis pasistengia primesti jiems kokį nors šešėlį. Štai, pvz., rašydamas apie 1917 m. Vilniaus konferenciją, randa reikalo pastebėti, kad kandidatai į ją ir į Tarybą buvę vokiečių stropiai patikrinti (266 p.). Iš vienos pusės jis sudaro įspūdį, kad Lietuvos valstybės kūrimas buvęs vokiečių inspiruotas prieš lenkus, bet kartu vis dėlto pripažįsta, kad Taryba su vokiečių užmačiom kovojo (266 p.).

Konfliktas su lenkais išėjęs tik dėl to, kad lietuviai užsimoję reikalauti lenkiškų žemių. Abiejų valstybių kūrimosi laikotarpy negalima buvę susitarti tik dėl to, kad lietuviai bet kokio bendradarbiavimo sąlyga statę pripažinimą Vilniaus sostine ir pripažinimą reikalaujamųjų sienų, kurių aiškiai nė neaptardavę. Vieną kartą nurodydavę vienas, kitą kartą kitas. Jie reikalavę ir tų sričių, kur lietuvių niekad nebuvę gyventa. Tuo tarpu lenkai sutikę pripažinti etnografines sienas (296—9 p.). Jis primena ir Pilsudskio atsakymą lietuvių delegatams 1918. XII. 19., kad Lenkija neturinti nieko prieš Lietuvos valstybę, bet tik etnografinėse ribose ir manąs, kad toji Lietuva užmegsianti glaudžius ryšius su Lenkija. Vokiečių remiamas lietuvių imperializmas, pasak Pilsudskio, turįs liautis (289 p.). O kokią „etnografinę" Lietuvą Pilsudskis suprato, matyti iš jo dar gegužės mėnesį pareikalautos demarkacijos linijos, kuri Sūduvoj prašoko vėlyvesnę Kurzono liniją, o dešinėje Nemuno pusėje ėjo per Alytų, Stakliškes, Kaišedoris, Čiobriškį, Širvintas, Ukmergę, o nuo šios plento linija į Daugpilį. Pasak W., ši linija turėjusi racijos, nes buvusi paremta tautinės lygsvaros principu — vienoje pusėje palikusi apie 160.000 lenkų, o antroje apie tiek pat lietuvių (308—309 p.).

Kai su užsispyrusia Lietuva pasirodę susitarti negalima, Lenkija nusprendusi nelietuviškąsias buv. Didžiosios Kunigaikštijos žemes pati viena ginti. Reikėję sudaryti sąlygas, kad tų sričių gyventojai galėtų apsispręsti ir apsaugoti jas nuo bolševikų. Apsisprendimo garantijos buvusios duotos visoje eilėje Pilsudskio atsišaukimų, paskelbtų šiam krašte (296—306 p.). Visus nepasisekimus susitarti autorius aiškina lietuvių užsispyrimu, o apie tas kliūtis, kurias lenkai darė Lietuvai, tiek čia pat, tiek užsieny, jis nė neužsimena, lyg tai nebūtų simtomingi reiškiniai arba lyg tai nebūtų veikę ano meto santykių. P. O. W. autoriui taip pat nekalta organizacija, kuri rūpinusis tik suorganizavimu Pabaltijo ir Lenkijos bendro fronto prieš Rusijos bolševizmą ir vokiečius. P.O.W. nekovojusi prieš Lietuvos valstybę, bet prieš Sleževičiaus kabinetą, kuris rėmęsis vokiečiais. Kartu su kai kuriais lietuviškais sluogsniais (kuriais?) ji norėjusi nuversti Sleževičiaus kabinetą ir pastatyti tokią vyriausybę, kuri atsistotų ant Pabaltijo ir Lenkijos bendradarbiavimo pagrindo (319 p.). Jos veiklos suaktyvėjimą iššaukęs ir bermontininkų pavojus. O šie buvę likviduoti latvių ir estų. „Lietuva išvengė pavojaus dėka savo šiaurinių kaimynų karingumo" (320 p.).

Kalbėdamas apie 1920 VII. 12. Maskvos sutartį, W. leidžiasi į juridinius samprotavimus ir kelia žinomą lenkišką tezę, kad vad. 1920 m. siena neturi jokio juridinio pagrindo. Esą šių sričių suverenumo perleisti Lietuvai bolševikinė valdžia nebegalėjus, nes jau 1918. VIII. 29. dekretu visi Lietuvos-Lenkijos dalybų aktai buvę panaikinti. Esą, tai bandymas šiais kraštais disponuoti antrą kartą. Pasak autoriaus šių sričių suverenumas nuo to momento nebepriklausęs Rusijai. Ji negalėjusi dovanoti Lietuvai to, ko jau neturėjusi, ko buvo atsižadėjusi. Esą, net galima kelti klausimą, ar po to suverenumas nebuvęs perėjęs lenkų valdžiai Varšuvoje (329—331 p. p.). Na, žinoma, kad perėjo! Tik kiek kebliau, kad ta valdžia dar tik po pustrečio mėnesio atsirado. O kai dėl klausimo esmės, tai jis taip jau painus neatrodo, kad reiktų visą traktatą rašyti. Juk deklaracija yra principinis reikalo pareiškimas, o sutartis yra konkretus principo įgyvendinimas vienam atvejy. Kur čia prieštaravimas? Autorius, tiesa, dar kelia kitą argumentą. Esą apsisprendimą buvo įrodę tada tik šiaurinės ir vakarinės Maskvos sutarties apimamos sritys, o pietinės ir rytinės to nebuvo parodžiusios. Bet jis juk žino, kodėl jos tada nebuvo Lietuvos respublikos sudėty. Juk Lenkijos ginkluoto įsimaišymo faktas negi griauna teises.

1920 m. įvykius W., kaip ir visi lenkai aiškina tuo, kad lietuviai neišlaikę neutralumo jų kare su bolševikais. Suvalkų sutarties reikšmė esanti lietuvių perdaug išpūsta, ji esanti atvaizduota kaip tarpvalstybinė sutartis, o iš tikrųjų tai buvę tik paprastos karinės paliaubos viename sektoriuje. Formaliai Želigovskio žygis esą nebūtų nusikaltimas net tada, jei jis būtų veikęs ne vilniečių, bet ir Lenkijos vardu, nes veikęs iš to sektoriaus, kur paliaubos neveikė, o be to dar ir prieš sutarties įsigaliojimą. Tačiau politiškai tai nebuvęs tiksliai parinktas ėjimas. Maskavimas buvęs menkas ir lietuviai tą puikiai išnaudoję propagandai užsieny. Geriau esą buvę Vilnių atvirai užimti. Reikėjo tik po to ten pravesti rinkimus, ir be „Vidurinės Lietuvos" firmos, kuri taip pat dariusi blogą įspūdį (351—5 p.p.). Želigovskio „maištas" buvęs sukurtas ne dėl Lietuvos, bet antantei, kad nebūtų susikirsta su liepos 10 d. Spa protokolu. Bet Lietuva abu tuos lenkų ėjimus palaikiusi prieš ją nukreiptu lenkų klastin-

GULBĖS GIESMĖ

JONAS GRINIUS

III. SLAPTA ŽMONA

(Tęsinys)

Barboros gyvenamasis kambarys Dubingių dvaro palociuose. Sienoj tiesiai — didelis krucifiksas. Uždangai pakilus, Barbora apsivilkusi bernardinės drabužiu sėdi prie rašomojo stalo ir skaito. Diana stovi šalia ir klauso.

1.

BARBORA (skaito laišką). Dažnai galvodama apie jūsų karališkąją didenybę ir žiūrėdama pro langą, ar nepasirodys jūsų karieta, aš pastebiu, kad Dubingiuose pavasaris. Jau sprogsta medžių pumpurai ir berželiai pasipuošia gležnais žalsvais lapeliais. Tačiau man tai nesuteikia jokio džiaugsmo. Aš vis galvoju apie tą pumpurą, kuris buvo susikrovęs po mano širdim.
DIANA (nutraukdama). Palauk, kunigaikštiene. Geriau nerašyk apie tai.
BARBORA. Kodėl? Tai man skaudžiausias smūgis.
DIANA. Žaizdą nuolat liesdama, jos niekada neužgydysi.
BARBORA. Bet tu paklausyk toliau . . . (Skaito). Juk jis turėjo būti jūsų sūnumi, tačiau negailestinga mirtis jam neleido atmerkti akelių. Kai aš prisimenu tai, visi pavasario pumpurai man atrodo mirtimi paženklinti. Galbūt, kad ta perankstyva mirtis yra Dievo bausmė už nuodėmes ir perspėjimas man. Todėl aš šitą smūgį priimu, kaip atgailą. Bet kodėl per mane Dievas turėtų bausti jūsų didenybę, kuris esate toks brangus mūsų tautoms ir toks be galo geras man? Dėl to aš labiausiai graužiuosi. Kaip jūsų didenybė žino, aš Dubingiuose gyvenu, kaip vienuolė. Niekam nesirodau, nieko nepriimu, dažnai meldžiuosi už jus ir prašau Dievą stiprybės. (Nustojus skaityti). Toliau nepabaigta. Dabar sakyk, kaip tau atrodo?
DIANA. Taip sau.
BARBORA. Nepatinka?
DIANA. Pradžia gera. Bet visa kita — per liūdna.
BARBORA. Tu pati matai, kad mano gyvenimas nelinksmas. Kaip sraigės kiaute.
DIANA. Ar tu manai, kad dabar karalius linksmas?
BARBORA (atsidususi, stoja). A, Diana! Aš nežinau. Nors žmonės visaip kalba. (Ji eina prie lango).
DIANA. Jeigu tau būtų neištikimas, nebijok, jis taip tavimi nesirūpintų ir nuolat nesiteirautų.
BARBORA (atsigręžusi). Bet kodėl jis čia mane vieną laiko, lyg tremtinę? Net aplankyti neatvažiuoja. (Vėl nukreipia žvilgsnį į langą).
DIANA. Lyg tu pati nežinai — paslaptį bijo išduoti. Bet jeigu tu tokius liūdnus laiškus rašinėsi, tu jam tiek įkyrėsi, kad jis tikrai gali nebeatvažiuoti.
BARBORA. Tu taip manai, Diana?
DIANA. Ir jeigu tu esi karaliaus žmona, tu bent laiškais turėtum jam gerą nuotaiką sudaryti, o ne dejuoti.
BARBORA. Teisybė, Diana; teisybė. Tik dabartiniame būvy linksmų laiškų rašyti nemoku ir tiesiog nepajėgiu.
DIANA. A, nemoki... Jei stengies tapti karaliene, turi išmokti.
BARBORA. Ko išmokti? Veidmainystės?
DIANA (trūkteli pečiais ir nieko neatsako).
BARBORA. Aš manau, kad karalienės Bonnos klastos nė tau neimponuoja, Diana. O aš noriu būti kitokia karaliene. Visai kitokia. Kuri visų širdis patraukia grožiu ir nuoširdumu.
DIANA. Aš bijau — tu šitaip rizikuoji visai karalienės kortą pralošti.
BARBORA. Palauk, tu dar pamatysi, Diana. Kai aš tik iškovosiu vainiką, aš tuojau tą visą Bonnos širšyną iš karaliaus dvaro iššluosiu. Tada tai bus miela ir gražu.
DIANA. Dieve, padėk!
BARBORA. O kol aš esu lyg belaisvė, ir tu galėtum man padėti... nors tą laišką kitaip parašyti.
DIANA. Jei nori, galiu pamėginti.
BARBORA. Parašyk, Diana. Gal tau linksmiau išeis. O aš pataisysiu savąjį. (Ji sėda prie stalo. Diana išeina. Ji rašo, brauko, pagaliau sustoja). A, kaip sunku negyva raide gyvą sielvartą išreikšti. (Ji vėl rašo. Įeina Butautienė).

2.

BUTAUTIENĖ. (dėdama ant stalo padėklą su pora riekelių baltos duonos, ąsotėliu ir stikline). Ponia kunigaikštiene, atnešiau pieno pavakariams.
BARBORA. Dėku, Marcele. Tik aš taip neturiu noro valgyti.
BUTAUTIENĖ. Jei nenori, prašom nevalgyti. (Apsisuka išeiti).

---

gumo įrodymu ir padariusi savo išvadas. Taip apgailėtini santykiai nusitęsę iki 1938 m. (353—4 p.p.).

Wielhorskis savo knygoje paliečia dar daugybę kitų klausimų dėl kurių būtų galima ir daug kalbėti, bet iš to galėtų susidaryti visa knyga. Atrodo, kad jo knygos bendrosios mintys ir tendencijos ir iš to galės būti aiškios. O baigiant tenka tik apgailestauti, kad šitokia knyga pasirodė. Abiejų tautų susipratimo ji nepadidins. Tiesa, ji rašyta lenkams, bet vargu ar tikslu išeiti su metodais, kurie labai primena: „Ačiū Tau, Viešpatie, kad aš ne toks, kaip štai anas muitininkas..." Ar ne geriau būtų buvę, kad lenkų pozicijas Lietuvos atžvilgiu būtų bandęs formuluoti ne vilnietis. Gal tas būtų pasirodęs kai ką pamiršęs ir kai ko pramokęs?

BARBORA. Gal turi ką nors skanesnio? Pavyzdžiui, medaus?
BUTAUTIENĖ. Kad tamsta, ponia kunigaikštiene, pati nežinai, ko nori. Sakai, kad pienas reikalingas tamstos sveikatai; kai atnešu, tai pienas nebegerai, o jau reikia medaus.
BARBORA. Marcele, kodėl taip šiurkščiai su manim kalbi? Argi tu nematai, kad aš viena, nelaiminga našlė? Ir dar truputį nesveika.
BUTAUTIENĖ. Nereikia perdaug linksmai gyventi, ponia kunigaikštiene, tada neteks nei sirgti, nei atgailauti.
BARBORA. Marcele!... Aš paėmiau tave, kaip rimtą moterį. Maniau, kad tu mane suprasi ir užjausi...
BUTAUTIENĖ. Jei ponia kunigaikštienė tokia gera ir reikalauji užuojautos, tai kam tą kūdikėlį nugalabijai?
BARBORA (atsistodama). Ką tu kalbi? Kokį kūdikėlį?
BUTAUTIENĖ. Gi tą, kurį per linksmybes tamsta prigyvenai.
BARBORA. Butautiene! Ką tu išmanai apie tai? Tik paskalos!...
BUTAUTIENĖ. Ką čia kalbėti, ponia! Jei kokia baudžiauninkė būtų taip negražiai išsigydžiusi, tai ją kaip raganą būtų sudeginę. O kada aukštos ponios taip negražiai padaro, tai jau nė žodžio negalima ištarti.
BARBORA. Tai šmeižtas!... ir mano šlovės plėšimas.
BUTAUTIENĖ. Tai kodėl čia tamsta pasislėpei, jei nekalta? Ir dar atgailos drabužį apsivilkai?
BARBORA. Marcele... iš kur tu paėmei tas šlykštynes prieš mane? Ar pati prasimanei?
BUTAUTIENĖ. Nieko aš neprasimaniau, ponia kunigaikštiene. O visi taip kalba.
BARBORA. O kas tie visi? kurie tau pasakojo?
BUTAUTIENĖ. O gi šiandieną vyrai ten prie dvaro vartų rado iškabintą tokį raštą.
BARBORA. Kokį raštą?
BUTAUTIENĖ. Kur viskas išaiškinta. Ir apie tą išsigydymą, ir apie kavalierius. Dabar visas dvaras ir šneka.
BARBORA (susigriaužusi). Dieve, mano Dieve!...
BUTAUTIENĖ. O kad ponia tą nekaltą gyvybę slaptai palaidojai, tai žino ir kiti. Tik rašte viskas išaiškinta.
BARBORA. Butautiene!... Jei tu nesiliausi tų melų kartojusi, aš tave į lažą atiduosiu.
BUTAUTIENĖ. Jūsų valia, ponia.
BARBORA (susiėmusi galvą). A, kokie bjaurūs tie žmonės! (Patylėjusi). O kur dabar tas šmeižiantis raštas, apie kurį tu kalbi?
BUTAUTIENĖ. Ten. Jį atidavė dvaro urėdui.
BARBORA. Tuojau eik ir atnešk man tą raštą.
BUTAUTIENĖ. Jei duos, galėsiu atnešti.
BARBORA. Pasakyk, kad aš liepiau.
BUTAUTIENĖ. Galėsiu pasakyti. (Išeina).
BARBORA. A, kokie pikti tie žmonės! Ir kandžioja, kaip šunes. (Ji pravirksta ir sėda į kėdę. Neužilgo įeina Diana su popierio lakštu rankoj).

3.

DIANA. Mėginau linksmiau parašyti... Bet kas tau? Vėl verki?
BARBORA (verkdama). A, Diana... Aš — atgailaujanti prostitutė... Tikra žmogžudė...
DIANA. Ką tu kalbi? Iš kur tas viskas?
BARBORA (šluostydama ašaras, stoja). Butautienė pasakojo... Visas Dubingių dvaras kalba, kad aš kūdikį nužudžiusi. O aš... galbūt savo gyvybę būčiau už jį paaukojusi...
DIANA. Tai žmonės! Viską tuoj juodai išversti.
BARBORA. Bet kas bus, Diana, jeigu tie šmeižtai pasieks karalių? Ką jis pamanys apie mane?... Ir aš Butautienei taip pat nieko negalėjau išaiškinti, ir ji nepatikėjo.

DIANA. Tik liežuvius nupjaustyti tiems šmeižikams!
BARBORA. O gal man pačiai nuvažiuoti į Vilnių ir viską pačiam karaliui išaiškinti gyvu žodžiu ir aptarti?
DIANA. Pirma karaliaus leidimo reiktų pasiklausti.
BARBORA. Palauk. Ten, rodos, kažin kas važiuoja. (Eidama prie lango). Gal karalius. (Atsigręždama). Deja. Kažin kokia apšepusi karieta.
DIANA. O ką daugiau tau Butautienė pasakojo?
BARBORA (sėda). A, pikti žmonės viską blogai išaiškina. Net mano atgailos drabužį.
DIANA. Tu žinai, kad ir man jis nepatinka. Nei ponia nei vienuolė — tik fantazijos.
BARBORA. Ne fantazijos, Diana, bet atgaila, kad Dievas apsaugotų nuo ateities nelaimių.
DIANA. Kam čia mums ginčytis. Verčiau paklausyk mano laiško.
BARBORA (patylėjusi).A, kaip aš pradedu neapkęsti visų... tų šmeižikų.
DIANA. Tai laiško neskaityti?
BARBORA. Nebėra prasmės.
DIANA. Kodėl? Juk tu pati prašei linksmiau parašyti.
BARBORA. Tavo laiškas tų šmeižtų prieš mane vis tiek neišblaškys.
DIANA. Tu nors paklausytum. (Įeina Butautienė).

4.

BUTAUTIENĖ. Ponia kunigaikštiene, tamstą nori aplankyti kaštelionas Gurka.
BARBORA. Kaštelionas Gurka?...
BUTAUTIENĖ. Taip, ponia kunigaikštiene.
BARBORA. Atsiprašyk ir pasakyk jam, kad aš svečių nepriiminėju.
BUTAUTIENĖ. Aš pasakiau, ponia kunigaikštiene. Bet jis sakosi turįs svarbių reikalų. Kažin kokių žinių iš Vilniaus.
BARBORA. Iš Vilniaus?
BUTAUTIENĖ. Taip. Iš Vilniaus ir Krokuvos.
DIANA. Tai labai įdomu. Priimk jį, kunigaikštiene.
BARBORA. Palauk. Man reikia persirengti. (Ji eina į kitas duris negu įėjo Butautienė ir susilaiko). Ne! Tegu pamato mane su abitu. Pakviesk jį, Marcele. (Butautienė išeina).
DIANA. Tik tu pamanyk. Net iš Poznanės!
BARBORA. O tu, Diana, paimk tuos indus ir patvarkyk daiktus. Gal teks mums į Vilnių važiuoti.
DIANA (paimdama padėklą su indais). Tik tu tą svečią gerai iškvosk. (Išeina).
BARBORA (viena sau). Nejaugi lenkai būtų sužinoję mano paslaptį? (Butautienės įleistas įeina Gurka).

5.

GURKA. Mano sveikinimai ir pagarba jūsų prakilnybei.
BARBORA (ištiedama jam ranką). Malonu, pone kaštelione. Tik prašau man atleisti, kad drįstu jus priimti taip paprastai, kaip atsiskyrėlė.
GURKA. Tai aš turiu atsiprašyti, prakilnioji kunigaikštiene, kad išdrįsau sudrumsti jūsų vienatvę.
BARBORA (sėsdama ir rodydama vietą Gurkai). Malonėkite, pone kaštelione. (Šiam atsisėdus). Kas gi privertė jus, pone kaštelione, iš taip toli atklysti į šitą užkampį?
GURKA. Tas reikalas visai asmeniškas. Bet jis man be galo svarbus. Jis mane tiesiog sujaudino, jūsų prakilnybe.
BARBORA. Ar galiu paklausti, kas tai per reikalas?
GURKA. Lenkijoje pasklido kalbos, kad jūsų prakilnybė esate slaptai susituokusi su mūsų jaunuoju karalium. Aš norėjau sužinoti, ar tai teisybė.
BARBORA (lyg suvirpėjusi, bet greit susivaldydama). Tai... tai šitas gandas jus taip sujaudino?
GURKA. Taip, jūsų prakilnybe.

BARBORA. Ir jūs tam gandui patikėjote?
GURKA. Nors daug kas Lenkijos ponų tuo tiki, bet aš — ne. Aš prisiminiau, kad jūsų prakilnybė man buvo davusi gražių vilčių. Beveik pažadų.
BARBORA. Nors jūsų pasipiršimas, pone kaštelione, man darė garbę, bet iš tikrųjų aš jokių pažadų dar nebuvau davusi.
GURKA. Jūsų prakilnybė man buvo patarusi laukti. Aš sutikau ir laukiau. Bet kada paskui pasklido gandai apie jūsų slaptą santuoką, aš nutariau pats atvykti į Vilnių ir iš jūsų prakilnybės sužinoti visą tiesą. Tačiau Vilniuje aš jūsų neradau. Jūsų motina ir brolis net nenorėjo man pasakyti, kur jūs gyvenate.
BARBORA. Dabar matote, kaštelione, kad gandai neturi pagrindo. Aš — atsiskyrėlė. Beveik vienuolė. Jei dar vienas žingsnis, ir aš galiu būti vienuolyne.
GURKA. Taip. Aš matau. Bet kol dar nepervėlu, aš drįstu savo pasiūlymą atnaujinti ir dar kartą prašyti jūsų rankos.
BARBORA. Jūsų ištikimybė, pone kaštelione, ir dar per tiek laiko, tikrai vertą atpildo. Tačiau, deja, mano abejonės neišnyko.
GURKA. Jūsų prakilnybė perdaug ilgai abejoja.
BARBORA. Iš tikrųjų perilgai. (Trumpa tyla). Bet kodėl jūs, pone kaštelione, mane, našlę, norite būtinai atitraukti nuo vienuolyno?
GURKA. O! jūsų prakilnybe... Jei našlio galvoj nebūtų žilų plaukų, aš, ant kelių parpuolęs, jūsų grožiui himną sudėčiau. Tačiau mano amžiuje, tai gal būtų kiek juokinga. Todėl aš į jus kalbu paprastai, be poezijos.
BARBORA. Tiesa, kad gera proza už blogą poeziją įdomesnė.
GURKA. Taigi, jūsų prakilnybė. Ir aš norėčiau, kad mano antroji žmona būtų lietuvė. Ypač kad galėčiau prisidėti prie tų garbingų tradicijų, kurias pradėjo mūsų karalius Jogaila.
BARBORA (nusijuokusi) . . . Tik aš — ne karalaitė, ponas Gurka, o jūs — tik Poznanės kaštelionas.
GURKA. Taip, jūsų prakilnybe. Bet kiekvieno lenkų pono garbė ir pareiga — stiprinti uniją su lietuviais. O mūsų karalius, ypač karalienė Bonna kaip tik šitokiems ponams paveda aukščiausias vietas karūnos valdyme.
BARBORA (vėl nusijuokusi). Tai gražu!... Vadinas, jūs norite, pone kaštelione, kad lietuvių moterys padėtų lenkų ponams padaryti karjerą.
GURKA. O, kunigaikštiene! Argi jūs nežinote, kad nuo pasaulio pradžios vyrams laimė ir nelaimė ateina per moteris. Ir jeigu jūs sutiktumėt su mano prašymu, jūsų prakilnybė būtų ne Poznanės kašteliono žmona, bet vyriausio etmano arba kanclerio.
BARBORA. Įdomu, iš kur jūs toks tikras, kaštelione?
GURKA. Aš turiu tikrų pažadų, jūsų prakilnybe. Jei jūs sutiksit, mane rems pati karalienė Bonna.
BARBORA (stoja). Bonna?... Argi ji dabar valdo Lenkiją?
GURKA (taip pat atsistodamas). Taip, jūsų prakilnybe. Karalius jau per senas. O ji man pažadėjo.
BARBORA. Pasakykit man atvirai, kaštelione. Kas gi iš tikro jus skatina man pirštis — ar karalienė Bonna ir karjeros perspektyvos, ar dar kas kita?
GURKA. Koks įtaringumas!... Aš gi jums sakiau: jūsų prakilnybės grožis ir ateities garbė.
BARBORA. Bet kodėl karalienė Bonna jums perša kaip tik mane? Ji, rodos, Radvilų giminės neapkenčia?
GURKA. Galbūt. Bet karalienė Bonna nenori, kad Radvilų duktė ir sesuo pretenduotų į karalienės vainiką.
BARBORA. Nesąmonės! Niekas tokių pretenzijų nereiškia.
GURKA. Tačiau apie jūsų slaptą santuoką karalienė Bonna žino.
BARBORA. Dar gražiau! . . . Ką gi ji gali žinoti, ko nebuvo?
GURKA. Be reikalo jūs ginatės, kunigaikštiene. Karalienė Bonna visa ištyrė ir visa žino. Už tai ji ir nori rekompensuoti jūsų prakilnybę ir savo sūnų apsaugoti nuo viešo skandalo.
BARBORA. Ir tegu saugo. Tai jos reikalas.
GURKA. A, kunigaikštiene! Jūs vis nenorite suprasti padėties. Aš jums sakau ir draugiškai įspėju: jūs nukentėsite, kunigaikštiene. Nebent primtumėte mano pasiūlymą.
BARBORA. Koks jūs juokingas, kaštelione. Kaip gi aš galiu priimti, jei jūs pats sakote, kad aš jau esu susituokusi su karalium?
GURKA. Bet jūsų santuoka padaryta slaptai. To dar niekas tikrai nežino, išskyrus karalienę Bonną. Jei jūs priimsite mano pasiūlymą, kunigaikštiene, ir tapsite mano žmona, visi gandai savaime atpuls. O jei atmesite, bus didelis skandalas.
BARBORA. Tik ne aš tą skandalą sukelsiu, kaštelione.
GURKA. Bet jūs išprovokuosite, kunigaikštiene. Prieš jūs ir jaunąjį karalių sukils visi lenkų ir lietuvių ponai. Lenkijos senatas ir seimas taip pat niekada nesutiks pripažinti karaliaus santuokos su pavaldine. Tada, užuot laimėjusi karališką vainiką, jūs pražūsite.
BARBORA. Ar tai jūs man grasinate, kaštelione?
GURKA. Ne, kunigaikštiene. Aš tik noriu jus apsaugoti nuo nelaimės, nes jūs neįsivaizduojate, koks galingas yra Lenkijos senatas. Tai visos karalystės smegenys. Todėl joks karalius neturi teisės vesti žmonos be senato sutikimo. Ir toji žmona turi būti karališkos kilmės. Jaunasis karalius tai puikiai žino. Kai jis pamatys pavojų netekti sosto, jis atsisakys jūsų prakilnybės, o gal jau dabar širdy atsisakė. Tik pagalvokite, kunigaikštiene, kas bus tada, kada būsite pamesta. Kaip jūs pakelsite tą gėdą ir tą pajuoką?
BARBORA. Kaštelione, jūs perdaug blogai kalbate apie karalių.
GURKA. Aš nekaltas, kunigaikštiene, kad jaunasis karalius nėra toks kilnus ir ištikimas, kaip jums atrodo. Dėl jo lengvabūdiškumo viena jauna ir graži moteris jau yra žuvusi.
BARBORA (suabejojusi). Tai negali būti!...
GURKA. Deja, kunigaikštiene, taip yra. Ta puiki žavi mergina tapo sutrypta.
BARBORA. Iš kur jūs tai žinot? Gal tai melas?
GURKA. Ne, kunigaikštiene. Aš pats ją pažinau. Ta karaliaus auka buvo mano draugo, Varšuvos kašteliano duktė.
BARBORA. O kas atsitiko su ja? Kodėl ji žuvo?
GURKA. Gyvendama kurį laiką prie Krokuvos dvaro, ji taip pat, kaip jūs, perdaug pasitikėjo karalaičiu. Apsvaiginta jo aistringų žodžių ir pažadų, ji atidavė jam savo širdį ir mergaitės garbę. Kai karalaitis atsisakė net savo kūdikį pripažinti, ji nepakėlė tos gėdos ir mirė.
BARBORA (užsidengdama veidą ir lyg gindamasi). Tai baisu!... baisu, kaštelione.
GURKA. Tikrai baisu, kunigaikštiene. Todėl aš ir noriu jus apsaugoti nuo panašios katastrofos.
BARBORA. O kada tai buvo?... ta nelaimė?
GURKA. Tiesa, tai buvo kiek seniau. Dar prieš karaliaus vestuves su princese Elžbieta. Bet ir dabar karalius mėgsta linksmai gyventi ir savo lengvabūdiškos širdies nėra pakeitęs.
BARBORA (liūdna). Ne, kaštelione. Dabar karalius visai kitoks.
GURKA. Jūs perdaug aklai juo tikite, kunigaikštiene. Argi jūs nematote, kad rizika ir pavojai tie patys, kaip anai nelaimingajai? Jūsų sutuoktuvės buvo slaptos ir netikros. Nelaimėje tik visi iš jūsų pasijuoktų, bet niekas negalėtų jums padėti nė užtarti.

J. Daugvila Gobelenas „Kristus"

BARBORA (lyg gindama nuo savęs įtarimus). Ne, ne, kaštelione. Karalius mane myli ir savo priesaiką ištesės.

GURKA. Priesaiką?

BARBORA. Taip kaštelione. Jis pažadėjo mane padaryti karaliene, ir aš ja būsiu, kad ir ką ta itališka raganė besugalvotų.

GURKA (šaltokai). Jūsų prakilnybe! Ji yra mano ir jūsų karalienė ir mūsų visų motina.

BARBORA. O aš... tokių intrigančių labai nemėgstu... ir neapkenčiu.

GURKA. Atsargiai, jūsų prakilnybe. Ta neapykanta jus gali pražudyti.

BARBORA (liūdnoka). Galbūt. Bet aš atgal nebegrįšiu.

GURKA. Tai jūsų prakilnybė mano prašymą atmeta?

BARBORA. Jį priimdama, kaštelione, aš išduočiau save ir karalių. O to aš niekada nepadarysiu.

GURKA (oficialiai šaltas). Jūsų prakilnybe... kaip Lenkijos senato atstovas ir karalienės Bonnos įgaliotinis aš turiu dar kartą jus perspėti. Jei nenutrauksite savo .santuokos su karaliu Žygimantu jaunuoju, jūs būsite sutrinta.

BARBORA. Ir vėl jūs man grasinate, kaštelione?

GURKA. Aš jūsų prakilnybę tik perspėju karalienės Bonnos vardu.

BARBORA. Bet už ką turėčiau būti sutrinta? Už ką? Ar už tai, kad aš pasiryžus likti ištikima savo meilei ir karaliui?

GURKA. Ponia, jūs vaidinate perdaug naivią. Tačiau aš jums pakartosiu paskutinį kartą. Lenkijos ponai ir senatas imsis visų priemonių ir niekada neprileis, kad lietuvė pavaldinė degraduotų Lenkijos karūnos garbę.

BARBORA. Jei aš tokia neverta moteris, tai kaip jūs, garbingasis kaštelione, išdrįsote čia ką tik prašyti mano rankos?

GURKA. Ponia, aš, kaip riteris, norėjau sudėti auką. Ne tik jums ir karalienei Bonnai, bet visai Lenkų karalystei. (Jis nusilenkia ir išdidus išeina).

BARBORA (viena). Viešpatie, kokia veidmainystė! (Susimąstydama). Ir visi jie prieš mane pradeda sukilti, tik aš viena čia nieko negaliu. Visiškai nieko. (Nukreipdama žvilgsnį į kryžių). Viešpatie, mano Dieve! pažvelk į mane. Aš žinau, kad esu nusidėjėlė, bet vis dėlto tavo duktė. Duok man, Viešpatie, stiprybės ištverti šios vienatvės bandymų dienas, o mano sielvartus, visus šmeižtus ir išdavystes, priimk, kaip atgailą už karaliaus, mano pačios ir mano brolių kaltes. Jei aš būčiau neverta tų šmeižtų ir persekiojimų, sugėdink ir nubausk, prašau, mano priešus ir visus klastinguosius. Tegu juos paliečia tavo rykštė, taip kad jie apkurstų ir netektų žado mano gyvenimui apkartinti. (Pasigirsta tyli, liūdna daina. Barbora eina prie lango. Neužilgo įeina Butautienė kažin ką laikydama priejuostėje).

6.

BUTAUTIENĖ (tyliai priėjusi prie Barboros). Ponia kunigaikštiene...

BARBORA (atsigręždama). Ką tu norėjai, Marcele?

BUTAUTIENĖ (bučiuodama ranką Barborai). Ponia kunigaikštiene, prašom man dovanoti. Nužemintai prašom. Aš pirma taip neteisingai tamstą užgavau.

BARBORA. Labai neteisingai, Marcele.

BUTAUTIENĖ. Aš buvau suklydusi, ponia kunigaikštienė. Bet dabar man panelė Diana viską išaiškino, ir aš viską supratau.

BARBORA. O man tą šmeižiantį raštą ar atnešei?

BUTAUTIENĖ. Nešiau, ponia kunigaikštiene, bet panelė Diana suplėšė. Ji sako, kad tie šmeižtai dar labiau tamstai širdį sužeistų.

BARBORA. A, dabar jau visi prieš mane.

BUTAUTIENĖ. Aš žinau, ponia kunigaikštiene, kad skaudžiai įžeidžiau. Dabar aš labai gailiuosi ir prašau man atleisti.

BARBORA. Atleidžiu... Tik kitą kartą būk atsargesnė ir švelnesnė. (Ji nusigręžia į langą).
BUTAUTIENĖ. Aš stengsiuosi, ponia kunigaikštiene. Štai ir dabar aš tamstai pavasario žalumynų atnešiau. Tokios kvepiančios žibutės. Būtų gražu ant tamstos stalo. (Negavusi atsakymo). O gal ponia kunigaikštienė norėtų pasivaikščioti. Šiandien lauke labai gražu. Ir žibutės žydi ir berželiai lapoja. Tikras pavasaris.
BARBORA (vis žiūrėdama pro langą). Taip, Marcele. Visur pavasaris. Ir danguj ir medžiuose, bet ne mano širdy.
BUTAUTIENĖ. Lauko oras, ponia kunigaikštiene, tamstą tikrai atgaivintų ir nuramintų.
BARBORA. O kas ten taip liūdnai dainuoja, Marcele?
BUTAUTIENĖ. Šiandien bitelių šventė, ponia kunigaikštiene. Ir žmonės dainuodami prašo, kad šią vasarą bitelės koriuose nelipdytų grabų ir nepranašautų mirties.
BARBORA (vėl nukreipdama žvilgsnį į langą). Tos jų dainos tokios liūdnos.
BUTAUTIENĖ. Jei ponia kunigaikštienė norėtų, aš pasakysiu, kad padainuotų linksmų. (Tyla). O gal jūsų prakilnybė taip pat norėtų šventėj dalyvauti? (Palaukusi ji vėl pradeda). Ponia kunigaikštiene... ten mūsų merginos moka tokį gražų šokį, „Blezdingėlę". Jei tamsta leistum, aš tas merginas čia pakviesčiau. Jos tikrai tamstą pralinksmintų.
BARBORA (atsidususi). Man dabar gedulas, Marcele.
BUTAUTIENĖ. Ir aš nelaiminga, ponia kunigaikštiene. (Graudindamosi). Vyras ir vaikai seniai išmirė. Aš viena, kaip pirštas. O dabar dar tamsta supykai ant manęs ir nebeatleidi.
BARBORA (visai atsigręžusi). Aš gi sakiau, kad atleidau.
BUTAUTIENĖ. Nesakyk, ponia kunigaikštiene. (Pravirksta). Aš matau... aš matau, kad tamsta pyksti ir visai nesileidi pralinksminti. (Įeina Diana).

7.

DIANA. Kunigaikštiene, į dvarą yra atvažiavusi tokia keista čigonė. Ji visiems buria laimę. Gal ir tu norėtum?
BUTAUTIENĖ (pralinksmėjusi). Teisybė, ponia kunigaikštiene. Labai įdomiai.
BARBORA. Iš kur tu žinai, Marcele?
BUTAUTIENĖ. Aš pati girdėjau, kaip ji būrė urėdui, o paskui merginoms. Ir apie praeitį ir apie ateitį. Labai daug teisybės pasako, ponia kunigaikštiene.
BARBORA. Tai pakviesk, Marcele. Vis bus įdomiau. (Butautienei išėjus). Paduok man veidrodį, Diana. (Jį paimdama iš Dianos). Tai patvarkei daiktus?
DIANA. Patvarkiau. Tik prieš važiuojant, man rodos, reiktų pasiklausti karaliaus.
BARBORA (atiduodama veidrodį). Klausimas, ar bėra prasmės slapstytis. Ypač kada karalienė Bonna visa žino.
DIANA. Ką tu sakai!... Tai kaštelionas Gurka tau pranešė?
BARBORA. A! Jis man viso ko pripasakojo. (Įeina Butautienė ir Arabų Dama.)

8.

BUTAUTIENĖ (įleisdama Arabų Damą). Prašom. Tai čia mūsų ponios. (Išeina).
ARABŲ DAMA (vaidindama čigonę). Prakilniosios ponios, gal leisit garbingai čigonei, žinovei gudrysčių egyptonų ir arabų, paburti apie nutikimus gyvenime jūsų. Galiu jūsų prakilnybėms paburti apie meiles ir šloves, apie nelaimes ir turtus ir kitokius nutikimus.
BARBORA (priėjusi prie Dianos, probalsiu). Man rodos, kad aš ją Krokuvoj mačiau. Tik tu nieko jai neprasitark apie mane. (Garsiai į Arabų Damą). O kaip tu, čigone, buri, ar gali mums paaiškinti?
AR. DAMA. Visaip, prakilnioji ponia. Iš gromatų ir rankų, taip pat iš paukščių skridimų ir kvietkų žydėjimų, arba iš dangaus žvaigždžių mirgėjimų — iš ko tik prakilnioji ponia panorėsi.
BARBORA (ištiesdama ranką). Gerai, paburk iš rankos. Tik žiūrėk — sakyk teisybę.
AR. DAMA. Tikrą teisybę, prakilnioji, tikriausia. (Žiūrėdama į Barboros ranką). Be galo įdomi ta jūsų ranka. Tiek daug visokių nutikimų išgyventa, bet dar daugiau numatyta. Visokių. Aha, ir kaukuolė. Vadinas, mirtis jums atėmė dvi artimas asabas. Labai brangias. Jei netiesą sakau, tai jūs arba jaunoji ponia štai tegu mane sugėdins.
DIANA. Dėl manęs tu burk, kaip nori — aš čia nieko nesuprantu.
BARBORA. Daug artimų žmonių miršta, bet ką gi — ne mums tai nuspręsti.
AR. DAMA. Tačiau viena mirtis jums buvo labai skaudi. Giltinės ranka buvo pasiekusi ligi pat širdies.
BARBORA (mėgindama neišsiduoti). Užteks tų liūdnų spėjimų!.. apie kuriuos tu nieko neišmanai. Verčiau sakyk ką nors apie ateitį.
AR. DAMA (žiūrėdama į ranką). Ateitis, kilnioji ponia, dar žingeidesnė. Dar daug ką patirsite, nors jūsų amžius neilgas. Vis ta kaukuolė...
BARBORA. Ir vėl man mirtį pranašauji?
AR. DAMA. Aš nekalta, prakilnioji, kad didelė meilė neša mirtį. Taip, taip, prakilnioji. Meilė taip pat žudo, kaip gaisras ar maras.
BARBORA. Nesąmonės! Tu, matyt, visai nesupranti, kad meilė — gražiausia dovana žmonėms.
AR. DAMA. Tik ne visiems, jūsų prikilnybe. Kita vertus, juk labai gražu mirti mylimai ir iš meilės. Bet prieš tai jūs dar sugiedosite giesmę gulbės. Puikią cudaunų giesmę. Tai reiškia, kad išaukštinta būsite. Jums laimės pavydės visi, nes būsite šlovingiausia karaliene. Bet reikės kovoti ir kentėti.
BARBORA (nusijuokia). A, karalienė!... Tu pasakoji neįmanomus dalykus.
AR. DAMA. Tikrai, prašau tikėti, jūsų prakilnybe. Jūsų rankoj tikrai karališkos karūnos ženklai. Tik tas šlovingas riteris, kurį jūs mylit, savo neištikimybe jums daug skausmo suteiks.
BARBORA. Sakyk man teisybę, čigone. Ar tu žinai ką nors apie mane, ar taip sau spėji?
AR. DAMA. Jūsų prakilnybe! Taip jūsų rankoj įrašyta.
DIANA. Niekus kalbi. Kas kito žmogaus neištikimybę gali į mano ranką įrašyti?
BARBORA. Sakyk, čigone, ar tu mane pažįsti.
AR. DAMA. Pažįstu, jūsų prakilnybe. Pirmą kartą Krokuvoj jums laimę būriau.
BARBORA. O dabar ar žinai, kas aš esu?
AR. DAMA. Žinau. Žmona jaunojo karaliaus.
BARBORA. Ir dėl to tu apkalbi karalių neištikimybe?
AR. DAMA. Aš tik noriu perspėti apie nelaimę ir jūsų prakilnybei patarnauti.
BARBORA. Juk tu vadinies Arabų Dama ir, rodos, karalienei Bonnai tarnauji?
AR. DAMA. Taip. Lig šiol tarnavau, prakilnioji.
BARBORA. Tai ji tave atsiuntė mane šnipinėti?
AR. DAMA. Taip, prakilnioji kunigaikštiene. Tai jums viešai ir atvirai prisipažįstu. Bet nuo šiol tik jūsų tarnystei noriu pasivesti.
BARBORA. Kodėl? Ar karalienė Bonna tave pavarė, ar tau pačiai jos intrigos nusibodo?
AR. DAMA. Labai nusibodo. Bet svarbiausia todėl, kad saulė karalienės Bonnos jau leidžiasi, prakilnioji. Senasis karalius labai silpnas ir jau greit mirs.
BARBORA (sujudusi). Sakai... karalius mirs?
AR. DAMA. Taip, kaip jūsų prakilnybė trokšta. O po to neužilgo jūs tapsite šlovingąja karaliene.

BARBORA (lyg gindama nuo savęs įkyrią mintį). A, ir vėl nesąmonės! Ir aš visai nenoriu, kad karalius mirtų.
AR. DAMA. Argi bloga, prakilnioji, laukti mirties priešų, kurie trukdo pasiekti laimę? Aš manau, kad ir jaunoji ponia man pritars, ar ne tiesa?
DIANA. Tu, matyt, nekrikščionė, jei taip blogai manai apie mus. Kaip galima trokšti karaliaus mirties?
AR. DAMA. O, jaunoji ponia! Aš to visai nesiūlau. Tik ženklai jos prakilnybės rankoj panašiai rodo.
BARBORA. O ką Arabų Dama iš tikrųjų žino apie jaunąjį karalių? Ar tik paskalas man pasakoja?
AR. DAMA. Ne, jūsų prakilnybe. Daug nusidavimų girdėjau. Labai tikrų.
BARBORA. Kokių?
AR. DAMA. Kai jaunasis karalius buvo atvažiavęs į Krokuvą, tuoj visi ėmė kalbėti, kad jis užvedė ciekauną draugystę su viena itale.
BARBORA. Su itale?!
AR. DAMA. Taip, jūsų prakilnybe. O dabar Vilniuje karalius turi lenkę. Labai spritni ir graži esanti. Kad kas nepaveržtų, karalius jos niekada net iš rūmų neišleidžia.
BARBORA. Negali būti. Karalius nėra toks...
DIANA. O gal tu tyčiom gandus skleidi?
AR. DAMA. Aš sakau gryną teisybę, ką girdėjau. O ponai dvaruose labai nedoriai juokiasi.
BARBORA (jaudindamosi). Iš ko juokiasi tie?.. iš nelaimės?
AR. DAMA. Iš karaliaus, jūsų prakilnybe. Kad jis — vėjas, jus čia vieną uždaręs ir dar su kitomis apgaudinėja.
BARBORA. Tai ne tiesa! Ne tiesa! Mano karalius nėra apgavikas.
AR. DAMA. Bet jūsų prakilnybė Vilniuj nebuvot ir nematėt. O karalienė Bonna jam siunčia visokias gražuoles, ir jos žaidžia ir linksmina jį per naktis.
BARBORA. Kaip tai šlykštu ir žema!
AR. DAMA. Tai ko jūs čia sėdite, prakilnioji, užsidariusi viena? Ko neginat savo teisių?
BARBORA. Bet kaip gintis? Kaip?
AR. DAMA. Tai paimkite mane į savo tarnystę. Aš jums, prakilnioji, surinksiu žinių įvairiausių. Pačių tikriausių. (Tyla). Arba važiuokite pati į Vilnių ir išvaikykite tas gražuoles, kurios apsėdo karalių.
BARBORA. Teisybę tu sakai...
AR. DAMA. Aš visada teisybę sakau, prakilnioji. O kada karalienė Bonna prieš jus visokias kabalas pina, jums reikia kovoti viešai. Niekada neatsitraukti nuo karaliaus.
BARBORA. Gana, gana! Suprantu. (Susivaldžiusi). Še tau žiedą už patarimus. O jei ką nors naujo sužinosi, tuojau man pranešk.
AR. DAMA. Aš visada tarnystėj jūsų prakilnybės. (Išeina).
BARBORA. A, kokios bjaurios intrigos!...
DIANA. Palauk. Dar nežinia...
BARBORA. Kaip aš nekenčiu jų!... Ir aš niekada nenustosiu Dievo maldauti, kad tas kurtizanes liga į šakalius sudžiovintų! (Eina prie lango ir vėl grįžta). Klausyk, Diana, mums reikia rytoj važiuoti.
DIANA. Be karaliaus sutikimo?
BARBORA. Ar aš vergė kokia, ar kalinė, kad nė pajudėti be jo negalėsiu?
DIANA. Aš taip nemanau.
BARBORA. Arabų Dama teisybę sako. Kad ir kaip apleista ir pažeminta bebūčiau, bet aš turiu teisę gintis.
DIANA. Ginkis. Bet kas bus, jei tu skandalą pakelsi per anksti?
BARBORA. Ir tegu bus skandalas. Tegu visa Europa sužinos, kokių šlykštynių karaliaus dvare priveisė ta piktoji italė.
DIANA. O jeigu tas skandalas nusigręš prieš tave, tada visos tavo viltys nueis šunop.
DIANA. Dieve mano! Tai kas gi man daryti? Kas daryti? Patark, pasakyk, jei žinai. (Paskubomis įeina Butautienė).

9.

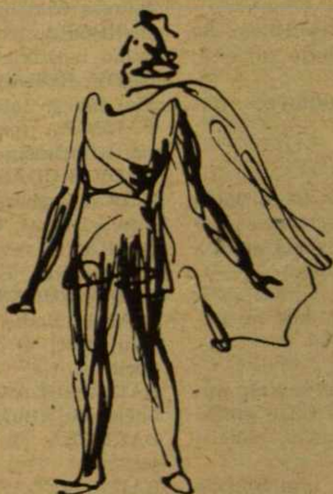
BUTAUTIENĖ. Jūsų prakilnybe, atvažiavo kunigaikštienė tamstos motina ir tamstos brolis.
BARBORA. Motina atvažiavo?!
BUTAUTIENĖ (įleisdama Radvilienę). Štai. Prašom. (Išeina).
RADVILIENĖ (įeidama). Barbora! mano dukra...
BARBORA (pripuolusi prie motinos ir, ją apglėbus, bučiuoja). Mama! Brangioji mano mama!... Taip seniai bemačiau. Ir tu nežinai, kaip aš čia viena kankinuos. Visi čia mane šmeižia ir persekioja, bet niekas ginti nenori.
RADVILIENĖ. Bet ko tu dabar verki, dukra?
BARBORA. Iš skausmo ir iš džiaugsmo. Kad nors tu pagaliau mane aplankei.
RADVILIENĖ. Barbora! Aš gi ne pirmą kartą tave lankau.
BARBORA (pamačiusi brolį, kuris įėjo vėliau). A, ir tu, Myka, manęs neužmiršai.
RADV. RUDASIS (linksmas). Kremblius... Leisk ir man tave į abu ūsu pabučiuoti. (Bučiuoja). Ir pasveikinti, kaip būsimą karalienę. (Tuo tarpu Radvilienė sveikinasi su Diana ir tylomis kalbasi).
BARBORA (nudžiugusi). Ką tu kalbi? Iš tikrųjų?
RADV. RUDASIS. Iš tikrųjų. Senasis karalius jau mirė.
BARBORA (surimtėdama). Karalius mirė?
RADV. RUDASIS. Taip. Dabar kelias į sostą tau jau atviras.
BARBORA. Mirė...
RADV. RUDASIS. Kodėl tu taip susimąstei?
BARBORA. Susimąsčiau... kad karalienės Bonnos klastos dėl to neišnyko.
RADV. RUDASIS. Bet sosto pakopos vistiek laimėtos.
BARBORA. Ar tu iš tikro, Myka, taip nori, kad aš tapčiau karaliene?
RADV. RUDASIS. Kremblius!.. Tai didžiausias mano troškimas. O kai pamatysiu ant tavo galvos karališką vainiką, galėsiu ramiai mirti, kaip tas žilasis Simeonas.
BARBORA (ištiesdama jam ranką). Dėku tau, Myka... nors ir kartais man per kietas buvai.
RADV. RUDASIS. Gal kartais ir suklydau. Bet dabar pamatysi. Visiems šmeižikams supuvusiais kazelėkais žiaunas užkišiu.
BARBORA. Tiesa! Kodėl tu man nieko nesakai apie mano neištikimąjį karalių? Kas su juo?
RADV. RUDASIS. Galas! Iš to džiaugsmo ir užmiršau. Štai tau jo laiškas.
BARBORA (paimdama laišką). Ar tiesa, kad jis ten sau ištvirkusių favoričių susirado?
RADV. RUDASIS. Pirma paskaityk, o paskui įsitikinsi. (Kai Barbora, greit atplėšusi laišką, skaito, jis kreipiasi į Dianą). Tai kaip, Diana? Važiuosime į Krokuvą?
DIANA (su reveransu). Gal ir važiuosime, kunigaikšti, nors aš ant jūsų pykstu.
RADV. RUDASIS. Pyksti?
DIANA. Rodos ir aš prisidėjau, kad karalius vestų jūsų seserį. O dabar su manim nė pasisveikinti nebenorit.
RADV. RUDASIS. Kremblius!.. Už tai dabar tave pabučiuosiu. (Bučiuoja į abu skruostus).
BARBORA. Tai karalius, Myka, neatvažiuos manęs pasiimti?
RADV. RUDASIS. Jis laukia tavęs Vilniuje. Rytoj anksti mes būtinai turime išvažiuoti.
DIANA. Tai puiku!

RADV. RUDASIS. Pranešdamas apie savo tėvo mirtį ponų tarybai, karalius tave pristatys, kaip savo žmoną ir didžiąją Lietuvos kunigaikštienę.
BARBORA. Nejaugi jis nebesuprastų, kaip aš jo pasilgau? Ir abiem iškilmingai įvažiuoti į sostinę būtų daug gražiau.
RADV. RUDASIS. Deja, tavo atvykimą į Vilnių reikia slėpti lig pat paskutinės minutės.
BARBORA. Kodėl, Myka? Ar aš raupsuotoji kokia? Ar nusikaltėlė?
RADVILIENĖ. Tu gal nežinai, dukra, koks triukšmas Lietuvoj dėl tavo laimės, Vilnius vienuose žmeižtuose mirksta. Aš jau sakiau Dianai — nėra dienos, kad koks paškvilis, koks bjaurus prasimanymas nebūtų išklijuotas prie karaliaus vartų arba mūsiškių.
RADV. RUDASIS. Ir tas Katkevičius — žinai — Žemaičių seniūnas, strakalioja, kaip durnaropių priėdęs. Girdi, tave vesdamas karalius darąs negarbę visai valstybei.
BARBORA. Ir už ką? Ar už tai, kad jie — kaip kurmiai, o aš noriu galvą pakelti ir tiesiog į saulę pažiūrėti? (Įeina Butautienė).

10.

BUTAUTIENĖ. Noriu pranešti. Atvyko kunigaikštis Biržų Radvila. (Įleidžia svečią ir išeina).
BARBORA. Myka!
RADV. JUODASIS (eidamas į Barborą). Labas vakaras, sesute. (Sveikindamas). Noriu pasveikinti. Le rois est mort. Vive le rois!
BARBORA. Keistas posakis, Myka.
RADV. JUODASIS. A! pavargau bejodamas. Leiskit prisėsti. (Sėda).
RADV. RUDASIS. Ar kas naujo, Myka, kad taip skubėjai?
BARBORA. Gal vėl kokios kliūtys?
RADV. JUODASIS. Norėjau aplankyti tave, sesute, ir pranešti, kad nesiskubintumėt.
BARBORA. Kodėl?
RADV. JUODASIS. Žinia apie senojo karaliaus mirtį po Vilnių jau pasklido, ir nebėra prasmės skubėti.
RADV. RUDASIS. Kremblius . . . Tai sesers pristatymą ponų tarybai taip pat atidės?
RADV. JUODASIS. Taryba senojo karaliaus mirčiai pagerbti susirenka rytoj, ir mes nebegalime suspėti.
RADVILIENĖ. Štai tau! Dar mums paplovų ant galvos per maža . . .
BARBORA. Myka, tai karalius neatvažiuos manęs aplankyti?
RADV. JUODASIS. Tėvui mirus, karalius dabar labai užimtas ir prašo tave čia palaukti, kol tau palankų sutikimą paruoš.
BARBORA. O man, Myka, tie mėnesiai — kaip amžinybė kalėjime. Aš ilgiau čia nebegaliu.
RADV. JUODASIS. Kantrybės, sesuo. Dėl karališko vainiko verta pakentėti.
BARBORA. Bet aš noriu kentėti ir kovoti šalia karaliaus. Išardyti visus kurtizanių žabangus.
RADV. JUODASIS. Dėl to perdaug nesisielok. Karalius — ištikimas.
BARBORA (apžvelgdama visus). Gal jūs man nesakot? Gal tyčia slepiat?
RADV. JUODASIS. Aš gi tau sakau. Karalius tau Vilniuje ruošia tokį gyvenimą, kokio neturėjo jokia mūsų karalienė. Net gulbių parsiųsdino. Įsvaizduok — pirmosios gulbės Lietuvoj bus tavo garbei.
BARBORA. O jei aš šitame ištrėmime anksčiau palūšiu, kas man iš to viso grožio ir garbės?
RADV. RUDASIS. Barboros teisybė, Myka. Ir geriausi baravykai nuo ilgo virimo ištyšta, kaip seilės.
BARBORA. Tai mudu, Myka, važiuokime į Vilnių. Važiuokime. Kitaip aš čia uždusiu.
RADV. JUODASIS (stoja). Kantrybės, sesuo! Kantrybės! Kova dar tik pradėta. Kai karalienė Bonna sukurstys didikus ir Lenkijos senatą, tada muzika bus daug triukšmingesnė.
RADV. RUDASIS. Ir kovosim. Visaip kovosim. Bailiems pakišime karda, gobšiems pablizginsim pinigą po nosim, kvailiams pažadėsim . . .
DIANA.Daug aukso kaštuos, kunigaikšti; daug . . .
RADV. RUDASIS. Tegu. Auksu visiems gerkles užkišim ir kovosim. Ir seime, ir senate, net pačioj kipšo buveinėj, bet sesers be vainiko nepaliksim.
RADV. JUODASIS (ištiesdamas ranką pusbroliui). Teisingai, brolau. Už sesers ir Lietuvos garbę — nors ir žemė drebėtų.
BARBORA. O man kas? Nejaugi tik kančia?

UŽDANGA (bus daugiau)

V. K. Jonynas Piešinys iš „Hamleto"

ALFONSAS NYKA-NILIŪNAS

RAUDONŲ, GELTONŲ IR MĖLYNŲ SPALVŲ VITRAŽAS APIE RUDENĮ

VAZA

Rudens diena, kaip mėlyno kristalo vaza
Uždengia kalnus, mano širdį ir namus.
O sodų ūžime skandindamas kiemus,
Svajotojas ruduo įžengia mano dvasion.

Ir pasileidžia sidabrinės vėjų kasos,
Ir tiesiasi per nušalnotus arimus,
Ir tau taip liūdna būna vaikščiot po namus
Ir kaimus, uždengtus skaidraus kristalo vazos.

Tuomet prabyla liūdnas sodų kontrabasas.
Raudonas lapas supasi lange ramus.
Duris atplėšia vėjas į visus namus —
Ir tiesiasi laukais jo sidabrinės kasos.

Kol šešėlingas vakaras užlieja dvasią
Ir sodų kontrabasus ir tuščius kiemus,
O tu parsineši tik rudenio sau į namus —
Ir žvaigždėmis užsidega kristalo vaza.

—

SIDABRAS

Aš nuėjęs pamačiau, kad sidabru pavirto laukas,
Ir palinkęs jį ilgai žarsčiau sau tarp delnų,
Kol, pilkam dirvožemy panėręs plaukus,
Užmigau ant sidabru pavirtusių kalnų.

Pasilenkęs pamačiau, kad sidabru pavirto akys,
Ir norėjau žaisti, jas paėmęs tarp delnų.
Nesuprasdamas rudens giesmės, apakęs,
Ten, toli, ant sidabru pavirtusių kalnų.

Tik liūdnai geltonos liko tavo kasos.
Aš žaidžiau jomis, lyg lapais, tarp delnų
Ir, kaip sodais smėliaplaukis vaikas basas,
Tau nešiau sidabro miestus tarp delnų.

KIRMINUKO LAIDOTUVĖS RUDENĮ

Kai saulės vėliavas iškėlę švilpia sodai,
Kaip stygos plonus, mėlynom akim šunis,
Praskambančius rudens tokatomis vienodai
Ir skęstančius į mirštančių miškų vilnis,

Atsineša ruduo mažytį stiklo karstą,
Kaip žalią vabalą ant raudonų delnų —
Ir nežinia kodėl skaidri širdis apkarsta,
Man rymančiam lange ant debesų kalnų.

O saulės vėliavas iškėlę sodai švilpia,
Kaip stygos plonus, mėlynom akim šunis,
Kurie, rudens skambėjime nusilpę,
Paskęsta į fantastiškas miškų vilnis.

PRINCAS XVIII AMŽIUJE

Panėrusi į milžiniškus rūmų langus
Akis, prikritusias liūdnų rudens spalvų,
Ji mato, kaip lėtai vilnyja ant kalvų
Galingų ąžuolų raudonos bangos.

O širdį veriantis skausmingas rago balsas,
Ištryškęs, lyg fontanas, aidi po miškus,
Sužeisdamas medžiotojus ir skalikus,
Kol girių lūžtvėse raudodamas nualpsta.

Tada išjoja pamiškėn nuliūdęs Princas;
Skalikų ir arklių klyksme laukai patvinsta —
Ir sminga žodis, kaip strėla širdin: Ruduo!

Pro šalį pralekiant beržynas jiems po kojų
Fantastišką auksinį kilimą pakloja —
Ir sminga šauksmas, kaip strėla širdin: Ruduo!

KAZIMIERAS BŪGA

ST. BARZDUKAS

Kazimieras Būga priklauso prie pačių didžiųjų bendrinės lietuvių kalbos kūrėjų, dėjusių jai mokslinius pagrindus. Čia jo vaidmuo toks didelis, kad jis kartu su K. Jaunium, J. Jablonskiu ir kitais kalbininkais yra įtrauktas ir į mūsų gimnazijų lietuvių kalbos programą. Susipažinus su K. Jaunium, reikia arčiau pažinti ir jo mokinį K. Būgą.

1. GYVATOS DUOMENYS

Lietuvių kalbos žodyno įvade, įdėtame I sąsiuvinyje ir pažymėtame 1923 m. gruodžio 5 data, pats Būga suteikia tokių savo gyvatos duomenų:

Gimė 1879 m. spalio 25 (sen. kal.) d. (taigi nauj. kal. lapkričio 6 d) Pažiegėje, Dusetų par., Zarasų aps. Pirmasis jo mokytojas buvo tėvas, iš kurio išmoko elementorių skaityti. Toliau dvi žiemas paskyrė maldų knygoms ir Šiaulėniškiui seneliui: vieną pas Ropolį prie Žiegelio ežero, antrą pas dėdę Mekašką Mižiuškėse, motinos tėviškėje (Jūžintų par.). 1890—1891 m. žiemą mokėsi Dusetų valsč. mokykloje, kur tuomet „lietuviškai nė žodžio nevalia būdavo ištarti". 1891 m. rudenį pradėjo lankyti Zarasų aps. mokyklos pirmąją klasę. 1892 m. liepos mėn. paskutinėmis dienomis tėvo vežamas į Petrapilį, kur nuo 1892 m. rudens iki 1895 m. pavasario išėjo visą šv. Stanislovo bažnyčios mokyklą (tris klases). „Tokiais žygiais nesibaisi prastuolėlis nemokytas sodietis, mano tėvas, be to — nepasiturįs, nes jį džiugina viena mintis — išvysti savo sūnelį kunigu, kuris ne tiktai tėvus senatvėje priglaus, bet ir visus namus sušelps." O Petrapily mokslo metams susidarydavo 150 rublių išlaidų gyvais pinigais, ir tėvui tiek sukrapštyti būdavo gana sunku, nes ūkis tiek pelno tuomet neduodavo. Tad dažnai tekdavo mokslui ir skolintis. Kadangi į kunigų seminariją su trijų klasių mokslu nepriimdavo, Būga pateko dar į šv. Kotrynos keturių klasių mokyklą. Ją baigęs, 1897 m. rudenį įstojo į Petrapilio kunigų seminariją.

Bet seminarijoje Būga teišbuvo tik vienerius metus: 1898 m. rugsėjo mėn. iš jos išstojo, „tuo užsitraukdamas ant savęs tėvų ir visos giminės rūstybę". Dabar turi jau savarankiškai pradėti gyventi. 1898—1899 m. žiemą Mosary (Vilniaus vyskupijoje) privačiai rengia į Petrapilio šv. Kotrynos mokyklą du kun. Bernoto brolvaikius. Jo mokiniai egzaminus išlaiko, ir kunigas jam paveda juos globoti, tad Būga vėl grįžta į Petrapilį. 1899 m. pabaigoj už kyšį (retų pašto ženklelių rinkinį) priimamas tarnautoju į meteorologijos observatoriją, kur išdirba beveik ketverius metus.

1903 m. rugsėjo 20 d. Būga iš observatorijos išstoja ir vėl pradeda mokytis. Pasiruošia brandos egzaminams ir juos 1905 m. pavasarį išlaiko eksternu prie Petrapilio V gimnazijos. Tų pačių metų rudenį įstoja į Petrapilio universiteto filologijos skyrių, kurį pabaigia tik 1911 m., nes daug laiko jam atima „Aistiškų studijų" rengimas spaudai. Baigusį universitetą palieka rengtis akademiškajam gyvenimui prie lyginamosios kalbų mokslo katedros, kuri tuomet buvo prof. Jono Baudouin de Courtenay (Boduėno Kurtenės) žinioje. 1914 m. nuo sausio 1 d. komandiruojamas dvejiem metams į užsienį tolimesnėms mokslo studijoms. Tačiau kilęs karas studijas nutraukia (Būga, lyg nujausdamas karą, 3—4 dienomis prieš sienos uždarymą sugrįžta iš Karaliaučiaus). Dėl karo ilgam laikui sutrunka ir magisterio egzaminai, kuriuos baigia laikyti vos 1916 m. pavasarį. Tuoj po egzaminų gauna teisę būti Petrapilio universiteto privatdocentu. Nuo 1916 m. liepos 1 d. skiriamas privatdocentu į naujai atidaromą Permės universitetą, o nuo 1917 m. pakeliamas čia ekstraordinariniu profesorium.

Iš Permės į nepriklausomybę atgavusią Lietuvą Būga sugrįžta 1920 m. rugpjūčio pabaigoj. Rudenį pakviečiamas dirbti į Švietimo Ministerijos Knygų Leidimo Komisiją, ir jam pavedama suorganizuoti lietuvių kalbos žodyno leidimą. Čia Būga savo gyvatos duomenų pasakojimą žodyno įvade ir baigia. Neilgai jam beliko ir gyventi. Švietimo Ministerijos buvo pakviestas į Kaune 1922 m. atidaryto Lietuvos Universiteto Socialogijos (vėliau Humanitarinių Mokslų) Fakulteto branduolį. Profesoriaudamas universitete, kartu nepaprastai daug ir intensyviai dirbo prie spaudai rengiamo lietuvių kalbos žodyno. Neatlaidžiai raginamas pradėti spaudimo darbą, Būga 1924 m. pasirodė su I žodyno sąsiuviniu. Bet tai buvo prie jo gyvos galvos ir paskutinis, nes 1924 m. gruodžio 2 d. jis mirė. Jo mirtis lietuvių tautai buvo nelaukta, netikėta ir labai liūdna bei skaudi žinia. Būgos kūnas iš Karaliaučiaus, kur Būga prieš mirtį buvo išvežtas gydytis, buvo parvežtas į Lietuvą ir palaidotas Kauno kapuose. K. Būgos netekimas lietuvių tautai ir pačiam mokslui yra neįkainojamas nuostolis: kaip rašė J. Jablonskis, „su K. Būga mūsų kalbos mokslas nustoja pagrindinio savo š u l o, didžiojo savo t y r ė j o. To šulo, drauge su mūsų kalbos mokslu, nustoja ir visas lyginamasis indoeuropiečių kalbos mokslas, daug ką semiąs iš mūsų kalbos" (Raštai I 263).

2. K. JAUNIAUS SEKRETORIUS. „AISTIŠKI STUDIJAI." LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKA

K. Jaunius visai neturėjo valios betką rašyti. Pasak paties K. Būgos, „kaip sunku buvo ką spaudai iš Jauniaus išgauti, gali parodyti jo gramatikos spaudimo eiga: nuo 1903 m. iki 1908 m. vasario, vadinasi, per penkeris metus, tesuspėjo jis perveizdėti tiktai pirmuosius 48 paslapius!" Rusų akademikams P. Fortunatovui ir A. Šachmatovui, sukurstytiems prof. E. Volterio, rūpėjo išgauti spaudai Jauniaus kalbos mokslo raštus, ypač lietuvių kalbos gramatiką ir šnektų aprašymą. Šito siekdami, 1902 m. rudenį jie paskyrė Būgą Jauniaus sekretorium. Būga Jaunių pažino jau ir anksčiau (pirma kartą teko išvysti 1901 m. per vieną Petrapilio lietuvių susišelpimo draugijos vakarą), bet arčiau susieiti tegavo tik 1902 m. pavasarį, nes „pritilpti prie Jauniaus buvo nelengva." Iš pradžių nevisuomet ir įsileisdavęs. Tik pasidaręs Jauniaus sekretorium, Būga tapo dažnas, beveik kasdieninis jo svečias ir nenustojo juo buvęs iki jo mirties (1908 m. kovo 9 d.). Būga iš Jauniaus daug gavo, nes Jaunius atvėrė savo mokiniui visą savo žinyną: „Jauniaus mokslas, kurį man jis buvo atskleidęs visoje platumoje, pasirodė man esąs labai įdomus ir slaptingas, išaiškinąs net tamsiausiąsias kalbos raidos ir kilmės slaptis. Labiausiai visa tai buvo slaptinga man — kalbos mokslo naujokui. Visos tos lyginamojo kalbų mokslo slaptys ilgam buvo mane sužavėję."

Būga surašo visa, ką iš Jauniaus išgirsta, patiria; surašo visą tą Jauniaus mokslą, kurį jis atviromis buvo „išdėstęs apie lietuvių, latvių ir prūsų kalbas ir visų tų trijų kalbų motiną — kalbą, vadinamąją aisčių prokalbę." Būga dirba užsidegęs, nes mato, kad pats Jaunius nebepajėgsiąs „žavimųjų kalbos slapčių paskelbti spaudoje dėl valios susilpnėjimo" ir nebegalėsiąs „pasaulio kalbininkų tariamųjų klaidų atitaisyti". 1905 m. surašoma pirmoji „Aistiškų studijų" dalis, antrajai daliai skiriami 1906—1907 mokslo metai. Kaip pats vėliau šypsodamasis pasisako, norėdamas nustebinti „Lietuvą ir kaimynų šalis" ir „pamokyti" pasaulio kalbininkus, Būga 1906 m. gegužės mėnesy neša spaustuvėn pirmąją dalį, bet dėl lėšų stokos netrukus (V. 21) vėl atsiima. „Aistiški studijai" pasirodo tik 1908 m. kovo mėnesy.

Tačiau Būga greitai pamato, kad jo „Aistiški studijai" pasaulyje pasirodo „veltui": „jie nebesugrąžina nė vieno kalbininko iš tariamojo šunkelio į tiesos kelią." Pats autorius parašo ir 1909 m. lapkričio mėnesy paskelbia „Aistiškų studijų" kritiką: raštas esąs nevykęs ir kiaurai klaidingas! Jis pats suka iš „tiesos kelio į šunkelį".

Ar tiesa, kaip sako Būga savo žodyno įvade, kad Petrapilio Mokslų Akademija iš jo sekretoriavimo gavo maža naudos? Taip, nuo „Aistiškų studijų" Būga atsisakė. Bet jis suredagavo Jauniaus lietuvių kalbos gramatiką, kurią minėtoji akademija 1911 m. išleido. Vėliau šią gramatiką Būga dar išvertė į rusų kalbą, ir ji buvo baigta spausdinti 1916 m. Būga taip pat iš Jauniaus žodžių aprašė Ukmergės ir Zarasų aps. tarmes. Vadinasi, Fortunatovas ir Šachmatovas savo tikslą iš dalies pasiekė. Tačiau daugiausia naudos iš to sekretoriavimo turėjo pats Būga: Jaunius jį pastūmėjo lietuvių mokslo keliu, praplėtė jo žinias lietuvių kalbos gramatikos šnektų ir žodyno srity. Pasak Vaclovo Biržiškos, yra palikę keli tomai Būgos užrašytų įvairių Jauniaus kalbinių pastabų (1948 m. „Aidai" Nr. 16—17).

3. ŽODYNO RENGIMAS

K. Būga savo „Aistiškų studijų" pasirodymą laiko nelaime. Bet ši nelaimė į gera išėjo, nes privertė jų autorių visas jėgas atidėti vienam lietuvių kalbos žodynui. Lemiamai prie šitokio apsisprendimo yra prisidėjęs ir prof. Jonas Endzelynas: pasirodžius „Aistiškiems studijams", jis parašė prof. E. Volteriui laišką, kuriame, pagyręs Būgos žinių gausumą ir darbštumą, pataria per Volterį jam mesti Jauniaus sapnus ir sunaudoti savo žinias žodynui.

Žodynui medžiagą Būga jau rankiojo ir anksčiau. Su lietuviškais raštais, tuomet draudžiamais, jam teko susipažinti dar seminarijoje, kur jų gaudavo iš katedros zakristiono Juozo Zaukaus. Iš mokyklos parvažiavęs vasaros atostogų, niekieno neraginamas jau rankiodavo dainas, mįsles, priežodžius. Tautosakos kūrinius nusirašinėja ir iš įvairių rinkinių. Seminarijoje 1898 m. susipažįsta su tik ką iš spaudos išėjusiais pirmuoju Juškevičiaus žodyno sąsiuviniu ir Jauniaus gramatika (hektografuota). Abu šie raštai nemaža paveikia Būgos sielą. Nuo 1899 m. rudens jis patampa Petrapilio viešojo knygyno beveik kasdieninis skaitytojas. Čia susipažįsta su dainų ir pasakų rinkiniais, su žodynais, gramatikomis, su kaikuriais Daukanto, Valančiaus, Ivinskio raštais. Kai pradeda lankyti Jaunių, Būga jau turi prisirankiojęs nemaža medžiagos žodynui ir šnektoms. Daug medžiagos susirenka 1901 m. lapkričio mėnesy parvažiavęs į tėviškę: tuomet Dusetų ir Jūžintų parapijoj surenka apie 150 dainų, 10—12 pasakų, kelias dešimtis mįslių ir retesnių žodžių. Medžiagą renka ir iš savo draugų. 1902 m. biržely jau turi bent kelis sąsiuvinius. Iš jų vasarą žodžius nurašo abėcėliškai į storą knygą. Daugiausia retų ir negirdėtų žodžių duoda Daukanto raštai, jų reikšmę ir prasmę padeda aiškinti žemaičiai draugai dr. D. Bukantas, Gurauskas ir kt., taip pat pats Jaunius.

1902 m. Būga pradeda žodyno medžiagą rašyti nebe sąsiuviniais, bet kortelėmis. Visų pirma kortelėmis nurašomi Daukanto „Lietuvos istorijos" ir „Gyvatų didžiųjų karvaidų" žodžiai. Taip pat visa medžiaga, kurios nemaža parsinešdavo iš Jauniaus, tuojau atsidurdavo kortelėse. Tačiau labiau atsideda žodynui tik nuo 1909 m. rudens po „Aistiškų studijų" nelaimės, o beveik tik vienam žodynui 1912 m., kai gauna iš Mokslų Akademijos suredaguoti ir išleisti Juškevičiaus žodyno II tomą. Iki 1915 m. spalio 28 d. šio tomo korektūroje buvo surinkti 222 puslapiai (iki žodžio k r e t a l a s). Bet Būgai neteko šio tomo pabaigti, nes be akademiko Fortunatovo parašo negalima buvo spausdinti net ir gatavų korektūros lankų, o parašą iš jo išgauti buvo nepigu. *)

Juškevičiaus žodyną beredaguodamas ir bespausdindamas, Būga žodynui daug medžiagos laimėjo iš savo talkininkų, kuriems buvo siuntinėjami korektūros lapai ar net ir rankraščio sąsiuviniai. Iš jų jis pamini kun. P. Sragį, A. Vireliūną, J. Murką, J. Jablonskį, St. Naginską, J. Šveistį, J. Elisoną, kun. Jazdauską. Tarp 1905—1913 m. nemaža medžiagos yra surinkęs savo kelionėse po Lietuvą. Jos gaudavo ir Vilniuje iš J. Jablonskio, dr. J. Šlapelio, kan., vėliau prel. J. Laukaičio per Mokslo Draugijos susirinkimus ir kitomis progomis. Vaižgantas J. Tumas yra Būgos korespondentas kalbos dalykams nuo 1902 iki 1913 m. 1914 m. žodynas daug laimi iš Karaliaučiaus universiteto knygyno, kur Būgai teko dirbti beveik keturis mėnesius. 1916—1919 m. žodynui medžiagą renka Permėje profesoriaudamas. Kai Būga 1920 m. grįžo į Lietuvą, jo žodyno medžiaga svėrė jau keturis pūdus (ją parvežė lietuvių taikos delegacija kaip savo turtą, nes rusų valdžia neleido niekam išsivežti jokių rankraščių).

Dabar prasidėjo darbas jau Lietuvoje, Kaune, kur nuo 1921 iki 1923 m. gruodžio 1 d. surinkta 10—13 pūdų medžiagos, kurioj bent keli pūdai yra dubletų, nes tam pačiam žodžiui ir sakiniui tekę dažnai parašyti po kelias korteles. Atiduodant spaudai pirmąjį žodyno sąsiuvinį, buvę maždaug apie 600 tūkstančių kortelių, iš kurių 60 tūkst. nuo St. Dabušio ir 17 tūkst. nuo A. Vireliūno buvo nupirkta valdžios pinigais, apie 10 tūkst. nurašyta iš J. Jablonskio ir kt. Nors Būga Lietuvoje buvo subūręs nemaža žodyno talkininkų, tačiau pati didžioji darbo našta gulė daugiausia ant jo vieno pečių. Švietimo Ministerija buvo pasamdžiusi keturias tam tikras rašytojas, bet iš jų naudos nedaug tebūta, nes jos, kaip sako Būga, savo gyvenime panašaus darbo ne tik kad buvo nedirbusios, bet ir žodyno . . . „kaip gyvos dar nematčiusios". Jis pasijutęs laimingesnis dviem tuojau nusikratęs — mažiau likę „pykos ir nervų gadinimo". 1922—23 m. buvo gavęs vadinamąjį padėjėją, jį dukart tekę mainyti. Iš padėjėjų sakosi susilaukęs jau daugiau paramos, bet ir vėl ne tiek, kiek tikėjęsis . . .

Visuomenės ir ypačiai valdžios raginamas, Būga pradėjo savo žodyną spausdinti, nors jis jam pačiam atrodė ir nepilnas, ir netobulas („šiam mano žodynui pritinkamesnis būtų ne žodyno, bet ž o d y n o m e d ž i a g o s vardas"). Leido Švietimo Ministerija, spaudė Valstybės spaustuvė. Pirmasis sąsiuvinis pasirodė 1924 m. pradžioje. Jame randame pirmiausia įvadą ir visokeriopų sutrumpinimų ir ženklų paaiškinimą. Taip pat Būga čia išdėsto kirčio ir priegaidės mokslą, kuris turėjo eiti vadovėliu universiteto studentams. Toliau duota pagrindinių žinių apie lietuvių tautą ir kalbą bei jos artimuosius giminaičius. Visai šiai įvedamajai daliai žodyne

*) Šis Būgos redaguotas tomas tėra išėjęs Petrapily 1923 m.

skirti 62 puslapiai (III-LXIV). Paties žodyno — raidės a — duota 80 psl. (1—80, nuo a iki žodžio ančtraukas). Į savo žodyną Būga dėjo visų pirma gyvosios (šnekamosios) kalbos žodžius, taip pat visų spausdintųjų bei kaikurių rankraštinių žodynų ir šiaip įvairių raštų bei tautosakos kūrinių rinkinių žodžius. Žodyno turiniu eina visi lietuvių kalbos žodžiai — bendriniai ir tikriniai, lietuviško kilimo ir svetimieji. Todėl šalia akis, alus, Alantas, Alsėdžiai žodyne randami ir tokie žodžiai kaip abrozas, abrūsas, agrozdas, nes, pasak Būgos, svetimieji žodžiai „tėra vienatinis šaltinis kalbos ir kultūros istorijai" (tik prie kiekvieno svetimos kilmės žodžio santrumpomis yra pažymėta jo kilmė). Žodžių aiškinamoji kalba žodyne nėra viena: vieni žodžiai paaiškinti lietuviškai (pvz. abstinencija — tvardymasis; agurkynė — vieta, kur auga daug agurkų. Aš papuolau pačion agurkynėn; Acys — pavardė ir kt.), kiti vokiškai (adyklė — Strickzeug), rusiškai arba lenkiškai, dar kiti lotyniškai arba kitaip kaip. Norėdamas paskubinti žodyno leidimą, Būga žodžiams paaiškinti daugiausia paliko tą kalbą, kurią rado šaltiniuose.

Tokį didelį kultūros ir mokslo darbą buvo užsimojęs Būga padaryti. Bet mirtis jį negailestingai nutraukė, ir ligi šiol neturime žmogaus, kuris tokiu mastu galėtų jį tęsti. Lietuvių kalbos žodyno išleidimas dešimtmečiams susitrukdė.

4. RAŠYBOS TVARKYMO KELIAIS

Rašybos sutvarkymo — jos gerinimo, lengvinimo, suvienodinimo — reikalas nuo seno lietuviams rūpi. Juo domėjosi visi mūsų kalbininkai, tad negalėjo nuošaly pasilikti ir K. Būga. 1909 m. kalbininkai pasitarę nusprendė parengti tam tikrą rašybos vadovėlį ir šiam darbui atlikti parinko Būgą. Būga, neatspėdamas parašyti ištiso rašybos vadovėlio, 1913 m. išleido savo „Rašybos mažmožius' (jie taip pat buvo paskelbti ir 1913 m. „Draugijos" Nr. 76 straipsniu „Dėl mūsų rašybos"). Jis nori, kad šitas darbas „nors pradžią padarytų Lietuvos vienybei rašybos dalykuose".

Kaip atrodo ši Būgos „Rašybos mažmožių" rašyba, kurios jis laikėsi iki savo mirties ir kurią vartojo savo žodyne, atsisakąs tik nuo vieno mažmožio — ėmęs rašyti mesdamas, vesdamas, ne mezdamas, vezdamas?

Nuo vėliau priimtosios jablonskinės, arba vilniškės, Būgos rašyba skiriasi šiais atžvilgiais:

a) Būga nuosekliau yra pritaikęs kilminį pagrindą: jis rašė ne tik augštas, baigštus, sluogsnis, bet ir kįla, bįra, dįla, įra, lįja, rįja, bųva, griųva, žųva...

b) Būga po b ir p žodžių šaknyse rašė beveik visose mūsų tarmėse aiškiai tariamą jotą: bjaurus, pjauti, spjauti, rugiapjūtė, to j nerašydamas žodžių priesagose ir galūnėse, pvz.: labiau, svarbiausias, šlapias ir t.t.

c) Prielinksniu vartojo į: nuėjo į dvarą, metė į mane, žiūri į žodžio kilmę, o priešdėliu in: inarti, indomus, inbėgti, inpratęs, innagis, innamys, inrankis, invairus, innešti, inniko, instatymas ir kt.*)

d) Būga žodyno įvade pasisako, kad jam nėra visai aišku, kur žodis turi būti rašomas kartu ir skyrium. Tokius žodžius kaip pergeras, nebegeras, visugeriausias, kuopikčiausias, kuodaugiausia, visudaugiausia, visupirmiausia, nėvienas, nekiek, nevisi, nevisai... jis yra linkęs rašyti vienu žodžiu, „nes to, rodosi, reikalauja ir patsai žodžio ištarimas". Kitus vientisinius draugėn suaugusius žodžius Būga rašo su brūkšneliu jų vidury, pvz.: kai-kas, kai-kuris, bet-kas, tas-pats, vienas-kitas, taip-pat, iš-pat, tik-ką, šiek-tiek, antra-tiek ir kt. Pagaliau visai skyrium rašo beabejo, be to, iš pradžių, iš viso, ben keli, ne tiktai (ne visi...) ...bet... ir kt.

Kad ir kaikuo išsiskirdamas, šiaipjau Būga savo „Rašybos mažmožiais" prisidėjo prie mūsų rašybos pagrindų galutinio nustatymo. Pvz. jis pasisakė, kad mūsų rašyboje reikia skirti ilguosius balsius nuo trumpųjų: gražus rytas ir kamuolys ritasi, būtas daiktas ir patogus butas (Wohnung). Šiam reikalui, kaip ir mes dabar, jis vartojo balses y, ū ir į, ų. Pasak J. Jablonskio, Būga čia elgėsi „kaip tikras europietis". Šiuo pagrindu jis vietoj trįs pirtįs, jųs, drąsųs sūnųs, gįsla, skįstas, rųšis rašo trys pirtys, jūs, drąsūs sūnūs, gysla, skystas, rūšis. Su šitokiu rašymu buvo sutikta, ir mūsų rašyba čia pasidarė nuoseklesnė, nes Petras Kriaušaitis (J. Jablonskis) savo Tilžės gramatikoje (1901) rašė trįs, jųs, bet pirtys, sūnūs, taip pat gįsla, skįstas, rųšis. Vietoj Kriaušaičio vartotų lyčių gerįsiu, gyvęsiu, pasipiktįsiu, pasęsiu, sęstu, tįsta, tvįsta Būga rašo gerinsiu, gyvensiu, pasipiktinsiu, pasensiu, senstu, tinsta, tvinsta, ir šitoks rašymas ilgainiui taip pat buvo priimtas. Kaip ir Kriaušaitis, Būga liepiamojoj nuosakoj rašė bėk, suk (K. Jauniaus 1911 m. gramatikoje rašoma bėgk, sukk), o vietoj esamojo laiko lyčių lūšta, grįšta — lūžta, grįžta, šitokį rašymą teisindamas lyčių plyš-ti : plyš-ta analogija (plg. grįž-ti : grįž-ta). Pasak Būgos, nekalbininkų supratimu esamojo laiko darybai čia imamas ne formantas — sta, bet — ta. Jablonskiui savo rašymo lūšta, grįšta nepavyko apginti, ir šiandien mes, žiūrėdami „lengvumo", ne nuoseklumo, kartu su Būga rašome lūžta, grįžta, nes ž yra ir šių žodžių bendratyse. „Rašybos mažmožiuose", kaip jau yra sakyta, Būga rašė mezdamas, vezdamas, taip pat spauzdinti, skrizdavo ir kt. Taip yra rašę ir Kuršaitis, Jaunius, Kriaušaitis . . . Nors Jablonskis ir buvo įsitikinęs, kad „taip tereikėtų rašyti . . . ir toliaus" (plg. Raštų III 62), tačiau šitoks rašymas ilgainiui pasirodė neparankus. Nuo šitokio rašymo atsisakė ir Jablonskis, ir Būga: lytyse mesdamas, mesdavo, mesdinti jie ėmė rašyti tas pačias priebalses kaip ir bendraty, iš kurios šios lytys yra sudarytos (plg. mesti). Čia taip pat nulėmė „praktiniai sumetimai", nes šitaip rašyti yra lengviau (plg. mes-ti : mes-damas ir dary-ti : dary-damas). Atrodo, kad šituo rašybos evoliucijos keliu eidami, toliau visi imsime rašyti ir augštas, baigštus, sluogsnis, bjaurus, pjauti, taip pat pasitobulinsime ir nelabai nuoseklią savo kartu ir skyrium rašymo sistemą. Šita linkme jau yra pasukta naujai parengtame Lietuvių kalbos vadove.

Baigiant čia reikia dar pastebėti, kad Būgos rašybą Lietuvoje buvo priėmęs A. Vireliūnas ir kt. Kaip žodyno įvade pasisako, Būga su prof. Jonu Endzelynu 1911—13 m. buvo nustatę ją vartoti mokslo raštuose. Jais pasekė profesoriai Jurgis Gerulis, R. Trautmannas ir kt. Didysis mūsų visų ateities siekimas turi būti pagaliau susilaukti visiems vienos rašybos.

5. KALBOS TEORETIKAS IR PRAKTIKAS

K. Būga pirmiausia buvo kalbotyros specialistas teoretikas, tyręs ypačiai baltų, jo vadinamų aisčių, kalbas. Jis čia rūpinosi suvartoti visa, ką gali duoti gyvoji mūsų kalba, jos istorija, įvairūs šaltiniai ir lyginamasis kalbos mokslas. Be teorinių studijų, Būgai visą laiką

*) Vėliau Būga nuo šitokio nevienodo rašymo taip pat atsisakė: ir prielinksnį, ir priešdėlį rašė vienodai: į.

yra rūpėjusi ir mūsų kalbos praktika. Todėl Būga, ką tirdamas, tyrė plačiai ir giliai. Kaip pastebi dr. Pr. Skardžius, Būga „pirmiausia rūpinosi patirti mūsų kalbinių reiškinių esmę, jų būdingąsias ypatybes, patyręs jas, stengėsi plačiai duomenimis pagrįsti, suformuluoti ir tik jau paskui jas teteikdavo praktikai (1934 m. „Gimtoji Kalba", 7—10 sąs.). Šiaip Būga savo sprendimuose ir išvadose yra labai atsargus. Antai, kai Vaižganto „Pragiedrulių" kalbos kritikas padarė tai kalbai nepagrįstų priekaištų, Būga, gindamas Vaižgantą, pastebėjo, kad ne visa reikią taisyti, kas kartais pasirodo mums taisytina, nes, dalyką geriau ištyrus, pasirodo, kad visai be reikalo būta įtarta. Abejojamojo arba įtariamojo kalbos posakio ar žodžio, iki neištyrus jo šnekamosios kalbos tarmėse ir senovės raštuose, nereikią tuojau smerkti. Dr. Pr. Skardžius jau minėtame „Gimtosios Kalbos" sąsiuvinyje duoda visą eilę tokių žodžių, kuriuos kaikurie mūsų kalbos taisytojai, besivadovaudami vien jausmu arba nepagrįsta anologija, buvo pradėję vyti iš mūsų kalbos laukan. Tai s k r i a u d a, r i b a, s a r m a t a, p r i e p u o l i s, b o b a, u ž m u š t i, u ž t e k ė t i, u ž s i g e i s t i, u ž g a i d a s, k ū d i k i s, tik ką, p r a g y v e n t i, a t s p ė t i, l i a u d i s, b u i t i s, k e l i a u n i n k a s, p i r m e n y b ė, s t e b ė t i n a s ir kt. Būga, gindamas šiuos žodžius, „vykusiai įrodė, kad tokių žodžių gujimas ne tik kad nieku nepagrįstas, bet tiesiog žalingas mūsų kalbai" (99 psl). Jis teigė, kad kalbininkas, norėdamas rimtai savo darbą atlikti, negali pasitenkinti tik vienu kalbos jausmu — kalbininkui reikia dar ir kalbos mokslo. „Kalbininkas", rašo Būga, „pasidaro tikras ir rimtas mokslo vyras ne tiek sekdamas mokytojo žodžius, kiek kad savarankiškai studijuodamas kalbos faktus ir sueidamas į platesnes pažines su kitais kalbų mokslo atstovais ir jų raštais" (cit. iš GK 99 psl.).

Kaip Būga yra dirbęs savo darbą, tenka parodyti vienu kitu pavyzdžiu. Štai 1908 m. „Draugijos" Nr. 13 jis įrodinėja, kad reikia rašyti l a ž y b o s, ne l a i ž y b o s. Esą l a ž y b o s, l a ž i n u o s i yra giminės su aistiška šaknimi l a ž - „gulti, guldyti; kristi, pulti"; prūsai turėję l a z i n a „erlegte", l a z t ā „lova, lot. lectus", p a l a z i n s n a „Kapitel, Abschnitt"; ir lietuviai saką l o ž ė „guolis": rugiai sugulę l o ž ė m i s (Dusetos); šią giminystę rodąs ir lenkų žodis z a k ł a d „lažybos", išvestas iš veiksmažodžio k ł a ś ć „guldyti". Taip pat l a ž y b o s yra gyvas žmonių žodis, nes Kvėdarnoje sakoma l a ž y b o m s p e l n y t i, o l a i ž y b o s, vartojamos Prūsų Lietuvoje, Panevėžio apylinkėje (Ramygaloj, Naujamiesty), esančios tik „tautinės" etimologijos (Volksetymologie, Słoworod ludowy) padaras, todėl kaip „sugadintas" žodis neprivaląs turėti vietos rašomojoje kalboje. Čia pat Būga moka ir su humoru į skaitytoją prakalbėti: „L a ž y b o m s p e l n y t i (taip sakoma Kvėdarnoje) s u s i l a ž i n u s i e j i asmenys neprivalo vienas kito l a i ž y t i e s, todėl ir neišpuola l a ž y b ų pravardžiuoti l a i ž y b o m i s" (74).

Arba vėl: Būga ten pat gina p r i e t e l į ir įrodinėja, kad šis žodis yra lietuviškas, ne skolintas. Esą žmonės, skolindamiesi iš kitų kalbų žodžius, juos saviškai pagal tam tikrus dėsnius prisitaiko prie savųjų žodžių. Pvz. ten, kur slavai taria **a**, mūsų žmonių tariama **o** (r a z : r o z a s, z a k o n : z o k a n a s), kur slavų yra **o**, mūsų tariama a (p o g o d a : p a g a d a, l o t r : l a t r a s) ir kt. P r i e t e l i s negalįs būti paskolintas iš slaviško p r i j a t e l' ne tik dėl to, kad lietuviškasis žodis po i e neturįs laukiamojo j o, bet ir dėl savo i e vietoje laukiamojo y ar **i**, nes slaviškasis **i** lietuviškuose skoliniuose niekados nevirsta į i e, bet tik į y arba **i**, pvz.: č i s t : č y s t a s, s i l a : s y l a, p i j a k : p i j o k a s ir kt. Jeigu p r i e t e l i s būtų kilęs iš p r i j a t e l', tai iš p i j a k taip pat būtų gimęs ne p i j o k a s, bet p i e k a s. Todėl lietuvių p r i e t e l i s esąs ne slaviškos kilmės žodis, bet tas pats žodis kaip ir sanskritų p r ê t â r „mylėtojas, Liebhaber". Brückneris šį žodį slavišku laikąs dėl jo priesagos — t e l —, bet žemaičiai turį žodį r a b y — t e l — i s „clava, dubina", tad ir šis pagrindas atkrintąs. — Šioj vietoj reikia pastebėti, kad naujieji mūsų kalbininkai p r i e t e l i o neužstoja: „Kalbos patarėjas" (Kaunas 1939) pvz. jį sieja su gudų p r i j a t e l' ir jo vietoj siūlo lietuvišką b i č i u l į.

Be anksčiau minėtų „Aistiškų studijų, lietuvių kalbos gramatikos, „Rašybos mažmožių" ir žodyno I sąsiuv. (po mirties išėjo ir II sąsiuv.), Būga dar parašė ir atskirai išspausdino šiuos savo darbus: „Kalbos dalykai" (Kaunas 1910), „Litvanica" (Petrapilis 1912), „Kalbų mokslas bei mūsų senovė (Kaunas 1913), „Priesagos — ū n a s ir dvibalsio u o kilmė" (Kaunas 1921), „Kalba ir senovė", I d. (Kaunas 1922) ir kt. Taip pat kalbiniais klausimais yra rašęs „Varpo", „Tėvynės Sargo", „Žinyčios", „Dirvos Žinyno", „Vilniaus Žinių", „Draugijos", „Vairo", „Lietuvos", „Švietimo Darbo" ir kt. laikraščiuose bei žurnaluose. Savo straipsnių yra paskelbęs ne tik mūsų „Lietuvių tautoje", Lietuvių Mokslo Draugijos organe, bet yra bendradarbiavęs ir svetimojoje mokslinėje spaudoje (lenkų Wielka Encykl. Ilustr., rusų Russkij Filologičeskij Žurnal ir kt.).

6. „KALBOS AŠ DAR TOBULAI NEMOKU . . ."

Pasak dr. Pr. Skardžiaus, K. Būga „buvo tylus, ramus darbininkas, visą laiką domėjosi tik kalbos dalykais, jais rūpinosi daugiau už viską, net už patį save, ir, tuo rūpindamasis, nesigarsino, viešai nesiafišavo, dirbo vienai vienas, atsiskyręs nuo viešojo gyvenimo ir nuo platesnės visuomenės" (GK). Nelankė nei teatro, nei kino, nei kitų pramogų. Tyliai ir kantriai be galo daug dirbo. Nežinojo poilsio ir pasivaikščiojimo valandų. Nesirūpinimas savimi ir jo mirtį priartino. Permaža juo gyvu buvo ir visuomenės rūpintasi. Ir tik jam mirus, kaip paprastai mūsų gyvenime esti, pamatyta, koks nuostolis mūsų tautai ir lietuvių kalbos mokslui jo netekus . . .

Būga buvo didelis žmogus, pasaulinio masto mokslininkas. Bet kartu ir toks paprastas, kuklus. Antai žodyno įvade skaitytoją įspėja, kad skiriamųjų ženklų jis dėlioti nemokąs, tad skaitytojas lai ir nemanąs jų iš žodyno mokytis. Dar daugiau: „Mano kalboje, kurią skaitytojas turi šitame įvade ir kituose mano raštuose, tegu niekas nejieško tobulumo, gražumo ir sklandumo, nes čia viso to neras. Kalbos aš dar tobulai nemoku, stengiuos pramokti. Duok Dieve, kad nors senatvėje išmokčiau!" Čia pat pasako ir visiems mums įsidėmėtinus šiuos žodžius: „Manau nebūsiant man gėdos, kad mokydamos dar neišmokau, nes gėda tėra tik tam, kuris nemokėdamas ir nesimokydamas tariasi mokąs".

Lietuvos kelio Būgai neteko jieškoti, į jį iš karto jis įstojo: jau nuo pirmųjų mokyklos dienų priklausė prie susipratėlių lietuvių skaičiaus. Ketvirtojoje klasėje ir seminarijoje bebūdamas (1896—1898 m.), jis gaudavo jau nekartą susikirsti dėl tautystės su savo mokslo draugais lenkais. Kaip matėme, jis anksti susipažino ir su lietuviškais draudžiamaisiais raštais — jų gaudavęs jau seminarijoje. Šita aplinkybė apsaugojo Būgą nuo įvairių klaidžiojimų ir įgalino greičiau imtis savo tautos kultūros darbo.

Vaizdo pilnumui reikia priminti dar ir tai, kad Būga reikale nesišalino ir visuomenės darbo. Kurį laiką Kaune jis redagavo „Tautą ir Žodį", 1901 m. Petrapily nelegalų „Žiburį", o 1918 m. Tomske „Sibiro Lietuvių Žinias". Taip pat kelerius metus jis buvo Petrapilio lietuvių susišelpimo draugijos sekretorius ir jos rengiamų vakarų sufleris ir kartu su M. Palioniu parengė mėgėjų

scenai kelias komedijas — „Dėdė atvažiavo", „Geriaus vėliau negu niekad" ir kt.

Baigiant norisi pageidauti, kad su K. Būga, kaip ir kitais didžiaisiais mūsų žmonėmis, geriau susipažintų ypačiai mūsų mokslą einąs jaunimais. Būgos pavyzdys jam gyvai parodys, kaip pasiryžimu, tvirta valia ir kietu darbu iš paprasto valdininkėlio galima pasidaryti mokslo vyru ir savo tautos pasididžiavimu bei garbe. O šituo susirūpinti reikia, nes, kaip teisingai yra pastebėjęs A. Maceina, „tauta negali būti didi mokslo srityje, jei nėra didžių mokslininkų" („Tautinis auklėjimas" 192). Iš antros vėl pusės ryšium su Būga iškyla ir opi gabiųjų atrankos bei globos problema, mūsų kaip reikiant neišspręsta ir net nemėginta spręsti. Gal Būgos mokslininko nebūtume ir turėję jei juo nebūtų buvę laiku kitų susidomėta ir susirūpinta. Kaip pasisako pats Būga žodyno įvade, jo prieteliai, prof. kun. A. Dambrauskas, prof. kun. P. Būčys, kun. J. Tumas Vaižgantas, buvo aptikę, kad jam rūpima kalbos dalykų, kad jais jo net ir sergama („Tumas — rašo Būga — tai galėjo lengvai patirti iš mano jam rašytų laiškų ir iš vieno kito straipsnio nusiųsto jam kaipo „Tėvynės Sargo" redaktoriui. Dambrauskas ir Būčys galėjo tą mano ypatybę pastebėti iš manęs paties ir iš pašnekesių su profesorium (tuomet privatdocentu) E. Volteriu ir Jaunium"). Jų paskatintas ir paremtas Būga galėjo mesti savo tarnybą meteorologijos observatorijoj ir vėl grįšti prie nutraukto mokslo.

* * *

Rašant buvo panaudota ši literatūra: 1) K. Būgos sudaryto Lietuvių kalbos žodyno I sąsiuvinis (Kaunas 1924), 2) J. Balčikonio redaguotų Jablonskio raštų I ir III tomai (Kaunas 1934), 3) Pr. Skardžiaus „Kazimieras Būga ir rašomoji kalba" (1934 m. „Gimtosios Kalbos" 7—10 sąsiuv.), 4) 1908 m. „Draugijos" Nr. 13, 5) Vaclovo Biržiškos „Lietuvių rašytojų kalendorius" (Vilnius — Tübingenas 1946) ir kt. Taip pat buvau kreipęsis į gimn. mokytoją Gražiną Būgaitę, gyvenančią tremtyje, kad ji parašytų apie savo tėvelį atsiminimų, kuriuos irgi žadėjau panaudoti šiam savo darbui. Gaila, kad nepalankios gyvenimo aplinkybės — jos mamytės liga — neleido jai mano prašomo darbo atlikti. Tačiau reikia tikėtis, kad Gr. Būgaitė ateity jau ir neprašoma savo atsiminimų pateiks. Juk kitais, 1949, metais mes minėsime Būgos 70 metų gimimo ir jau 25 metų mirties sukaktį.

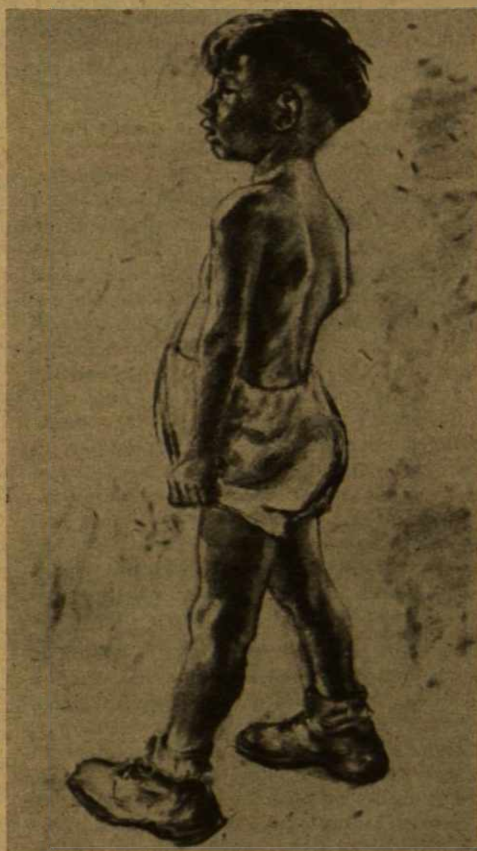
1948. 10. 20.

KAZYS BRADŪNAS

Atokaita

Paskutiniai lapai smilksta
Nuo saulytės, nuo šalnos.
Saulė spindulėlį pilsto
Kūdikio delnuos.

Magiškąją saulės giesmę
Man suvokti nevalia —
Tai nors tu, mažyti, stiebkis,
Auki žolele . . .

V. Simankevičius „Vaikas" (škicas anglimi)

Našlė

JUOZAS TININIS

Aš buvau paskirtas mokytoju į nedidelį provincijos miestelį, kur man netrukus pavyko išsinuomoti gražų kambarį ir patogiai jame įsikurti. Tačiau pirmą naktį naujoje vietoje sunkiai sekėsi užmigti: aš gulėjau atmerktomis akimis ir galvojau, kaip man klosis mokymo darbas. Apie dvyliktą valandą nakties staiga išgirdau sklindant pianino garsus. Iš pradžių maniau, kad šie tylūs garsai atplaukia iš kurio nors netoli esančio namo, bet vėliau, gerai įsiklausęs, įsitikinau, kad skambinama tame pačiame name, kur dabar mane kankina nemiga, ir kad ši dusliai aidinti muzika yra nepaprastai liūdna. Besigėrėdamas šita melodija, atplaukiančia tarsi iš kažkokių tolybių ir drumsčiančia vidurnakčio tylą, aš nejučiomis išsivadavau iš nemigos ir užmerkiau akis, atsiduodamas saldžiam miegui.

Rytą, vos tik man atsikėlus, namų šeimininkė mane pakvietė pusryčio. Valgydamas ją, paklausiau:

— Kas, ponia, šiąnakt čia skambino?

— Aš pati, — atsakė. — Ar ponui nepatinka muzika?

— Priešingai, patinka: aš tik stebėjausi, kas galėtų taip mielai skambinti? — atsakiau.

— Aš niekuomet neinu gulti prieš dvyliktą valandą nakties, sulaukusi vidurnakčio, kada man pasidaro labai neramu ir liūdna, aš sėduosi prie pianino ir imu skambinti. Vos tik suskambėjus pirmiesiems akordams, aš įsivaizduoju savo mylimą vyrą, švelniai atsirėmusį ant mano peties ir su šypsena beklausantį mano skambinimo.

— Vyrą? — nustebęs paklausiau.

— Taip, savo mirusį vyrą. Aš su juo išgyvenau dvidešimt aštuoneris metus, tris mėnesius ir dvi dienas.

—Ar seniai jis mirė?

— Iš tikrųjų — tai neseniai, bet man atrodo, kad jau visa amžinybė praėjo, kai aš be jo gyvenu.

— Tai, ponia, labai jį mylėjote? — paklausiau.

— Kaip nemylėsi tokio vyro! Jis buvo mano gyvenimo šviesa ir džiaugsmas. Aš be jo šiandien jaučiuosi nei gyva nei mirusi.

Man reikėjo išeiti į darbą, ir mūsų pasikalbėjimas nutrūko.

Pietų metu šeimininkė tylėdama padavinėjo man valgius, ir tik dabar aš akyliau įsižiūrėjau į dar gana gerai išsilaikiusį jos veidą, iš kurio bruožų dvelkė savotiškas grožis ir net kažkas šventa. Man pavalgius ir besirengiant palikti valgomąjį, našlė tarė:

— Neatsisakykit, pone valandėlei užeiti į mano kambarį.

— Mielai, — atsakiau.

Vos peržengęs slenkstį, pasijutau patekęs tarsi į mažą koplytėlę. Ties priešakinė kambario siena išvydau savotišką altorėlį, ant kurio stovėjo bronzinis stambių veido bruožų biustas, iš dešinės ir kairės apstatytas gėlių vazomis. Kambario oras skaniai kvepėjo, tarsi mažoje gyvų gėlių krautuvėlėje.

Tai mano vyras, — tarė našlė, vos pastebimai šypsodamasi. — Aš su juo išgyvenau dvidešimt aštuoneris metus, tris mėnesius ir dvi dienas.

Prisiartinus prie biusto, ji ėmė perkeldinėti vazas, kuriose žydėjo baltos, raudonos ir mėlynos gėlės. Paskui skepetaite atsargiai ji nubraukė nuo bronzinio veido kelias vos įžiūrimas dulkelytes ir paklausė:

— Na kaip tamstai patinka mano vyrelis?

— Patinka, ponia: jo veidas — riteriškas, — atsakiau, nesurasdamas taiklesnių pagyrimo žodžių.

Taip, taip: jis buvo vyro idealas; kito tokio vyro pasauly nėra, atsidususi pasakė našlė.

Netrukus aš vėl turėjau išeiti į darbą. Man žengiant pro duris, ji tarė:

— Tai kaip, pone, sakote patinka?

— Nepaprastai, ponia. Be to, turiu pasakyti, kad tamsta esate viena iš nedaugelio moterų, kurios tikrai mylėjo savo vyrus ir net po jų mirties jiems rodė prideramą pagarbą.

Ponia nusišypsojo patenkinta ir tarė:

— Man mirus, šis biustas bus pastatytas kapinių rūsyje ant altorėlio tarp mano ir mano vyro karstų. Aš tai esu įrašiusi savo testamente, kurį paliksiu vykdyti vienai savo giminaitei.

Sekančią naktį, apie dvyliktą valandą, vėl išgirdau tą pačią švelnią muziką. Tai kartojosi kiekvieną vidunaktį. Vėliau aš tyčia neidavau gulti tol, kol namuose pasklisdavo liūdna melodija: ji mane tuojau užliūliuodavo, ir aš jos veikiamas beveik kasnakt sapnuodavau rudenio vėjus, staugiančius tuščiose parko alėjose.

Vieną dieną aš parėjau iš darbo kiek anksčiau negu paprastai ir nuėjau į valgomąjį išgerti stiklo vandens. Iš valgomojo vienos durys buvo pravertos į tą kambarėlį, kur stovėjo biustas, ir aš išgirdau pasikalbėjimą:

— Ar tau neprailgo vienam, be manęs, vargšeli? Aš perilgai buvau tave palikusi vieną. Bet užtat aš tau parnešiau šviežių rugiagėlių: tu nepaprastai jas mėgai ir visuomet nešiojeisi švarko atlape.

Aš žvilgterėjau pro nežymiai prasivėrusias duris ir pamačiau savo šeimininkę, besikalbančią su biustu. Man pasidarė graudu ir gaila nelaimingos našlės, aš pirštų galais išslinkau iš valgomojo ir susimąstęs nuėjau į savo kambarį.

Beveik kasdien našlė mane pasikviesdavo į šią savo šventovę su vienintele statula ir paklausdavo, ar gerai esančios sustatytos vazos su gėlėmis, ar nereikią daugiau užleisti langų užuolaidas. Aš jai patardavau vazas išdėstyti tokia ar kitokia tvarka ir įleisti į kambarį daugiau šviesos, ir ji būdavo tuo labai patenkinta.

— Ar ponui neatrodo, kad jis šypsosi? — paklausė našlė vieną dieną mane, pagarbiai stovintį ties biustu.

— Aš jau seniai noriu tamstai, ponia, pasakyti, kad jis tikrai šypsosi.

— Jis man šypsojosi, kai aš pirmą kartą su juo susipažinau; jis man šypsojosi ir paskutinę savo gyvenimo valandą...

— Atleiskit, ponia, už nediskretišką klausimą: Ar tamstos vaikų neturėjote?

— Ne! Mes gyvenome pagal Šv. Rašto patarimą, kaip brolis su seserimi. Be to, per visą savo gyvenimą mes nebuvome nė karto susipykę.

— Šit kaip! Nuostabu! — atsakiau ir grįžau į savo kambarį.

Našlė du kartu per dieną — priešpiet ir popiet — eidavo aplankyti savo vyro karsto, kuris buvo padėtas rūsyje, kapinėse. Vieną sekmadienį ji mane pakvietė kartu nueiti į kapines, nes ji norinti man parodyti, kur ilsisi jos vyro palaikai. Aš neatsisakiau. Kai mes jau buvome arti kapinių, ji man tarė:

Ar ponas dažnai galvojate apie mirtį?

Jaunystėje dažnai galvodavau, bet dabar — tik retkarčiais, — atsakiau.

— Aha! Mano vyras visuomet galvodavo apie mirtį. Bet sakyk tamsta, ar aš dar ilgai gyvensiu?

— To tai negaliu pasakyti, mieloji ponia.

Mūsų pokalbis apie mirtį nutrūko, kai prieš mūsų akis išdygo savotiškas rūsis. Ji atrakino metalines jo duris, ir mes granitiniais laiptais nusileidome į rūsį. Tuojau padvelkė vėsus ir gėlių kvapo pritvinęs oras. Rūsyje stovėjo du karstai: vienas dešinėje, apstatinėtas daugybe gyvų gėlių puokščių, ir antras — kairėje, visai be jokių papuošimų. Našlė tuojau uždegę žvakę ir atsiklaupė pasimelsti. Tą patį padariau ir aš. Paskui ji pakilo ir tarė:

— Aš su juo išgyvenau dvidešimt aštuoneris metus, tris mėnesius ir dvi dienas.

Tai pasakiusi, ji apsisuko ir išlipo iš rūsio, paliepdama man pabūti prie jos vyro karsto. Man pasidarė šiurpu: aš pagalvojau, kad ji gali mane čia užrakinti ir palikti drauge su numirėliu. Tačiau netrukus ji sugrįžo su indu vandens ir ėmė laistyti gėles vazose, kurios buvo dailiai sustatytos ant savotiško altorėlio tarp abiejų karstų.

— O kas čia palaidotas? — paklausiau ponią, pasisukęs į nepapuoštąjį karstą.

— Niekas. Bet šitame karste mane paguldys, kai Dievulis mane pasišauks. Tamsta prižadėk prie mano karsto sukalbėti bent vieną „Sveika Mariją", kai mane uždarys šiame rūsyje. Prižadat?

— Taip: aš būtinai pasimelsiu už tamstos sielą.

Paskui mes užrakinome geležines rūsio duris ir pasukome namo. Pakeliui našlė manęs paklausė:

— Kaip tamsta, pone, manai: ar jis danguje ar skaistykloje?

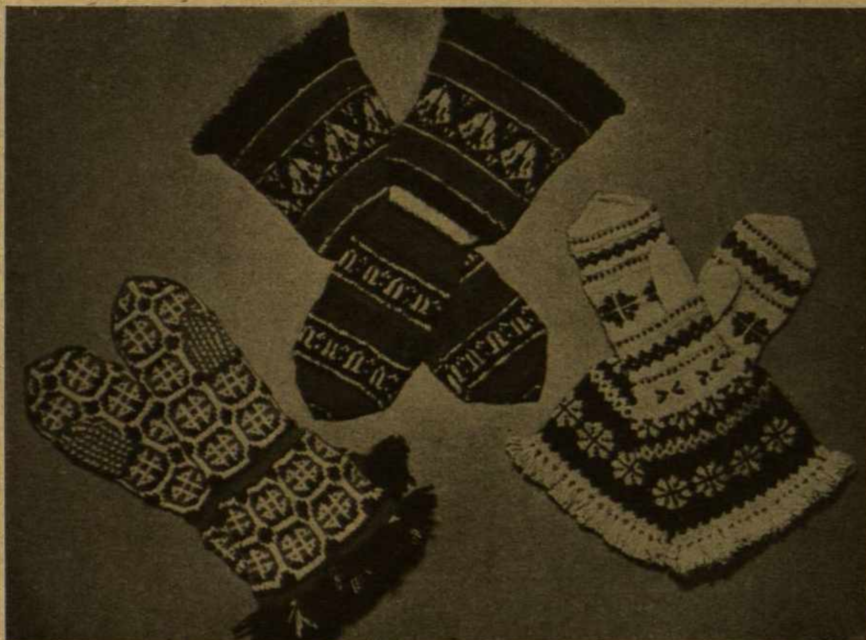
— Niekas to negali žinoti, ponia. Bet kadangi jis buvo toks geras, tai greičiausiai jis yra danguje.

Našlės veide pasirodė pasitenkinimo šypsena.

Praėjus metams, aš buvau iškeltas į naują tarnybos vietą, kurioje neberadau nei vidurnakčio muzikos, nei nuostabios našlės. Išgyvenęs čia daugiau negu metus, sužinojau, kad keistoji našlė mirė.

Vykdydamas savo pasižadėjimą, nuvykau pasimelsti prie našlės karsto. Rūsio raktus gavau iš moters, kuri dabar gyveno našlės namuose. Atidaręs rūsio duris, pajutau pelėsių kvapą. Rūsyje buvo du karstai, kaip ir anksčiau: viršum našlės karsto draikėsi kelios sudžiūvusios gėlių puokštės, o aplink jos vyro karstą buvo tik sutriušusių gėlių kratinys, aptrauktas gausiais voratinkliais. Aš atsiklaupiau ir sukalbėjau kelias „Sveika Marijas". Grįžęs iš kapinių, atidaviau savininkei raktą ir sužinojau, kad ji esanti mirusiosios giminaitė ir kad iš bronzinio biusto liejykla jai padariusi kelis labai reikalingus virtuvės indus. Aš atsisveikinau su nelabai simpatinga testamento vykdytoja ir išvykau namo, galvodamas apie nuostabiąją našlę, kuri ilgėjosi mirties, kad greičiau galėtų susitikti su savo mirusiu vyru ir būtų vėl laiminga.

Tübingen, 1948.

Pirštinės (Freiburgo „Ecole des Arts et Métiers)

LITERATŪROS PARAŠTĖ

MEMUARAI

Memurinė literatūra pasaulinėje knygų rinkoje šiais laikais užima labai reikšmingą vietą. Viso pasaulio spaustuvių milijonais kasdien išspausdinamų knygų tarpe įvairūs atsiminimai, vieno prancūzo apskaičiavimu, sudarą apie penktadalį bendro tiražo. Memuarus rašo visi: buvę karaliai, buvę ministeriai, buvę bolševikai bei fašistai, laimėjusių ir pralaimėjusių kariuomenių vadai, politinai emigrantai, žymūs rašytojai ir filmų artistai. Šios rūšies literatūrai niekados nereikėjo samdyti skaitytojų. Milijoniniai tiražai išgraibstomi per kelias dienas. Kaip nevienodi nemuarų autoriai, taip lygiai nevienoda jų vertė bei skaitytojai. Aišku, memuarų skaitytojai yra dažniausiai sensacijų mėgėjai, neturinčios ko veikti senstančios ponios ir kiti panašaus plauko žmonės, jieškantys priemonių, kaip čia lengviau užmušus vėžlio žingsniu slenkantį laiką.

Mums čia, aišku, įdomi ne ta memuarų rūšis, kuri šiandien padeda nuobodžiaujančiam skaitytojui, bet tik memuarai, kurie ateityje padės įvairių sričių istorikams atkurti šios dienos vaizdą. Taigi, mes čia turime galvoje rimtus, rimtų žmonių parašytus ir dokumentinės reikšmės turinčius memuarus.

Kaip gi yra su memuarais pas mus?

Šos rūšies literatūra pas mus stovi aiškiai paskutinėje vietoje. Nepriklausomybės periode pasirodžiusiom memuarų knygom suskaityti turbūt užtektų vienos rankos pirštų. Bet kame gi šio nederliaus priežastys? Kaip gi tai būtų galima išaiškinti? Sunku tikėti, kad žymūs mūsų kultūrininkai bei politikai nesuprastų milžiniškos jų reikšmės. Greičiausiai taip yra dėl perdidelio mūsų žymių veikėjų kuklumo. Lietuvis mėgsta lyriškai išsilieti, net tikromis ašaromis išsiverkti, tačiau savojo gyvenimo faktų jis bijo kaip ugnies. Girdi, tūli galėsią įžiūrėti gyrimosi, esą, ką čia apie save kalbėsi. Gal kaip tik dėl to Maironis, Jakštas-Dambrauskas, Basanavičius, Tumas-Vaižgantas ir kiti stambaus masto veikėjai nusinešė į kapus tiek daug be galo brangios medžiagos mūsų praeičiai tyrinėti. Maironis net skundėsi, kad po mirties kas nors brausis į jo gyvenimą ir rodys jo paslaptis.

Karo ir okupacijų metai memuarinę literatūrą žymiai pagausino kalėjimų bei koncentracijos stovyklų sunkių išgyveimų atsiminimais bei liudijimais, rodančiais pilko žmogaus kančias už savo tautą. Kiti rašė sau pateisinti. Ir ši literatūra bus nepaprastai vertinga ir įdomi tam, kas tyrinės šį sunkų tautinio ir kultūrinio gyvenimo periodą. Tačiau žymi dalis tų atsiminimų yra daugiau įdomūs, kaip grynoji literatūra, bet ne kaip dokumentinė medžiaga.

Tremtyje iki šiol žymiausi memuarininkai buvo exprezidentas Dr. Kazys Grinius ir prof. Mykolas Biržiška. Pirmasis davė stambų atsiminimų veikalą, liečiantį labai įdomią epochą. Antrasis davė atsiminimų pluoštą apie Vilniaus universitetą,*) apie Mykolą Römerį ir kitus. Kam, sakysime, rūpės nupiešti kiek galima tikslesnį Mykolo Römerio atvaizdą, tas niekaip negalės išsiversti be minėtų Mykolo Biržiškos atsiminimų. Jeigu mes turėtumėm apie kiekvieną žymesnį kultūrininką ar visuomenininką bent tiek memuarinės medžiagos, kiek duoda Mykolas Biržiška apie Mykolą Römerį, istorikų darbas žymiai palengvėtų. Sintetiniu būdu sukurtas bet kurio mirusio žmogaus vaizdas, nesiremiantis gyvais jį pažinojusių žmonių liudijimais, beveik visuomet gali išeiti kreivas ir neturintis nieko bendro su g y v u žmogum.

Tragiškiausioje padėtyje stovi pas mus literatūrinio gyvenimo atsiminimai. Literatūros istorikas šia prasme ko ne tuščiomis rankomis. Tačiau ir literatūrinių memuarų srityje matosi keletas pragiedrėjimo reiškinių. Štai neseniai teko skaityti Aleksandro Merkelio suredaguotą leidinį apie Vydūną, išleistą Vydūno 80 metų sukakčiai paminėti. Šalia kitų šiame leidinyje spausdinamųjų straipsnių, ypatingo dėmesio susilaukia vienas dalykas, būtent, žymaus mūsų pomaironinės kartos poeto kan. Mykolo Vaitkaus atsiminimų pluoštas, liečiantis solenizantą Vydūną ir jo susitikimą su Aleksandru Dambrausku-Jakštu. Šiuose atsiminimuose Mykolas Vaitkus, pats visuomet aktyviai dalyvavęs mūsų kultūriniame gyvenime, nepaprastai gyvai ir reljefiškai atkuria praėjusias dienas. Jis susodina už Juozo Tumo-Vaižganto stalo du mūsų kultūros veteranus — Vydūną ir Adomą Jakštą — ir štai matai juos abu visiškai gyvus prieš akis, besikalbančius už vegetariško stalo, skirto Vydūnui pagerbti. Ir jautiesi, lyg pats ten netoli jų sėdėtum ir iš tolimo kampo kartu su pačiu Mykolu Vaitkum stebėtum šiuos du senius. Keliais brūkšniais autorius sugeba atkurti ne tik fizinius, bet ir dvasinius pavidalus, išryškindamas skirtingus jų charakterius. Pats autorius visuomet kukliai pasilieka šešėlyje, lyg jo paties ir visai nebūtų. Šia prasme jis yra tikras Mykolo Biržiškos antipodas. Kiek Mykolas Vaitkus visur save dangsto, tiek Mykolas Biržiška savo atsiminimuose visur stovi pačioje srauniausioje vietoje. Du skirtingi charakteriai — du skirtingi žmonių ir įvykių vaizdavimo būdai.

Šalia Vydūno ir Jakšto-Dambrausko, kurių parodymas yra pagrindinė šio atsiminimų pluošto tema ir tikslas, kan. Mykolas Vaitkus, prie progos, paliečia dar daugelį įdomių dalykų. Čia dar pamatai Juozą Tumą-Vaižgantą malonaus šeimininko rolėje. Gyvas Vaižgantas! Be to, Balį Sruogą, Sofiją Kymantaitę-Čiurlionienę, Vytautą Bičiūną ir kitus, tik niekur nematai paties autoriaus, kanauninko Mykolo Vaitkaus, kukliai besislepiančio kitų šešėlyje. O mes tuo tarpu gerai žinome Mykolą Vaitkų buvus vieną iš svarbiausių jo aprašomų įvykių iniciatorių ir spiritus movens.

Atsiminimų stilius gyvas, natūralus, paprastas. Niekur nesijaučia dirbtinumo. Autorius lygiai lengvai suranda žodį vegetariškiems valgiams atvaizduoti, kaip ir Vydūno fizionomijai. Dėl to Mykolas Vaitkus ar tik nebus vienas iš geriausių mūsų nemuarininkų. Mums yra be galo malonu išreikšti viltį, kad kanauninkas Mykolas Vaitkus parašys daugiau atsiminimų apie gyvus arba jau mirusius mūsų veteranus, kuriuos jis geriau, kaip niekas kitas, pažinojo ir priklausė prie pačių artimiausių jiems žmonių.

Kitas literatūrinių atsiminimų pavyzdys yra išėjęs ne iš po literato plunksnos. „Tėvynės Sargo" Nr. 2—3 skaitome nepaprastai įdomų Mykolo Krupavičiaus (dar vienas Mykolas!)

*) Prof. Mykolas Biržiška buvo šio Universiteto Rektorium nuo Vilniaus sugrąžinimo Lietuvai iki antrosios bolševikų okupacijos.

KŪRYBOS PASAULY

DAKTARAS KRIPŠTUKAS PRAGARE, ARBA PASIKALBĖJIMAS APIE PASAKŲ KNYGAS

Julius Kaupas. DAKTARAS KRIPŠTUKAS PRAGARE ir kitos ne mažiau įdomios pasakos, surašytos slaptose Kauno miesto kronikose. Pevilo Abelkio lietuviškų knygų leidykla. Freiburgas. 1948 mt. Iliustravo Adolfas Vaičaitis.

Paėmus Juliaus Kaupo pasakų knygą Daktaras Kripštukas Pragare į rankas, vėl prieš akis atsistoja vaikystėje skaitytos ir mylėtos pasakų knygos. Mes jas kadaise mylėjom daugiau negu žmones. Jos mums buvo tokios artimos ir geros, kaip familiari gerai pažįstamo ir visuomet laukiamo žmogaus šypsena. Tikrai jos buvo nuostabios. Todėl ir dabar galvą vėl užplunda anų kažkuomet skaitytų pasakų knygų personažų minios: vienas kitą pralenkdami veržiasi galingi karaliai, nepalyginamo grožio karalaitės, pikčiausios raganos ir devyngalviai smakai; Naujųjų Metų naktį vėl šąla gatvėje mažytė Anderseno mergaitė su degtukais, ant uolos senasis ąžuolas sapnuoja, ir tylūs praeina septyni nykštukai, ant pečių Snieguolės karstą nešdami.

Aš gerai atsimenu mažąjį Kauką, išlindusį iš pasakų knygos ir sėdintį ant paauksuotos jos briaunos. Tačiau dabar knygos guli užverstos, mažasis Kaukas pasidarė nebematomas arba iškeliavo kitur. Dėl to man šiandien ir atrodo, kad be galo laimingas žmogus turėtų būti kiekvienas pasakų knygos autorius, nes jis mato svajonę, jis mato gyvenime tai, ko kiti matyti nepajėgia.

Pasakų knygas ir pačias pasakas mes mylėjome dar ir dėl to, kad jau tuomet, jas skaitydami, patys būdami be galo silpni, galėjome kovoti su piktomis raganomis, apginti karalaites nuo slibinų ir kovoti su blogiu, kurio nuolatinis atstovas žemėjo buvo pasakų velnias. Tai ir buvo pirmosios mūsų pergalės, nuskaidrindavusios pasaulį ir širdis užliedavusios pasitikėjimo ugnim.

Mane šiandien apėmė gilus džiaugsmas, nes nauja pasakų knyga atsirado vaikų kambaryje ant stalo. Ir dar dėl to, kad Julius Kaupas su savo pasakų herojais atsistojo anos idealistinės kovos fronte, atvesdamas naujus karžygius pasakų pasaulin, užkariaudamas naujas karalystes ir apgindamas naujas tiesas.

Tūlas paklaus, kodėl autorius savo personažus apgyvendino Kaune, šitame mažiausiai pasakiškame mieste. Iš tokio klausimo galėsime nustatyti, kad klausiantysis arba visai nėra buvęs Kaune, arba gyvenęs paskutiniais metais išsistačiusiame valdininkų kvartale. Kurgi kitur autorius juos geriau galėjo patalpinti, jeigu ne savo gimtąjame mieste? Jeigu klausiantysis nuvažiuotų į Kauną ir paslampinėtų tapybiškose jo senamiesčio gatvelėse, gerai įsižiūrėtų į jo charakteringas smulkmenas, jam paaiškėtų, kad Kaunas yra lygiai toks pat pasakiškas miestas, kaip Dancigas arba Drezdenas, kuriuose savo herojus mėgo apgyvendinti didysis pasakorius E.T.A. Hoffmann. Tačiau šį mano tvirtinimą geriausiai parems pati Juliaus Kaupo pasakų knyga Daktaras Kripštukas Pragare, dėl kurios aš čia ir paprašiau žodžio.

Pasakos žanras yra vienas iš pačių sunkiausių visų literatūros žanrų tarpe. Jis sunkus jau vien dėl to, kad šios rūšies kūrinių „pasakiškoji" pusė visus juos savotiškai supanašina. Kiekvienam pasakų rašytojui tenka nugalėti šią sunkią kliūtį ir to panašumo išvengti. Vėlgi, norint nutolti nuo grynos liaudies pasakos, kurios esminis elementas yra pasakojimo objektyvumas ir įtampa, reikia duoti puošnesnį literatūrinį pavidalą, nesu-

---

atsiminimų pluoštą apie 1944 metais mirusį Juozapą Albiną Herbačiauską, kurio tragiška figūra ilgai neišnyks iš mūsų atminties. Šis daug ką stebinęs savo keista išvaizda žmogus, daug ką piktinęs bei šokiravęs savo išsišokimais, Mykolo Krupavičiaus asmeny galbūt pirmą kartą susilaukė blaivaus ir bešališko įvertinimo. Herbačiauskas juk savo laiku buvo tikra Dreyfuso afera! Jis buvo nevienodai vertinamas dėl to, kad lietuvių visuomenė buvo susiskirsčiusi į dvi grupes: vieni jį šmeižė, o kiti į jį žiūrėjo daug atlaidžiau ir matė jame ne tik bloga, bet ir gera. Mykolas Krupavičius, būdamas visai kitos srities žmogus, čia yra visiškai nesuinteresuotas. Jei kan. Mykolas Vaitkus savo atsiminimuose stebina mus šiltumu ir mokėjimu reljefiškai atkurti įvykius bei žmones, jei Mykolas Biržiška imponuoja intensyvumu ir įsigilinimu, tai Mykolas Krupavičius stebina skaitytoją savo nepalyginamu objektyvumu ir šalta, geležine logika. Viskas napaprastai tikslu, apibrėžta, motyvuota. Šie Mykolo Krupavičiaus memuarai galėtų būti gyvas objektyvumo pavyzdys kitiems. Dar reikia stebėtis, kaip šis žmogus gali rasti laiko atiduoti duoklę lietuviškosios kultūros sričiai, būdamas tiek užimtas kitais reikalais. Ir čia jis gali būti statomas pavyzdžiu.

Tai yra pirmosios literatūrinių atsiminimų kregždės. Neaišku, ar kiti jomis paseks. Tačiau viena aišku, kad kiekvienam būtų nedovanotinas nusikaltimas nepasidalinti su savo tauta turimais šios rūšies turtais.
L. M.

mažinantį ir anos pasakoms būtinos įtampos. Pasakoje nėra vietos sustojimams, ilgesniems pasikalbėjimams, smulkiam herojaus išgyvenimų aprašymui. Pasakotojas šia prasme turi būti visuomet be galo šykštus ir laikytis ko griežčiausio taupumo principo. Viskas turi išplaukti iš pasakojimo dinamikos, iš akcijos. Julius Kaupas savo knygoje pasirodo šį principą gerai supratęs ir daugumoje savo pasakų, ypač jeigu jos yra pasakos tikrąja šio žodžio prasme, tinkamai panaudojęs.

Nors antraštiniame lape autorius visus šioje knygoje spausdinamus dalykus vadina pasakomis, aš nenorėčiau visų jų tokiomis laikyti. Klasišką pasakos savoką, mano nuomone, šioje knygoje atitiktų tik du dalykai: Daktaras Kripštukas Pragare ir Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo. Tačiau nebūdami toki griežti, prie pasakų dar galėtumėm prijungti: Šokoladinio kareiviuko širdį, Tuktuko burtų laikrodį, Raganų puotą Kalnų gatvėje ir Pasaką apie arlekino meilę ir burtininką be vardo.

Likusieji dalykai yra ne kas kita, kaip fantastinės novelės ar apysakos. Pasakai charakteringus elementus tuose kūriniuose pakeičia sufantastintos buities vaizdavimas, sufantastinta kasdienybė. Tikrose pasakose nieko nebūna tragiško ar sentimentalaus. Nebūna ten nei nenugalimų kliūčių, nei meilės kančios scenų. Šviesa ten visuomet nugali tamsą. Pasakos yra lakoniškos ir šaltos. Tik vokiečių romantikai į pasakas įvedė daugiau subjektyvinių momentų, paversdami jas fantastinėmis apysakomis. Tuo remdamasis Raudonbarzdžio žydo karolius, Studentą iš rudosios vaistinės, Pasaką apie neramų žvejį Silvestrą ir Kaip profesorius Murmilius į Krekenavos karčiamą važiavo pavadinau fantastinėmis apysakomis. Tačiau aišku, kad šis suskirstymas yra tiktai apytikris.

Dabar grįžkime prie pasakų.

Juliaus Kaupo pasakose reljefiškai iškyla supasakintas Kauno miestas. Visos čia vaizduojamos smulkmenos yra tokios gyvos ir ryškios, jog tuoj supranti, kad ir pats šios knygos autorius yra tikras šio miesto vaikas, t. y. gimęs ir augęs Kaune ir gerai susipažinęs ne tik su jo pagrindiniais panoramos elementais, bet viską ligi smulkmenų išgyvenęs. Plakatų stulpai, valkatos šunes, policininkai, niūrios pelėdos, tupinčios ant Meno Mokyklos tvoros, čia gyvena savarankišką ir nuo banalios tikrovės nepriklausomą gyvenimą. Tai pasakų pasaulio gyventojai. Nors Kaunas šiose pasakose pristatomas su realiais jo atributais — Karo Muziejumi, Laisvės alėja, Vilniaus gatve ir tt., bet kas gali netikėti, kad kažkur senamiestyje stovėjo paslaptinga laikrodininko Tuktuko dirbtuvė ir gyveno garsusis kepėjas Tešlėnas, iškepęs virš miesto spindinčias žvaigždutes? Taip pat sunku netikėti, kad ir pragaro atsarginės durys išeinančios į senąją Gardino gatvę.

Geriausia formaliniu požiūriu visoje knygoje pasaka yra Daktaras Kripštukas pragare. Nieko šioje pasakoje nėra perdaug, o taip pat nieko jai ir netrūksta. Taupydamas ir pasverdamas kiekvieną žodį, autorius pasiekė aukšto formalinio kondensuotumo laipsnio. Viskas išdėstyta proporcingai. Veiksmas vystosi logiškai ir su didele įtampa. Aplinkos aprašymui autorius pasinaudojo vos keliais trumpais sakiniais. Bet koks efektas! Smulkmenos čia būtų buvusios nereikalingos ir tik be reikalo stabdžiusios veiksmą. Švelnus, vos pastebinas humoras pašviesina ir sušildo ir taip jau gerai suderintas pasakos spalvas. Su Daktaro Kripštuko pragare pasaka Julius Kaupas priartėja prie pačių geriausių šios rūšies pasakų pavyzdžių. Reikia manyti, kad Daktaras Kripštukas bus lygiai tiek vaikų mėgiamas, kaip ir jo profesijos draugas Daktaras Dolitlis, su kuriuo, manau, visiems teko susipažinti vaikystėje.

Savo idėjomis ar nebus tik įdomiausia pasaka Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo. Ji patraukia ne tik savo siužetiniu turiniu, bet ir filosofine mintim. Autorius joje paliečia blogio problemą. Niekur jis čia nemoralizuoja ir, rodos, nesuinteresuotai pasakoja vargšo Juoduodegio bėdas tarp žmonių. Tačiau esmėje jis piktai ir skaudžiai juokiasi iš velnią sugadinančio ir jį blogais keliais nueiti priverčiančio žmogaus, t. y. iš mūsų pačių. Formos požiūriu ši pasaka yra irgi viena iš pačių stipriausių. Autorius čia taip gyvai ir taip lengvai pasakoja, kad pats nepamatai, kaip užverti paskutinį pasakos puslapį ir gailiesi, kad taip greit pasibaigė.

Prie įdomesniųjų priklauso ir pasaka apie arlekino meilę ir burtininką be vardo. Jos skaidrus idealizmas uždegs skaitytojų širdis ir tūlas iš jų turbūt liūdės su arlekinu, kad karalaitė mirė, kaip mes kad vaikystėje būtumėm liūdėję.

Apskritai, visos pasakos yra šiltos ir pilnos anos nuoširdžios šilumos, dėl kurios yra taip mylimos ir skaitomos pasakų knygos.

Fantastinės apysakos (tikriau: dalykai, kuriuos mes tokiomis pavadinome) yra visiškai kitokios. Jose nebėra to intymaus šiltumo, kurio tiek daug radome pasakose. Vaikiškas skaidrumas ir naivumas dingęs be žymės. Jo vietą užima skaudi gyvenimo problematika. Išskyrus Kaip profesorius Murmilius į Krekenavos karčiamą važiavo — visų kitų fantastinių apysakų branduolius sudaro meilės istorijos. Vis dažniau ir dažniau čia pasirodo gerai apgalvota ir aiški idėja, kurios išryškinimui autorius pajungia savo personažus. Šis momentas labiausiai ryškus ir labiausiai matomas Pasakoje apie neramų žvejį Silvestrą. Idėja čia aiškiai iš anksto sugalvota, bet nėra gimusi ir išgyventa kartu su visa kūrinio medžiaga. Idėja gimsta kartu su forma. Visi personažai šioje pasakoje nėra gyvi (menine gyvybe) žmonės, bet savotiški automatai, kartoją autoriaus jiems įsakytas mintis ir kenčiantys autoriaus jiems primestas kančias. Trūkumas organiško ryšio tarp turinio ir formos yra didžiausia šio kūrinio silpnybė. Atsiminkime kad ir velnio Juoduodegio pasaką. Ten, kaip jau aukščiau pabrėžėme, autorius yra nesuinteresuotas, duoda pačiam velniui kalbėti ir gyventi, o pasakos idėja, slypinti pačioje vaizduojamoje medžiagoje, natūraliai iš jos išplaukia.

Silpnina šį dalyką dar ir per didelė sentimentalumo doza. Jau pats siužetas yra šia prasme pavojingas. Savo gausingose variacijose tiek kartų panaudotas pasakose, baladėse bei romansuose, jis pats savyje yra sentimentalus, kaip ir mėlynosios salos.

Raudonbarzdžio žydo karoliuose ryškiausiai išsiskleidžia autoriaus fantazija ir mokėjimas kasdieniškoje tikrovėje sukurti paslaptingumo atmosferą. Autorius taip pat čia neužmiršta, kad šios rūšies kūriny nepaprastai svarbų vaidmenį vaidina akcija ir įdomi intryga. Be to, šį dalyką smarkiai papuošia puikios lyrinės iškarpos, vaizduojančios rudenėjančio miesto nuotaikas su geltonijančiais medžiais ir margaspalvėmis jo miniomis. Kad ir tokia vieta: „Buvo šilta. Ore skraidė iš laukų atklydę voratinkliai, užkliūdami praeiviams už kepurių ir nutūpdami ant geltonų pašto dėžučių. Šunes snaudė ant akmeninių laiptelių, laikraščių pardavėjai kalbėjosi su praeiviais, iškišę galvas pro savo būdelių langiukus, — net ir mokiniai nėjo į pamokas, bet, pasidėję knygų ryšulėlius ant suolų, daužė kaštonus nuo medžių." (Daktaras Kripštukas Pragare, 134 pusl.)

Sunkiausiai įvertinamas dalykas šioje knygoje yra kaip profesorius Murmilius į Krekenavos karčiamą važiavo. Šioje

fantastinėje apysakoje autorius satyriškai pristato naivų svajotoją profesorių, parodydamas jo vaikiškai tyrą lengvabūdiškumą ir nerealumą. Tai lyg ir sufantastintas, iš studentavimo dieną išlikęs anekdotinis tūlo profesoriaus prisiminimas.

Nors visumoje šis dalykas nepriklauso prie geresniųjų, tačiau jo pradžioje randame nepaprastai gražų pavasario aprašymą, kurį čia ir pacituosime.

„Į Kauną atėjo pavasaris.

Purvinas sniegas sutirpo ir nutekėjo kriokiančiais upeliais per Vytauto kalno gatves, nusinešdamas tuščias degtukų dėžutes, putas ir kiaušinių kevalus. Kryžkelių verpetuose sukosi sudrėkę ir burbulais apkibę laiveliai išlankstyti iš nudrėkstų juodraščio puslapių." (Daktaras Kripštukas Pragare, 164—5 psl.)

Albert Thibaudet, svarstydamas stiliaus klausimą, nenorėtų visiškai sutikti su klasiška formule, teigiančia, kad stilius esąs pats žmogus. Stilius greičiau būsiąs savyje uždara būtis, susiformuojanti tarp paties žmogaus, jo idėjų ir aplinkos. Nes ir žmogus ir jo idėjos lygiai veikia stiliaus formavimosi stadijoje. Stiliaus susiformavimo metu atsiranda dar ir trečioji įtaka — perskaitytųjų knygų stiliaus įtaka.

Skaitant Juliaus Kaupo knygą, tenka pastebėti, kad daugely vietų stiliaus formavimosi momente ryškiai dalyvavo mūsų minėtas trečiasis faktorius — skaitytų pasaką knygų atgarsiai. Stiliaus atžvilgiu Kaupas originaliausias yra savo grynosiose pasakose. Jo paties išgyvenimų spalva ten dominuoja ir savo šilima užmuša visas įtakas. Tačiau fantastinėse apysakose, kurios savo charakteriu yra grynai literatūrinės, stilius yra mažiau originalus. Jeigu *Studentas iš rudosios vaistinės* savo stiliumi ir nuotaikomis yra gerokai hofmaniškas (studentai, aplinkos vaizdavimas), tai *Pasaka apie neramų žveją Silvestrą* taip pat yra neabejotinoje Oskar Wilde stiliaus įtakoje. Sakinių konstrukcija, aprašymų maniera ir ypač būdvardžių vartojimas ir jų charakteris yra neabejotinai uaildiški. (Plg. O. Wilde pasaką „Žvejas ir jo siela".) Wilde ir Hoffmanno įtakos galima pastebėti ir kitur.

Knygos įžangai sunku būtų prikišti kieno nors specifinę įtaką, bet užtat ji yra šabloniška ir įprastinė. Pavyzdžiui, pati įžangos pradžia arba Sniego Senio meilę alyvų krūmui yra gerokai nebenauji dalykai. Bet kasgi gali šito panašiose įžangose išvengti? Ir jeigu tokios įžangos nėra labai pagirtinos, tai tik dėl to, kad jos yra dažniausiai aiškūs *lieux communs*. Tokiomis pat *lieux communs* laikytumėm ir visus knygoje aprašytus burmistrus bei autoriaus pastebėjimus, ką tuomet laikraščiai rašė ir pan., dažnai pasitaikančius knygoje ir apskritai pasakų knygose.

Stiliaus originaliam charakteriui kenkia ir daug kieno vartota, ypač anglų literatūroje, digresijų maniera, kuriose autorius nuolat įsikiša į savo kūrinio veiksmą ir ima pats kalbėti. Tas pat pasakytina ir apie dažnokus „kaip jau visiem gerai žinoma", „kaip žinoma", ir tt., vartojamus komiškam efektui sukelti.

Baigiant apie stilių reikia pabrėžti, kad pasakų stiliaus originalumas yra be galo opus dalykas. Kiekvienas pasakų rašytojas ir taip jau yra priverstas vartoti gana daug visoms pasakoms charakteringų bendrybių. Dėl to, įvedant visiems žinomas ir daugelio vartotas stilistines priemones, pasakų individualinė linija kiekvienu atvėju gali smarkiai nukentėti. Taip pat reikia pastebėti, kad visos aukščiau nurodytos stilistinės ar kitokios klaidos nublanksta prieš gerąsias knygos ypatybes, ir pasidžiaugti, kad autorius pirmąjį savo literatūrinės kovos etapą neabejotinai laimėjo.

Vertinant pasakų knygą, jokiu būdų negalima praeiti tylomis pro jos idėjinę pusę. Normaliai suprantamos pasakos dažniausiai būna didaktinės, pamokančios, moralizuojančios, suinteresuotos, t. y. turinčios aiškiai apibrėžtą tikslą. Bendroji visoms pasakoms kovos su blogiu idėja dažniausiai būna konkretizuota. Dėl to pasakas būtą galima laikyti *pritaikomąja literatūra*. Grynajai meno kūrybai gi yra charakteringas nesuinteresuotumas. Romano Guardini nuomone, meno kūriniai neturi aiškaus *tikslo*, bet turi savo *prasmę*.

Kaupo pasakos daugumoje ano pritaikomosios literatūros bruožo neturi. Negalima tačiau tvirtinti, kad jos būtų visai nesuinterėsuotos ir jų autorius nieko neskelbtų. Jų idėjinis turinys gal net platesnis už visų normalių pasakų.

Idėjiškai svarbiausi dalykai šioje knygoje ar nebus tik *Pasaka apie arlekino meilę ir burtininką be vardo*, *Kaip velnias juoduodegis blogais ketiais nuėjo* (šį dalyką mes jau aptarėme), *Pasaka apie neramų žveją Silvestrą* ir *Studentas iš rudosios vaistinės*. Per šiuos dalykus būtų galima išvesti pagrindinę Kaupo idėjų liniją ir susidaryti autoriaus pasaulėžiūrinį vaizdą.

Jo pasaulėžiūriniame komplekse pagrindinį toną sudaro *idealistinė pažiūra* į gyvenimą ir jo apraiškas. Jis čia savotiškas Don-Kichoto mokinys. Jis tiki daug kuo, kuo sumaterialistėję žmonės nebetiki. Jie dargi pašiepia tikintįjį. Jiems arlekino kova, aišku, beprasmė; tik Kaupui ji prasminga ir būtina. Šitas idealizmas yra bendriausia ir vertingiausia jo pasakų idėja.

Igealo konfliktą su tikrove autorius paliečia *Neramaus žvejo Silvestro* pasakoje, bet ji neišskyla visu aštrumu dėl to, kad šio kūrinio forma silpna. O formos ir idėjos atskyrimas yra neįmanomas, nes šie elementai sudaro integralinę visumą. Tarp *formos* ir *idėjos* meno kūriny veikia *tiesoginio proporcingumo* dėsnis. Dėl tų pačių formalinių trūkumų nukenčia ir *Studento iš rudosios vaistinės* mintys.

Tai taip mes ir prisiritom prie šios pasakų knygos charakteristikos pabaigos. Tai nebuvo šios knygos kritika tikrąją šio žodžio prasme, bet paprastas *pasikalbėjimas apie pasakų knygas*. Tikrąją knygos vertę galėtų pasakyti kažkur ant šios knygos beskaitydamas užsnūdęs vaikas, sapnuojantis Daktarą Kripštuką pragare. Bet mes jo nežadinsime, tik pasitenkinsime pastebėdami, kad patys vaikai yra geriausieji pasakų knygų kritikai.

P. S. Grafikas A. *Vaičaitis* savo darbą atliko sąžiningai. Iliustracijos sudėtos ne pripuolamai, kaip dažnai pas mus atsitinka, bet laikantis aiškaus plano. Dėl to ši knyga meninio apipavidalinimo požiūriu yra vientisas kūrinys.

Leonas Miškinas

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Pranas Naujokaitis LIETUVIŲ LITERATŪRA. Trumpas lietuvių literatūros kursas gimnazijai. Leidykla „Patria" Tübingene, 1948 m., 318 psl.

Stepas Zobarskas GANYKLŲ VAIKAI. Antroji papildyta ir pataisyta laida. Leidykla „Patria" Tübingene 1948 m. 108 psl. Iliustracijos D. Tarabildienės, viršelis P. Osmolskio.

Viktoras Gailius VOKIŠKAI LIETUVIŠKAS ŽODYNAS. Leidykla „Patria", 1948 m., 1181 psl. Tiražas 5000.

Juozas Prunskis PRIE VILTIES KRYŽIAUS. Įdomi ir gyvai parašyta knyga apie šių laikų konvertitus. Išleido kun. P. M. *Juras*, Chicago Ill., 1948 m., 140 psl.

TAU SKILTIMINKE. Spaudai paruošė sktn. E. Reikenis ir vyr. sktn. A. Krausas. LSS sukaktuviniai metai. Detmold -LSB Vadija, 1948 m.

LITHUANIAN BULLETIN. Published by the Lithuanian Council 233 Broadway, New York 7, N.Y. Vol. VI August-October, 1948. Nos. 8-10.

ATEITIS. Moksleivių ateitininkų žurnalas. Nr. 7, 1948 m. Redakcijos adresas (14b) Tübingen, Herrenbergerstr. 67. Administracijos adresas Stuttgart-Fellbach, Mozartstr. 39. Redaktorius Vytautas Žvirzdys.

ŠVIESA. Kultūros žurnalas, Nr. 6, 1948 m. Leidžia A.J.S. „Šviesa". Redaguoja Vincas Trumpa ir Vytautas Saulius. Redakcijos ir administracijos adresas S. Šlapelis, (14b) Tübingen, Hechingenstr. 14.

VILTIS. A Folklore E Lituanistica Magazine. September, 1948 Vol. 6, No. 5. V. F. Beliajus, 1028 E. 63rd St Chicago 37, III.

A. M. KATILIŠKIO „PRASILENKIMO VALANDA"

Albinas Marius Katiliškis PRASILENKIMO VALANDA. Novelės. Išleido Liudas Vismantas. 1948.

Kiekvieną naujai pasirodžiusį dailiosios prozos veikalą, ypač jei to veikalo autorius yra debiutantas, lydi sunkus, širdį užgulantis jausmas ir paslėpta viltis: o gal šį kartą ir nereikės prisiminti seno anekdoto, kad mūsų dailiosios prozos atžalyne tebesiaučia piktasis amaras, kad neatsiranda naujų ir gaivalingų talentų, kad mūsų proza gyvena iš senųjų bei vyresniųjų rašytojų sukrauto kapitalo. Šio nepasitikėjimo priežastis yra dažnas nusivylimas. Vadovaujantis artimo meilės principais, ne literatūrinės kritikos normomis, aišku, būtų galima vaižgantiškai džiaugtis kiekviena naujai pasirodžiusia knyga vien dėl to, kad pasirodė. Bet mokėti džiaugtis kad ir silpnu dalyku ir vistiek būti teisingu, reikia pačiam būti Vaižgantu. Per sunki, rodos, šiandien mums būtų vaižgantiškoji meilė, nes mes nebesame herojai, kaip jis, ir nebesame anos didžiųjų kovų epochos žmonės. Dėl to klaidingai mano visi tie, kurie ir šiandien naudoja vaižgantiškąjį optimizmą, nepagalvodami, kad gal dabar ir Vaižgantas kitaip kalbėtų.

Tūlas recenzentas, vertindamas naujai pasirodžiusią knygą, suranda, kad ir kompozicija esanti nebloga, ir stilius sklandus, ir tematika aktuali ir patriotiška — žodžiu, veikalas priimtinas. Toks recenzentas be galo gerbia vidutiniškumą. Jo kriterijus ir reikalavimai yra vidutiniški. Tačiau jis užmiršta vieną pagrindinį dalyką, būtent, kad ir atlikus įmanomai visus teorijos rašytojui statomus uždavinius, veikalas gali būti silpnas, bereikšmis, nieko naujo neatnešantis. Ir atvirkščiai: netobulai išpildąs teoretinius reikalavimus kūrinys gali rodyti aiškų literatūrinį talentą, nes teorinių žinių anksčiau ar vėliau gali įsigyti kiekvienas, o su talentu gimstama. Aš dėl to ir manyčiau, kad visuomet reikėtų pabrėžti klausimą, ar rašytojas atneša ką nors naujo bei originalaus. Teorinis pasiruošimas rašytojui yra savaime suprantama būtinybė, kaip statytojui mokėjimas naudotis darbo įrankiais. Tačiau vieni jų stato katedras, kiti — paprasčiausias pašiūres.

A. M. Katiliškis priklauso prie tokių rašytojų, kurie maža dėmesio skiria teorijai ir rašo įgimtais gabumais tesinaudodami. Dėl to jo knyga daugeliu atžvilgių nėra tobula, tačiau aiškiai liudija autorių turintį stiprų beletristo talentą, ir priskirtina prie pačių geriausių šiais metais išleistų dailiosios prozos knygų.

Vertindamas „Prasilenkimo Valandą", nenorėčiau prie atskirų dalykų nagrinėjimo sustoti. Man rodos, bus daug įdomiau mesti bendrą žvilgsnį į naujai pasirodžiusią knygą ir jos autorių.

Katiliškio novelės turi stiprų išgyvenimų pagrindą. Tuoj matosi, kad autorius turi labai daug emocinės medžiagos, turi daug ką pasakyti. Tačiau šitoje medžiagos gausybėje išryškėja ir visos formalinės spragos. Iš anksto galima tvirtinti, kad autorius savo kūrinių ilgai nelaiko dirbtuvėje, nešlifuoja, neduoda atsiklojėti, bet dar šiltus atiduoda skaitytojams — tesižino! Didžiausi ir labiausiai akysna krintantys netobulumai yra veiksmo trūkumas ir per didelis verbalizmas. Autorius nesuvaldo savo giliai lyrinės prigimties, nesivaržydamas reiškia jausmus, paleisdamas ištisas savo lyrinių išgyvenimų upes. Šitas lyrinis ir žodinis netaupumas ardo kompozicinį planą ir stabdo veiksmą. Šia prasme Katiliškis daro tradicinę mūsų beletristikos klaidą — veiksmą aukoti lyrikai.

Kad ir kaip paradoksiškai skambėtų tokis pasakymas, vistiek reikia pripažinti, kad šis lyrinis verbalizmas yra mūsų dailiosios prozos priešas Nr. 1. Net tokiam kolosui, kaip Victor Hugo, žodinis netaupumas bus pakišęs koją kopiant į amžinybės kalnus. Panašių nuodėmių yra pridaręs ir mūsų jau minėtas Vaižgantas. Kartais jis taip smarkiai įsisnekėdavo savo aukštaitišką dūšią beliedamas, kad net savo pagrindinę temą užmiršdavo. Meno kūrinys egzistuoja savo visumos darna. Konstruktyvistiniu požiūriu nepateisinamos puošmenos, nors jos būtų ir labai gražios, kiekvienu atveju brauktinos. Korintietiškos kolonos brangakmeniais nepagražinsi.

Minėtas autoriaus lyrizmas yra įdomus kaip medžiaga. Ši medžiaga rodo didelį autoriaus sugebėjimą save išreikšti. Jo žodis turi daug natūralinės jėgos, sodrus, sultingas, ir labai organiškai reiškiąs autoriaus emocijas. Tik, sakau, nesaikingai vartojamas, dažnai nepasiekia tikslo. Viena yra visiškai aišku, tai kad Katiliškis gali. Iš čia duodamos citatos galima įsitikinti, kaip nuotaikingai Katiliškis moka atkurti išgyventos tikrovės objektus, nudažydamas juos širdį dilginančia melancholija ir ilgesiu: „Girstulės tiltas sudundėdavo po arklio kanopomis, ir aš šokdavau iš vežimo ir lipdavau išklerusias laiptais malūno vidun. Šaukdavau kiek išgali gerklė, karstydamasis iš vieno aukšto į kitą, kabinėdamasis ant dulkinų ratų ir ašių. Aš dainuodavau, kad išgirstų visi mano atvykimą, o malūnas keleriopai didino mano balsą, ir dundėjo seni ir gudrūs jo įtaisymai. Aš išsikišdavau pro langą pačioje pastogėje apžvelgti iš viršaus sėdybą. Sukamasis vandens ratas, atkišęs sutrešusias mentes, be darbo mirko vandenyje, kuris plovė žvyrą ir sugriautos tvankos akmenis. Aidu atsiliepdavo geltoni, mėlyni ir žali laukai, ir tirštai tamsi sodo lapija, vešli, kaip rūtos garbana, ir skardūs Girstulės krantai. Medžioklinis Augusto šuva Žiūrys jau laukdavo, tupėdamas prie durų, iškoręs liežuvį ir galvą pakreipęs. Unksdamas šokdavo man ant krūtinės, ir aš turėdavau nusiverti jo didelių ausų, kad neparvirsčiau." (Paskendusi vasara, 7—8 puslapis). Ši puiki iškarpa daug pasako. Bet kai tokių iškarpų perdaug, veikalas pasidaro labai statiškas. Statiškumui atsverti reikėtų arba stipraus idėjinio turinio, arba aštrios problematikos.

Katiliškio knygoje aiškiai išsiskiria dvi kryptys: impresionistinė ir realistinė. Impresionistinė kryptis dominuoja, tačiau Katiliškis yra stipriausias realistinio pobūdžio dalykuose (Tylus sniegas, Šulinio istorija, Nuobodžiu krantu). Impresionistinio pobūdžio dalykuose autorius yra gaivalingesnis, tačiau mažiau orginalus. Retkarčiais padvelkia Hamsunu ir Akurateriu. Hamsuniškumo žymių yra personažų santyky su tikrove, charakteriuose ir vaizdavimo būde. Tai parodys sekanti citata: „Aš neturiu rūpesčių, kurie slėgtų mano dvasią. Draugai senai mane apleido — net ir tie, kurių prieraišumu nebuvo galima abejoti. Tarp mūsų laikėsi retas jaunų žmonių tarpe abipusio pažinimo jausmas, be mažiausios egoizmo priemaišos. Ir kada kalbu apie draugus, senus ir buvusius draugus, lenkiuosi jiems, kupinas dėkingumo. Jie apleido mane pačiu tikruoju laiku, pajutę, kad vienatvė man tinka geriau, negu gaištis atsibodusiuose žaidimuose.

Aš neturiu ir giminių: nei tolimų, kurių jungties niekad negalėčiau išskaičiuoti, nei artimų, kalbančių ta pačia motinos tarme. Tas reikalas pradėjo krypti nežinia kur, sužinojus seserį gyvenant kažkur pačioje šiaurėje. Aš paruošiau dovanėles ir pasileidau kelin. Ir, artėdamas ton vieton, atgaivinau paveikslą jaunos mergaitės, ilgom kasom su studentiška kepuraite, kuklios ir svajingos, liūdnom mūsų šeimos akim. Ji buvo ištekėjusi ir augino sūnų, gražų, vai-

kiūkštį. Mano svainis nešiojo akinius, kas labai tiko jo užsiėmimui — vartyti bylas ir storiausius kodeksus. Savo darbą ir laiką jis tvarkė griežtai nustatytais ir apgalvotais nuostatais. Sesė atrodė linkusi į nutukimą, ir kažkoks tingumas reiškėsi jos judesiuose. Taip. Ačiū. Jie gyvena labai paprastai." (Prasilenkimo Valanda 49 psl.) Akuraterio atgarsių užtinkame Paskendusios Vasaros ir Nuošalaus Sventadienio novelėse.

Realistiniuose dalykuose autorius yra vis dėlto orginalesnis ir stipresnis. Katiliškio atvejis paremia vieno žymaus mūsų kritiko tezę, kad lietuvio rašytojo kelias iš impresionizmo į realizmą esąs ne tik natūralus, bet dargi išeinąs į naudą pačiam rašytojui. Tik be reikalo autorius kai kur įveda kasdieniškąją aktualiją. Sakysim Ponios kiaulytės galas yra parašytas labai sąžiningai. Viskas stipriai sumegsta, išlyginta, bet vis dėlto ten yra nemaža labai laikino elemento, senstančio, kaip laikraštinė medžiaga. Aktualija virsta „amžina" tik tuomet, kai aktualioje kasdienybėje rašytojas sugeba įžiūrėti didžiųjų epochos idėjų apsireiškimą arba yra lemiančios reikšmės įvykių liudininkas. Tačiau Katiliškio realizmas neturėtų pavirsti vadovėline sąvoka. Nėra reikalo grįžti prie Žemaitės. Realizmas gali būti suprantamas ir kaip objektyvi vidinės autoriaus realybės išraiška.

Katiliškis turi ryškų prozininko talentą. Vienur jis pasirodo esąs geras pasakotojas (Nuobodžiu krantu, Nutolusi meilė), kitur geras psichologas ir buities vaizduotojas (Tylus sniegas), dar kitur įdomus stilistas. Tačiau daug kur pirštu prikišamai trūksta disciplinos, sąmoningai viską tvarkančios rankos, ir to momento, kurį pradžioje charakterizavome kaip būtiną ir savaime suprantamą. Autorius turėtų neužmiršti, kad šių dienų beletristas yra nelyginant koks mokslininkas. Jis turi ne tik gerai pažinti vaizduojamąją medžiagą, bet ją su mokslininkišku kantrumu apvaldyti. Nepakanka čia vien talento. Spontaniškai išgyventa medžiaga dar nėra meno kūrinys. Jai sutvarkyti reikalinga sąmoninga statytojo ranka. Kad pastatas nesugriūtų, į sienas neturi patekti nei viena blogai išdegta plyta, šiuo atveju nei vienas blogas sakinys. Net ir toks milžiniško talento rašytojas, kaip Gustave Flaubert, ištisas dienas išsėdėdavo prie vieno žodžio ar sakinio.

Galima būtų autoriui prisakyti ir nemaža komplimentų, iškelti tik gerąsias jo knygos ypatybes, blogąsias negirdomis praleidžiant. Bet kam būtų iš to naudos? Tūlas prisimintų šios dienos sąlygas ir tvirtintų, kad šioje recenzijoje statomi reikalavimai per dideli. Reikalavimų sumažinimas kiekvienu atveju reikštų nepasitikėjimą autorium. Šis mano griežtai kritiškas žvilgsnis į Katiliškio knygą, priešingai, yra ne tik pasitikėjimo autorium, bet ir puoselėjamos vilties ženklas. Ir ta viltis jau gana sena. Autorius juk nebėra grynas debiutantas, nors atskira knyga iki šiol nieko nebuvo išleidęs. Kai prieš keliolika metų Katiliškis išspausdino (kita pavarde) „Naujoje Romuvoje" pirmuosius savo kūrinius, jau tada jis atkreipė daug keno dėmesį, kaip nauja ir daug žadanti pajėga. Ir šiandien būtų galima tvirtinti: jei Katiliškis ir ateity žengs didžiausio pasipriešinimo kryptim, t. y. turės pakankamai beletristui būtino atkaklumo ir tolstojiškos kantrybės, skaitytojams neteks juo nusivilti.

Leonas Miškinas.

MOKSLAS

„LITHUANIAN FOLK ART" PROGA

LITHUANIAN FOLK ART by J. Baltrušaitis Ph. D. 256 Illustrations. Editor T. J. Vizgirda, Architekt. Lituania. — Country and Nation III.

Kiekviena tauta didžiuojas vienokiais ar kitokiais dvasinės kultūros laimėjimais, kurie gali būti ir labai senais ir mūsų laikais įgyti. Tautos stengiasi išryškinti visus tik joms vienoms būdingus charakterio bruožus, kad jų veidas būtų aiškesnis kitų tautų tarpe ir kad kiti joms paskirtų didesnį dėmesį. Tautos populiariomis pasidaro labai įvairiais būdais. Jei kalbėtume apie tiroliečius, jų fone visad matytume Alpes, medinius namus plokščiais stogais ir juos pačius beūkaujančius tautiniuose drabužiuose, jei kalbėtume apie suomius, dėmėsio centrą užimtų jų būdo kilnumas, karžygiškumas. Jei kalbėtume apie lietuvius...? Daug, daug jiems priskiriamų ypatybių susirastų, jas ir visumon suvesti galėtume. Tačiau mes nesame populiarūs.

Filologijos-istorijos mokslui lietuvių tauta savotišku sutapimu ėmė darytis populiari nuo to momento, kai jos bemerdinčiai vertingai archaiškajai kultūrai apgailėti buvo bemaž jau raudamos raudos. Ta proga buvo graibstomi paskutiniai tos kultūros likučiai, studijuojama kalba, užrašinėjama tautosaka, piešiami lietuviški kryžiai. Bet raudas vistik pakeitė Aleliuja, ir jau per 50 metų (jei tik nuo aušrininkų laikų pradėtume skaičiuoti) patys save tyrinėjame ir puikiai jaučiame, jog savo tyrai išlaikyta archaiška kultūra galime didžiuotis ir kitiems pasirodyti. Visai natūralu, jei pvz. gamtoje, gyvūnijos pasaulyje mes branginame kokią nors stipriai iš seno išsilaikiusią, neišsigimusią rūšį. Taip ir iš vieno lopšio išsirutuliojusių tautų tarpe branginamos yra tos tautos, kurios savo „rūšį", mūsų laikų prasme — savo archaiškąjį charakterį, tvirtai išlaikė. Lietuvių tauta šiuo požiūriu yra viena iš labiausiai vertinamų tautų indoeuropiečių tarpe. Archaiškosios kultūros išlaikymu, tuo savaime paveldėtu mums brangiu turtu labiausiai esame išskiriami, mes juo imponuojame. Mūsų pareiga jį eksponuoti kitiems, nes tik patys save galim geriau pažinti. Lietuvių kalba užėmė savo pozicijas kalbotyros moksle, tautosaka, papročiai nemažą rolę vaidina bendroje tautotyroje, religijų istorijoje. O liaudies menas — ar irgi pakankamai yra sau teisių išsikovojęs?

Lietuvių liaudies menas dirbinių pavidalu dabar yra gyvai lietuvių visuomenėje paplitęs, įvairiomis progomis tam tikras eksponatų skaičius buvo išvežamas ir į užsienio parodas. Bet užtat spaudoje, didesnio masto leidiniuose, apimančiuose visos Europos tautų liaudies meną, mūsiškis menas reprezentavos labai ir labai menkai. Jei pavartysime prieš 20—30 metų gražiai išleistus didžiulius leidinius, kaip pvz. The Studio, Peasant Art, kurio kiekvienas tomas buvo skiriamas atskirai tautai (išl. Stockholm — London — New York, 1912 m. išleistas tomas skiriamas Rusijai, kurio keturi puslapiai priklauso Lietuvai), ar visai naujus leidinius, kaip pvz. Th. Bossert, Volkskunst in Europa, Berlin 1938

2—as leidimas 1941 metais!) kurioje iš labai didelio formato 120 puslapių lietuvių liaudies menui priklauso tik vieno puslapio trečdalis, galime pasidaryti aiškią išvadą, jog Europai lietuvių liaudies menas, kaip atskiros savarankiškos tautos menas, nebuvo pažįstamas, jis buvo sunkiai kitiems prieinamas, neišreklamuotas. Didžiausios reikšmės turėjo 1912 m. Vilniuje išleista J. Basanavičiaus — A. Jaroševičiaus knyga lietuvių ir prancūzų kalbomis „Lietuvių kryžiai" (Croix Lithuaniennes). Šią knygą ir šiandien dar pas visą eilę svetimtaučių mokslininkų galime surasti didelėje pagarboje laikomą. Po 36 metų pertraukos (jei neskaityti mažesnių leidinėlių) 1948m. Vokietijoje anglų kalba išeina knyga, pavadinta „Lithuanian Folk Art" by Jurgis Baltrušaitis, išleista architekto T. J. Vizgirdos. Su džiaugsmu sveikiname naują knygą! Ligi šiol tinkamos, visą lietuvių liaudies meną apimančios knygos svetima kalba neturėjome.

Lietuvių liaudies meno populiarinimo reikalas šią naujai išleistą knygą visais atžvilgiais pateisina. Mes jos dėl to ir negalime vertinti kaip grynai mokslinės studijos. Iš pirmo žvilgsnio, pavarčius knygą, netgi pagalvoji, jog tai P. Galaunės „Lietuvių liaudies menas" (Kaune 1930 m. išleistos knygos) supopuliarintas antrasis leidimas svetima kalba. Čia atkartotos beveik visos iliustracijos iš P. Galaunės knygos. Tik tekstas kitas. Iš tikro, didelis leidėjo nuopelnas išleisti tokią solidžią knygą, turint atskirai parašytą tekstą be iliustracijų! Žinoma, jei tekstas būtų neatskiriamai su iliustracijomis suaugęs, knyga darytų daug vientisesnį įspūdį. Ir prieš 18 metų lietuviškai atspausdintą knygą apie lietuvių liaudies meną ir 1948 metais atspausdintą rašė meno istorikai. Jų charakteris dėl to labai panašus, ypač kai dar be to jas panašina tos pačios iliustracijos.

Po trumpos Lietuvos istorijos apžvalgos įžangoje *) autorius iš eilės aprašo lietuvių liaudies meno objektus, skirstydamas juos į architektūrą, skulptūrą, tapybą—grafiką ir namų apyvokos meną. Tarp architektūros ir skulptūros atskiru skyreliu yra įsiterpę kryžiai ir koplytėlės. Aprašyme mes jaučiame teisingą, santūrų bei konsekventišką meno istoriko žvilgsnį į liaudies meną. Šalia formalinio nagrinėjimo vietomis autorius daugiau ar mažiau leidžiasi į kilmės problemas, kurios labiau išryškintos ir tikslios ten, kur autorius paliečia istorinių laikų meno stilių įtakas, ir kurios kai kur nevisai autoritetingos, kur kilmės klausimas siekia priešistorinius laikus (plg. pvz. architektūros skyrių, 15 psl., kur kalbama apie gyvenamojo namo evoliuciją).

„Lithuanian Folk Art" turėtų atstovauti sintetinį veikalą apie lietuvių liaudies meną. Mes trokštame, kad vis būtų skelbiama nauja mūsų neišsemiamo liaudies meno medžiaga, kuriai kelią į pasaulį praskinti dar reikės daug leidinių. Iš sintetinio veikalo, pasirodančio greta medžiagos skelbimo, paprastai linkstama daug reikalauti, nes jis vienoje vietoje turi viską apimti, viską pasakyti. Nors ši naujai atspausdinta knyga jau išskrido į pasaulį ir jos autoriui bei leidėjui turi tarti didelį ačiū, vis tiktai ta istorine proga norėtum dar įsivaizduoti ir tokią sintetinę knygą apie lietuvių liaudies meną, kuri tave dar labiau sužavėtų savo naujumu, gyvumu bei esmingumu.

Jei liaudies menas būtų vien tik meno istorijos objektas, sutiktume, kad šioji knyga mums būtų pilniausiai pakankama. Bet liaudies menas yra taip pat ir tautotyros, religijų istorijos, bendros tautos kultūros istorijos objektas. Dėl to mes ir turime labai įvairų liaudies meno vertinimą. Tautotyrininkui liaudies menas bus vienas iš viso primityvios kultūros komplekso reiškinių, religijų istorikui bus įdomi archaiškojo meno simbolika, kuri kaip tik mūsų liaudies mene labai tyru pirminiu pavidalu išlikusi, menininkui visad bus įdomesnė skulptūra — tos primityvios neproporcingos figūros su stipria ekspresija — ar raižiniai, kurie jau beveik vertintini kaip individualinio menininko darbai. Įvairių aspektų paryškinimas įpiltų daugiau kraujo į kiekvieną liaudies meno dirbinį. Lietuvoje, deja, jau turime 20—ties metų tradiciją, kaip liaudies meną tyrinėja menininkai ar meno istorikai (plg. Rūkštelė, Galaunė, Baltrušaitis) ir jų knygos medžiagos sintetinimo atžvilgiu beveik nesisikiria viena nuo kitos. Visapusiškas liaudies meno apšvietimas sudarytų ne tik reljefingesnį vaizdą, bet ir labiau imponuotų mokslininkams. Sintetinį veikalą apie liaudies meną turbūt turėtų rašyti susidėję keli autoriai drauge.

Knygos pačioje pradžioje, kaip ir paskutinėse eilutėse, autorius patiekia gilių sintetiškų sakinių, kurie iš dalies padeda visą nagrinėjamą medžiagą, nors labai bendrais bruožais, įjungti į tam tikrus chronologinius rėmus. Evoliucija turi du ritmus (laisvai cituoju): iš vienos pusės laikotarpiai, stiliai ir mados seka vienas kitą, iš antros pusės istorijoje jaučiamas tam tikras stabiliškumas, jokių įvykių neveikiamas. Mes turime du veidus tos pačios kultūros. Istorinės srovės ateina ir praeina ir šalia stabiliško sluogsnio palieka savo pėdsakus. Liaudies menas ir yra tarytum visos tautos kultūros istorijos veidrodis, jame susikaupė visas užmirštas pasaulis, visų praeitų laikų liudininkai. Didieji istorinių laikų stiliai nėra jam nepažįstami. Gotika, barokas, klasicizmas, modernaus meno ir rytų elementai gyvena jame arba atsinaujina jame, kai kitur jie jau yra atgyvenę.

Liaudies menas yra ypatingas kultūros reiškinys, tai savotiškai turtingas istorinis palikimas drauge gyvas su gyva tautos kūrybine potencija. Dėl tos istorinės vertės yra tikslinga liaudies meną ryškiau vertinti istoriko žvilgsniu. Liaudies mene susiklostė amžiai; kodėl tad mums neskirti bent dviejų aiškiai apčiuopiamų fazių? Liaudies mene, kaip ir visoje mūsų kultūros istorijoje slypi du laiko matu matuojami pradai: pagoniškasis (iš priešistorinių laikų paveldėtas, archaiškasis) ir krikščioniškasis (pradedant viduramžiais). Patį stiprųjį mūsų dvasinės kultūros pagrindą sudaro tas stiprusis archaiškosios pagoniškosios kultūros klodas, ant kurio vėliau dėstėsi visi istorinių laikų stiliai. Mūsų senasis archaiškasis menas lig šiol dar vis reiškiasi savaimingais geometriniais, augaliniais, gyvuliniais motyvais audiniuose, namų apyvokos daiktuose, kryžiuose, koplytėlėse, tuo tarpu žymiai vėlyvesnis — krikščioniškasis pasireiškia visai nauja tematika — žmogaus vaizdavimu vien tik krikščioniškomis temomis. Pagal du šiandieninės liaudies kultūros veidus arba sluogsnius, pagal tą stabilišką, archaiškąjį, kurio jokie vėjai iki šiai dienai išnaikinti nepajėgė, ir pagal antrąjį, naujesnių istorinių bangų paveiktą, aprašytas liaudies menas mums suteiktų labiausiai akivaizdų įspūdį.

Visų pirma lietuvių liaudies meno „programai" svarbu skelbti kuo daugiausia naujos medžiagos. Tai būtų lygiai tos pat vertės darbas, kaip ir didžiojo lietuvių kalbos žodyno išleidimas. Malonių vilčių suteikia tos pat architekto T. J. Vizgirdos leidyklos užsiangažavimas išleisti visą eilę leidinių atskirai, liaudies meno rūšių albumais (iš viso dar net 9 tomus, kurių ypatingą vertę sudarytų dail. A. Tamošaičio turimos dar lig šiol niekur neskelbtos medžiagos paskelbimas). Jei tie numatyti leidiniai iš tikro pasirodytų, tremties metai Vokietijoje bus apvainikavę mūsų liaudies meno tyrinėjimo ir skelbimo istoriją. Tik po tokio masinio medžiagos išpopuliarinimo mūsų liaudies menas įssikariaus daugiau erdvės ir įgis tinkamą svorį. Ši pirmoji gražiai išleista knyga, tikimės, nepasiliks viena, be palydovų, tikėkimės pasakysime: padaryta, kas galima buvo padaryti.

M. Alseikaitė-Gimbutienė

*) Kurioje kažkodėl grynai lietuviškas mūsų kunigaikščio Jogailos vardas rašomas „Jagellon" net pora kartų.

DEŠIMTASIS FILOSOFŲ KONGRESAS

Š. m. rugpjūčio mėn. 11—18 dienomis Amsterdame įvyko tarptautinis filosofijos kongresas, kuriame dalyvavo apie 1000 asmenybių iš visų pasaulio kraštų. Keturiasdešimties tautų atstovai reiškė čia savo mintis ir idėjas.

Jau didysis graikų filosofas Platonas yra pasakęs, kad valstybes turi valdyti išminčiai, filosofai. Tačiau vaizdų pagalba prabėgant pro mūsų dienų didžiąsias žmonijos nelaimes, kaip Didįjį ir šį karą. Spalių revoliuciją, darbo stovyklas, kacetus, Sibirą ir tremtį su visomis jų pasėkomis, savaime prieiname išvados, kad mūsų dienų valdovai nėra tie Platono išminčiai, kurie turėtų valdyti pasaulį. Bet ką veikė mūsų dienų filosofai, kodėl jie negelbėjo tautų, kodėl jie neparodė žmonijai teisybės kelio.

Jie rinkosi į Amsterdamą iš visų kontinentų ir tarė savo žodį žmonijos gerovei. Gal jinai karų, revoliucijų ir diktatūrų iškankinta ir persekiojama, priims šiųjų siūlomus vaistus.

Tačiau jau iškilmingajame atidaryme, išpuoštoje Amsterdamo universiteto auloje kongreso pirmininkas, H. J. Pos turėjo pripažinti: „Buvo kviečiami viso pasaulio, taigi ir Sovietų Sąjungos filosofai, filosofijos profesoriai, tačiau jie atsisakė dalyvauti.“

Pos užmiršo, o gal dar nežino, kad Sovietų Sąjunga neturi filosofų, jie jau seniai pasmerkti. Rusų tauta savo rankomis išžudė ne tik juos ir savo inteligentiją, bet ir kaimyninių tautų. Norėjo be jų sukurti „rojų“. Atkreipkime dėmesį dar ir į tai, kad draudžiamų skaityti knygų indeksas Rusijoje apima visą šventą Raštą, Koraną, Talmudą, ir per Platoną, šv. Augustiną, Tomą Akvinietį baigiasi Kanto, Fichtes ir Schelėrio raštais. Ten nėra filosofijos, tad ir Amsterdamo mintys ten nebus išgirstos.

Kongreso techniškoji dalis buvo pavyzdinė. Amsterdamo universiteto auloje vyko 9.30—13 val. plenarinės sesijos, kurios buvo skiriamos visiems kongreso dalyviams. Čia buvo nagrinėjamos pagrindinės filosofinės problemos, o 14—17.30 posėdžiavo auditorijose atskiros sekcijos, k. a.: 1) Žmogus, žmonija ir humanizmas, 2) Bendroji vertybių teorija, 3) Metafizika ir bendroji ontologija, 4) Etika, 5) Žmogus ir religija, 6) Modernioji filosofija ir tt.

Turiu pasakyti, kad didieji prieštaravimai filosofijoje, kurie užnuodijo Naujuosius Amžius ir ypač 19 šimtmetį ir šio pradžią, nyksta. Didžioji filosofų dalis beveik kiekvienoj problemoj pasiekė vieningos nuomonės ir sutarimo. Tokiu būdu kova visų prieš visus, vienos sistemos su kita; rationalizmas galvosenoje ir atomizmas gyvenime, baigiasi, didžioji vienybė ir solidarumas žengia dideliais žingsniais į priekį. Yra aišku, kad šioji filosofijos ir mokslo banga veiks ir politinį gyvenimą ir visą tikrovę.

Kiek didesnį disonansą ir gausias diskusijas įnešė Pragos u-to prof. L. Rieger paskaita apie materialistinę pasaulėžiūrą. Čia jis beviltiškai bandė ginti sovietinį marksizmą.

Sekančioje K. R. Popper paskaitoje buvo vaizdžiai įrodytas tiek „mokslinio“ tiek istorinio bei dialektinio socializmo netinkamumas gyvenimui. Per diskusijas išplaukė mintys, kad Rusijos socializmas yra teroristinio pobūdžio, kur vieno valia užmetama visiems, ir, kaip visur taip ir čia, revoliucija sunaikino jos pačios idealus (ir laisvę, ir lygybę, ir brolybę). Ir jeigu dabar komunizmas kovoja prieš demokratines valdžias, tai jis nieko kito duoti negali tik diktatūrą. Marksizmas gali būti suprantamas, kaip ekonominė sistema, materializmas — kaip pasaulėžiūra, tačiau marksizmas kaip filosofija yra juokingas dalykas.

Vieną gerą dalyką randame marksizme, būtent: čia mažiau idėjų, o daug darbo ir kovos jų įgyvendinime. Čia jis gali būti pavyzdžiu, bet ne kur nors kitur. Patarimas: mažiau filosofuoti, o daugiau veikti - reikalingas mūsų dienoms.

Konstatuojama du skirtingi dalykai: sistemų sukūrimas ir jų įgyvendinimas. Taip, pvz., viduramžiais sukurtoji šv. Tomo Akviniečio sistema — ta didžioji krikščioniškosios religijos ir graikų mokslo sintezė — dar niekuomet nebuvo pilnai įgyvendinta ir lieka ateities idealu.

Nuo filosofijos klestėjimo didžia dalimi priklauso ir visos kultūros klestėjimas. Tai yra kūrybinė žmogaus galia aukščiausioj potencijoj. Ir tie amžiai buvo laimingi, kuriuose gyveno daug filosofų ir kuomet klestėjo metafizika, Šiandien josios atstovai vėl skaitlingi... Vakarų kultūros padėtis nėra tokia tamsi ir mirštanti kaip galvoja Osvald Spengleris ar Ortega y Gasset. Europa dar turi dvasinės energijos prisikėlimui, ji išsivaduos iš ją slėgiančių jungų.

Suminėti žymiausias asmenybes, dalyvavusias šiame kongrese, yra sunku, nes filosofai, savo vertę įgyja, kaip neretai ir garsieji menininkai, po mirties ar praėjus ilgesniam laikotarpiui. Tačiau Bertrand Russell (Londonas), E. Dupréel (Briuselis), G. Calogero (Roma), K. R. Popper (Londonas), A. Dempf (Viena), V. Jankelevitsch (Paryžius), G. Kafka (Würzburgas), Ch. Lalo (Paryžius), J. Jorgensen (Danija), A. Michotte (Liuvenas), A. Reymond (Ženeva), S. E. Toulmin (Cambridge), Gardener Williams (Toledo, USA.), Eppinghaus ir A. Stern priklauso prie žinomiausiųjų.

Susidomėjimo sukėlė Pandit Nehru dalyvavimas su savo indiška veikiančios kosminės energijos (Working cosmic energy) teorija. Šioji energija manifestuojanti visuose tvariniuose ir esanti visako pagrindas. „Tarp religijos ir mokslo nėra jokio prieštaravimo“ tvirtino trijų šimtų milijonų indų vadas. Tačiau diskusijų metu užklaustas apie religinius įstikinimus, pareiškė, kad čia filosofų kongresas ir jis nenorįs apie savo religinius įsitikinimus kalbėti.

Karališkoji olandų vyriausybė surengė Rijksmuseume priėmimą kongreso dalyviams. Šiomis progomis ir pačiam kongrese susipažinau ir išsikalbėjau su eile filosofų bei politikų. Jie palyginti gerai nusimano apie sovietų metodus ir tikslus. Žino, kad Stalinas skaitosi tik su divizijų ir eskadrilių jėga. Informavau juos apie mūsų partizanų kovas ir žiaurų tremtinių likimą Vokietijoje. Prof. Reimondas pakvietė mane pietums (Dinner). Jis pats yra moderniškosios filosofijos žinovas, jo žmona rašytoja. Plačiai išsikalbėjęs, aš prašiau jį paminėti kongreso pirmininkui, kodėl nedalyvavo tremtyje gyveną profesoriai, pvz., aš nemačiau nė vieno baltiečių atstovo. Jis mielai sutiko. Tarp kitko pakvietė atvykti į Šveicariją. Kalbėjausi su Indostano valdovu Pandit Nehru. Tai nedidelio ūgio, geltonos spalvos plonų rankų, be vidurinio danties, kampuotu, besišypsančiu veidu asmuo. Rami laikysena ir aštrus, veriąs akių blizgesys rodo valios tvirtumą ir didelę energiją. Tai galingos dvasios asmenybė.

Visa kongreso savaitė praėjo kūrybinėje darbo nuotaikoje. Kongresą uždarant, Pos paskelbė filosofų federacijos įsteigimą ir, kad Belgijos vyriausybė pakvietė sekantį kongresą ruošti Briuselyje. Jis turėsiąs įvykti 1952 metais.

Nėra abejonės, kad šiemetinio kongreso reikšmė bus didžiulė ir jo idėjos ras atgarsio visame pasaulyje, o sekančiame kongrese ir mūsų tauta bus gausiai atstovaujama.

S. Pikūnas

SUMEŠKERIOTI INTELEKTUALAI IR TAIKA

Už geležinės uždangos užsidaręs pasaulis labai dažnai pastaruoju metu deklaruoja kitiems savo taikos troškimą ir drauge smerkia tariamuosius karo kurstytojus. Ir ne tik politikai, diplomatai čia taria savo žodį. Į propagandinį darbą įjungti ir intelektualai su rašytojais, žurnalistais, menininkais priešaky. Visi jie visomis galimomis priemonėmis skelbia savo meilę taikai ir kuo griežčiausiai kaltina Vakarus hegemonijos bei imperialistiniais siekimais. Ir čia nebūtų nieko nepaprasta, jei gel. uždangos ar jiems artimi kraštai nebūtų sugalvoję užmesti meškerės Vakarų intelektualams ir juos suvilioję į apgriautą Vroclavo (buv. Breslau) miestą dalyvauti vad. intelektualų pasauliniame taikos kongrese. Iš 45 kraštų, įskaitant ir visus satelitus, suplaukė net 500 delegatų, po keliolika jų prisiuntė ir JAV su Anglija (su J. Huxley ir kt. žinomais vardais priešaky). Lyg tai būtų eilinis kongresas kur nors Vak. Europoje. Tik kongresui pasibaigus, nutilus dalyvių sugiedotos Marseljietės garsams ir delegatams išsivažinėjus, anglo-saksų atstovai viešai per radiją paskleidė savo nusivylimą ir net pasipiktinimą kongresu. Jie nusivylė ne tik keista kongreso tvarka (susodinti prie ilgų stalų dalyviai per 4 dienas priversti klausyti ilgų kalbų, nebuvo jokių darbo komisijų ir pan.), bet ypač tuo, kad Rytų intelekualai, greičiau — propagandininkai, juos taip lengvai prisiviliojo nuvykti į naujosios Lenkijos miestą ir ten išklausyti jiems taikomų tikrai karčių kaltinimų. Žinoma nepranešė, kad rytiečiai juos —rinktinius Vak. Europos intelektualus panaudojo kaip įrankį savo politiniams tikslams. Liko kartus nusivylimas, drauge ir pamoka, kad neverta taip skubiai tikėti gražiems žodžams, išplaukiantiems iš sovietų ar jų satelitų lūpų.

Kongresas įvyko rugpjūčio m. pabaigoj, tačiau ir dabar dar įdomu šį tą paminėti iš jo „taikos siekiančių" uždavinių bei atliktų „darbų".

Žinoma, apie darbus netenka ir kalbėti. Jų nebūta. Bet užtat daug ir plačiai kalbėta, dar daugiau — kaltinta. Vietomis delegatams turbūt gavosi teismo, bet ne taikos kongreso įspūdis. Tačiau duokime žodį kongreso dalyviams. Šit, pirmasis kalbėtojas, sovietų rašytojas. A. Fadejevas, pirmininkavęs kongreso posėdžiams tarp kita ko pareiškė:

„Mes mokslininkai, rašytojai, artistai vėl po 3 metų susirinkome kupini nerimo dėl karą puoselėjančios provokatoriškos veiklos. Vadovai krašto, į kurį atvykstant pastebima laisvės statula, o likimo ironija, yra tie, kurie organizuoja naująjį karą." Tokie pirmieji taikos kongreso atidaromieji žodžiai turbūt nelabai maloniai išklausyti vienos delegacijos narių. Nurodęs, kad JAV siekia pasaulinės hegemonijos, Fadejevas šit kokiais žodžiais pavaizdavo JAV romanų, poezijos ir filmų herojus: „Šizofreniški ligoniai ir narkotikų mėgėjai, sadistai ir neuropatai, žudikai, provakatoriai ir pabaisos, šnipai bei gangsteriai." Savo puolimų viršūnę jis pasiekė, pareikšdamas: „Jei hienos galėtų rašyti mašinėle, jei šakalai sugebėtų naudotis parkeriu, tai jie rašytų, kaip Elliot ar Malraux. Imperialistinė ir reakcionieriška literatūra siekia nužeminti žmogų, gi Sartre jį verčia ropoti ant keturių kojų." Ypatingai jis kritikavo vakariečių rašytojus T. S. Elliot, J. T. Sartre ir Eug. O'Neill.

Be Fadejevo „kaltinamojo akto", nemažiau įdomus buvo ir rašytojo Iljos Ehrenburgo referatas — jis duoda mums ryškų sovietų intelektualų pažiūrų į Vakarų kultūrą vaizdą. Savo ilgame pranešime jis pirmiausia pažymi, kad kultūrą Europoje išgelbėjo ne kas kitas, kaip „paprastas sovietinis žmogus". Ir toliau jis aštriai puolė tris kultūras — Atlanto, Europos ir Vakarų. Esą, pavojus gresiąs visos žmonijos kultūrai ir jis ateinąs iš tų pusės, kurie kalba apie Vakarų kultūros gelbėjimą. Dabartiniai JAV vadovai, pasak jo, tai . . . fanatiniai agresoriai, gi Europos tautoms gresia buržuazijos invazijos (!) pavojus. Jis žinąs, kad Amerikoj esą daug gerų dalykų, puikių mokslininkų, rašytojų, architektų. „Jankiai" tačiau nori užmigdyti Europą ir tuo tikslu jie jon gabena ne Einsteiną, Faulknerį, Fastą ar Chapliną, bet policinius ir standartizuotus romanus, lyg kažką panašaus į opiumą. Tai esąs atentatas prieš tautinį kraštų veidą, prieš jų originalumą. Amerikiečius jis toliau išvadino nacionalistais, „aukštesniosios rasės" atstovais. Puolė jis ir Europos suvienytų valstybių idėją, apie kurią tiek daug šiuo metu kalbama — tai nesąs tautų susigrupavimas, bet profesinis tarnų, reikalų vedėjų sindikatas. — Prieš tai tenka priešpastatyti savo patriotizmą ir... „internacionalizmą". Žinoma, Ehrenburgas nepamiršo papasakoti ir apie sovietų tautų broliškumą ir sovietų vadovų meilę užsienių kraštų genijams. „Taika tautoms!" — pagaliau jis sušuko, pamiršdamas turbūt savo tėvynės kitoms tautoms nešamą „taiką".

V. R.

MENAS

KOMPOZITORIUS JUOZAS GRUODIS

Mūsų laikraščiai pranešė, kad pernai Lietuvoje mirė kompozitorius Juozas Gruodis.

Dar vaiku būdamas (vos 4 metų) kaip jis pats sakėsi, fortepionu skambindavo primityvias polkutes, valsus ir p. (Jau tas reiškinys tarp kitko parodo, kad jis buvo labai muzikalus.) Pagrindinius muzikos — kompozicijos mokslus Juozas Gruodis studijavo Maskvos, ir po I Pasaulinio karo Leipcigo koncervatorijose. Grįžęs iš Vokietijos, kurį laiką dirbo Kauno Valst. Operoje kaip dirigentas, o kiek vėliau Kauno Valst. muzikos mokykloje (vėliau koncervatorija) dėsto kompoziciją ir perima iš J. Naujalio tos mokyklos direktoriaus pareigas.

Juozas Gruodis buvo vienas pažangiausių lietuvių senosios kartos kompozitorių. Kai jo meto mūsų kompozitoriai, išskyrus M. K. Čiurlionį, tenkinosi, taip pat su mažom išimtim, tik liaudies dainų harmonizavimu, tai Juozas Gruodis atėjo su plačiais užsimojimais ir su naujom kūrybinėm priemonėm. Jo muzika toli peržengė, kaip sakoma, parapijos sienas. Juozas Gruodis, studijuodamas Leipcige, užsikrėtė naujomis muzikos kūrybos priemonėmis, iki tol Lietuvoje dar nepažįstamomis, bet Vakarų Europoje jau 19a. pabaigoje ir 20a. pradžioje plačiai pasireiškusiomis. Ir todėl Juozas Gruodis Lietuvos muzikinės visuomenės gana šaltai priimamas. (To

laiko mūsų vargonininkams, vieninteliams lietuviškos dainos propaguotojams, vieninteliai autoritetai buvo J. Naujalis ir. St. Šimkus). Gruodžio choro dainos mūsų žemo lygio chorams per sunkios, neįkandamos; jo solo dainos mūsų solistų nemėgiamos, nes jos taip pat sunkios, ir „nemelodingos". Jo ir instrumentiniai dalykai muzikantų, ypač svetimtaučių, kurių buvo apstu mūsų orkestruose, būdavo pašaipom palydimi. Bet šitaip buvo pirmajame mūsų nepriklausomybės dešimtmety. Vėliau, kylant bendrai mūsų krašto kultūrai, kilo ir mūsų chorų bei orkestrų techninis bei meninis lygis. Tada ir Gruodžio muzika buvo pradėta suprasti. O jo muzika žymiai skyrėsi savo šviežumu nuo jo vienmečių kompozitorių muzikos. Jis pirmas iš lietuvių naudoja padidintą trigarsį, kaip savistovų; jis labai dažnai naudoja įvairias alteracijas, o taip pat beveik visų laipsnių septakordus ir kitas naujas harmonines priemones. Jo ritmika judri, turtinga sinkopėmis. Šitos priemonės ir daro jo muziką gyvai pulsuojančią, ekspresingą bei dinamišką. Tiesa, neigiama ypatybe reikėtų laikyti jo muzikos „perkrovimą" — harmonijos sutirštinimą. Ypač tas žymu jo ankstyvesniuose fortepiono bei orkestro veikaluose. Jo muzikos interpretatorius pernelyg dažnai groja, kaip sakoma, pilnom rankom. Bet, kita vertus, tas jo muziką daro savotišką, didingai masyvią. Jo muziką techniškai nelengva išpildyti, bet gerai atlikta klausytojams daro gilų įspūdį. (Gal nevienam teko girdėti Iz. Vasyliūno išpildomą jo smuiko sonatą d-moll, apie kurią ir vokiečių spauda gražiai atsiliepė).

Juozas Gruodis, eidamas naujais muzikos keliais, užsispyrusiai ieškojo savo muzikai originalumo lietuvių liaudies dainose. Ir jam pirmajam iš lietuvių kompozitorių pavyko primityvią bet originalią liaudies dainą apjungti nauja harmonija bei ritmu. Tuo būdu jo muzika yra gana moderni ir kartu stipriai lietuviška. Jis ir savo mokinius primygtinai ragino domėtis lietuvių liaudies dainomis, nes, anot jo, tik tuo bus galima atkreipti Vakarų Europos dėmesį į lietuvių muzikos kūrybą.

Nors Juozo Gruodžio kūrybos laikotarpis nėra trumpas — arti 30 metų, tačiau kiekybiškai, palyginti, negausus. Čia tikriausiai bus kaltos jo pareigos, kaip ilgamečio koncervatorijos direktoriaus ir kartu kompozicijos mokytojo. Pamenu, kaip jis ne kartą sakydavo, kad nespėji susikaupti kūrybos darbui, kai žiūrėk, jau reikia skubėti tai į vieną ministeriją, tai į kitą, ar tai į koncervatoriją. O labai gaila, kad jis mažai parašė. Žinoma, mene kiekybė tai dar ne viskas, bet dažnai iš daugelio daugiau ir pasirinkti galima. Juk ir plačiai pasauly žinomi kompozitoriai ne tik tą parašė, ką mes šiandien jų girdime.

Kaip žmogus Juozas Gruodis buvo energingo būdo. Ta jo būdo savybė, kaip koncervatorijos direktoriaus, teigiamai veikė kaip pedagogus taip ir klausytojus. Tas turėjo teigiamos įtakos į koncervatorijos mokslo lygį. Koncervatorijos klausytojams, ypač jauniesiems, Gruodis atrodydavo per staigus, neprieinamas, tačiau tikrumoje jis buvo labai demokratiškas ir nuoširdus. Daug kartų mačiau, kaip jis tai vienam tai kitam vargan patekusiam klausytojui į delną įspausdavo dešimtį litų.

Ir kaip pedagogas Gruodis turi Lietuvai nuopelnų: visi mūsų jaunieji kompozitoriai, baigusieji Kauno koncervatoriją buvo Juozo Gruodžio mokiniai. Ir jų kūryboje daugiau ar mažiau atsispindi jų mokytojo įtaka.

Juozui Gruodžiui mirus, lietuvių tauta neteko vieno pažangiausio ir lietuviškiausio muzikos kūrėjo. Jo muzikos partitūros lapai yra Vakarų Europos muzikos partitūros lapai, nuspalvinti lietuvišku originalumu.

J. Gaidelis

ŽVILGSNIS Į SCENAS IR EKRANUS

Pasibaigęs karas įgalino Vokietijoje atsigauti karo metu supančiotam menui su visomis jo apraiškomis. Mūsų tremtiniai, ypač gyvenę miestuose, gerai prisimena Göbbelso įsakymą, kuriuo 1944 m. rugsėjo m. „Totalinio karo labui" uždaryti visi teatrai. Metus priverstinai tylėję, Vokietijos teatrai 1945 m. rudenį prabilo keleriopai spalvingesniais balsais. Keturių okupantų globon atsidūrę Vokietijos teatrai, nors pradžioje be didelio noro, tačiau palyginti gausiai ėmėsi statyti savo okupanto parašytas pjeses, dramas, tragedijas, net trilogijas. Publika pradžioje kiek pasyviai, bet toliau vis su didesniu dėmesiu reagavo į tuos pastatymus, kurių ji trečiojo Reicho dėka, be mažų išimčių, negalėjo matyti, atseit, negalėjo ir naudotis dvasiniais Vak. Europos turtais. Kiek laiko praslinkus, vokiečių scena ir pati publika apsiprato su mintimi — vokiškojo teatro repertuaras be JAV, anglų, prancūzų ar rusų dramaturgų veikalų apsieiti negali. Dar daugiau — metus žvilgsnį į kai kurių teatrų repertuarą pastebi net daugiau užsieniečių vardų, kaip vokiškųjų. Ne beto, kad vokiečiai nekultyvuotų savųjų, ypač klasikų. Jau ir mes iš patyrimo žinome, ką mums okupacijos metu reiškė scenoje tartas ar knygoje paskleistas Maironio, Krėvės, Vaižganto žodis. Tas pats ir šių dienų Vokietijoje — nerasi čia teatro, neatidavusio kiekvieno sezono metu duoklės Goethei, Schilleriui ar Hauptmanui. Vis dėlto, keletas pirmųjų užsienių dramaturgų veikalų tiek teatralus, tiek ir plačiąją teatrinę visuomenę įtikino, kad šiuose, anot Göbbelso propagandos, „supuvusiuose Vakaruose" teatro srity nesunku rasti tikrų deimančiukų — esama stiprių dramaturgų, sugebančių teatrų srity ne tik žongliruoti įprastomis idėjomis, bet ir atidengti naujų pasaulių ir vaizduojamų įvykių, idėjų ir dramaturgijos konstrukcijos srityse. Tad ir nenuostabu, kad jei žodis „užsienietis" nenoriai tariamas šiaip vokiečių, tai teatre pamatyti užsieniečio parašytą pjesę vokietis eina su tikrai dideliu dėmesiu.

Priešvaliutinis laikotarpis iš viso buvo palankus dvasinėms gėrybėms plisti. „Panem et circenses!" (duonos ir pramogų) — šaukdavo romėnai. Panašiai ir pokarinėje Vokietijoje. Abejotina, ar būdavo kada nors vokiečių teatrai taip gausiai lankomi kaip pirmaisiais trejais pokariniais sezonais. Pigi ir nesunkiai įgyjama markė įgalino, žinoma, teatro pastatymus pamatyti ir tokiai publikai, kuri lig šiol teatro menu ir mažiau domėjosi. Visuomet gausi auditorija turi ir savo neigiamų pusių — teatras mažiau berūpinasi pastatymų kokybe. Iš čia ir skubiai statomų ir dažnai permenkai įsigilintų veikalų skaičius. Tačiau kaip bekalbėsime, per tuos trejus metus stebėti ir sekti tų teatrų gyvenimą tikrai buvo įdomu. Juk visų keturių zonų teatruose lyg veidrody atsispindėjo trijų didžiųjų Vakarų valstybių ir Rytų valstybės teatrinė kūryba, ne visuomet pati naujausia, tačiau pakankamai ryškų vaizdą suteikianti apie paskirų kraštų teatrines aspiracijas, linkmes ar net avangardinius laimėjimus. O jei prisiminti nelaimingąjį politiškai ir ūkiškai Berlyną, tai kultūriniu požiūriu jis dažnai spaudos vadinamas rojumi — tiek kondensuotai ir mažam plote čia kunkuliuoja įvairiaspalvės keturių okupantų meno apraiškos. Panašu ir filmos srityje — tik čia, turint galvoje dažnai kino pasauly vyraujančius la-

biau finansinius, kaip meninius aspektus, tas vaizdas apie kurio nors okupanto filminę kūrybą nebuvo tiek ryškus, kaip teatre. Tačiau ir kino lankytojui buvo ir yra pakankamai progų pažinti tą filminę „terra incognita". O ji, palyginus su vokiečių tos srities kūryba, pasirodė besanti ne tik lygiavertė, bet dažnai savo menine, vaidybine, režisūrps puse, nekalbant jau apie techniką, dar pranašesnė už vokiškąją.

Ne mūsų uždavinys nagrinėti visą trijų metų vokiečių teatrų veidą. Pakaks čia nužymėti svarbiausius, būdingiausius Vokietijoje buvusius pastatymus, daugiau išskiriant Stuttgarto ir Tübingeno teatrų — kuriuos teko labiau sekti — pastatymus.

Jei kas paklaustų, koks gi šiuo metu žinomiausias Vokietijoje užsienio dramaturgas, atsakymas būtu vienintelis — Thornton Wilder. Šių eilučių autoriui Wilderį teko pirmą kartą pažinti dar prieš 9 metus Varšuvoje — tuo metu lenkų pastatyta jo žymiausia pjesė „M ū s ų m a ž a s i s m i e s t a s" (Our little town), susilaukusi didžiulio susidomėjimo, bet nepergausios publikos. Jau tada, dar prieš Antrajam pasauliniam karui prasidedant, Wilderis pasirodė teatro revoliucionieriaus vaidmeny. Mes nematome jokios uždangos, kostiumų, dekoracijų, scenoje vos pora suolų ir įspūdis — gilus. Atsižadėdamas tradicinių scenos taisyklių, dvasinėje srityje Wilderis tačiau laikosi visų tradicijų, jis pasireiškia kaip gilus humanistas, moralės skiepytojas, net poetas. Žiūrovą jis pagauna savo paprastumu, kasdienio žmogaus gyvenimo ritualo pavaizdavimu, savo drąsia alegorine forma žmonijos problemų iškėlimu. Šiuo pastaruoju atžvilgiu ypač įdomus jo antrasis dramos kūrinys „T h e s k i n o f o u r t e e t h" (vok. „Ir vėl mes išsigelbėjome") — JAV pirmą kartą pastatytas 1942 m. Čia autorius per trejetą veiksmų kelia vieną aktualiausių žmogaus gyvenimo ir prasmės problemų. Tiesioginio atsakymo į tai autorius neranda, tačiau jis atsako netiesioginiai, pavaizduodamas, kaip nepaisant pačių didžiųjų žmonijos katastrofų, žmogus vis dėlto išvengia visų pavojų. Wilderis — vienas originaliausių dramaturgų pasauly ir nenuostabu, kad jo dramas vokiečių teatrai į savo repertuarą įtraukia pirmoje eilėje. Ir čia braunasi mintis — kaip būtų buvę įdomu, jei mūsų tremties teatralai vietoje nuvalkioto „Skambučio" ar iš archyvo ištraukto „Žmogus, kurį užmušiau" būtų į savo repertuarą įtraukę ką nors iš naujosios pasaulinės dramaturgijos, kad ir tą patį Wilderį, kurio „Miestas" reikalauja taip paprastų pastatymo priemonių. Kitas JAV dramaturgas, dar iš seniau vokiečiams ir mums pažįstamas (Kauno teatre Jakševičiaus pastatyti „Marko milijonai") — E u g e n e O'N e i l l. Pokarinėje Vokietijoje pradėti statyti jo dar čia nematyti veikalai — komedija „Oh, Widerness" ir trilogija „Mourning becomes Electra" (Elektra turi dėvėti gedulą). Ypatingai šioji pastaroji tiek savo forma, tiek problematika yra užtarnautai patraukusi ne tik teatralų, bet ir plačiosios publikos dėmesį. O'Neill pasirodė esąs nemenkesnis problemų mėgėjas už Wilderį. Ir savo, daugiausia šeimos gyvenimą liečiančias problemas jis įvelka į sunkius, pasakyčiau, psicho-analitinius rūbus— tai lyg Freudas scenoje. Tačiau įdomiausia, kad O'Neill, bene pirmasis iš dramaturgų, savo dramai panaudojęs antikinę medžiagą. Jo herojai veikia USA pietuose, pilietinio karo metu 1865 m. ir jų psichiniai pergyvenimai (meilė, neapykanta, atgaila) nedaug atitolsta nuo antikinių graikų tragedijos herojų — Elektros, Aigisto, Oresto — sielos pergyvenimų. O'Neill trilogija šiuo metu keliauja po įvairias scenas ir visaip vertinama. Penkias valandas stebėti freudiškai narpliojamą šeimos dramą, nors ir itin gerai vaidinamą (kaip tat buvo Stuttgarto Kammerteatre), — ne visiems įkandamas dalykas. Tačiau viena tenka pripažinti — JAV žmonių gyvenimo pavaizdavimas antikinės dramos forma — itin įdomus teatro reiškinys.

Nenuostabu, kad atsirado ir pasekėjų. O'Neill savo trilogiją parašė 1931 m., gi žymiai vėliau iškilęs prancūzas J e a n A n o u i l h antikos pasaulį kaip rėmus moderninio gyvenimo dramai panaudojo net keliose pjesėse — žinomiausios jų „A n t i g o n a" ir „E u r i d i k a". Iš prancūzu rezistencinio judėjimo išaugęs, palyginti dar jaunas Anouilh antikinei medžiagai stengiasi suteikti naują prasmę ir dažnai, nesivaržydamas anachronizmų, sieja realų pasaulį su transcedentiniu. Autorius yra davęs visą eilę ir kitų dramų — įdomus jo „K e l e i v i s b e b a g a ž,o" (kare atminties netekusio žmogaus painiavos pokariniame gyvenime) ar viena paskutiniųjų jo dramų „P a k v i e t i m a s į p i l į". Anouilh neabejotinai bus viena įdomiausių teatro asmenybių pokarinėje Europoje.

Antika, senovės pasaulis, tarytum persekioja Europos dramaturgus. Šit šioji antika raudonu siūlu driekiasi ir mirusio jau J e a n G i r a u d o u x dramatinėje kūryboje. Ir jo dramos tvirtai laikosi vokiečių teatro repertuare ir, be to, atvežamos parodyti Paryžiaus gastroliuojančių teatrų. Tik jo kūrybos kitas pabūdis — mažiau jis gilinasi į sielos gelmes, kiek imasi prancūziškai lengvo žodžio žaismo. Tai tipingas prancūzų intelektualas, kurio kūryba vokiškajai publikai sunkiai įkandama dėl savo prancūzų „esprit", tikrai poetine forma išreikštos ironijos ir parodoksališkai nuspalvinto skepticizmo. Šit jo drama „T r o j o s k a r a s n e į v y k s" — tokios dramos, politikos bruožais atmieštos pavyzdys. Kitos jo pjesės — Stuttgarte pastatyta ir dabar Miunchine statoma „U n d i n ė", „E l e k t r a" ir „A m p h i t r i o n 1 9 3 8" — irgi pasižymi prancūzišku sąmojingumu ir daug kur statomos Vokietijoje.

Jei kalbame apie antikinio pasaulio idėjų, personažų ar tik dramos konstrukcijos madon išvirtusį panaudojimą naujosios Europos dramaturgijoje, tai negalime nepaminėti ir egzistencialistų judėjimo Prancūzijoje tėvo — Jean — Paul S a r t r e'o bei kito šios srovės dramaturgo Albert C a m u s. Ir jie savo pjesėse naudojasi antikine medžiaga ir kelią problemas, kurios šių dienų dvasiniai pavargusioje Europoje kamuoja ne tik egzistencialistus. Vokiečių teatrai pastatė senesnę Sartre pjesę — „L e s m o u c h e s" (Musės), kurioje madingasis Paryžiaus filosofas iškelia savo pagrindinę tezę: žmogus yra laisvas ir jis save bei savo egzistenciją formuoja laisvai savo veiksmų sprendimu. Tenka abejoti, ar vokiečių publiką galėjo įtikinti šis hiper-modernizmas antikiniuose rėmuose. A. Camus drama „C a l i g u l a" su savo nepažabojamo individualizmo iškėlimu publiką sudomino gal pirmoje eilėje savo abstraktinio stiliaus dekoracijomis ir stipria vaidyba. Reikia pripažinti — vokiečių teatras, nors ir ne visuomet susilaukdavo reikiamo publikos įvertinimo, tačiau moderniosios dramaturgijos kūrybą pastatydavo tikrai rūpestingai: pradedant gražia vertimo kalba, geru pastatymu, baigiant dažnai virtuozine paskirų aktorių vaidyba (Düsseldorfe Gust. Gründgens, Stuttgarte P. Hoffmann ir kt.).

Be naujosios dramaturgijos, vokiečių teatrai nemaža parodo ir senesnių autorių kūrybos. Iš prancūzų publikos skoniui atrodo artimos R o m a i n R o l l a n d'o dramos: „M e i l ė s i r m i r t i e s ž a i s m a s" ir „A t e i s l a i k a s". Pacifizmas scenoje — pokario Vokietijoje priimamas jei ir be didelio entuziazmo, tai vis dėlto su dėmesiu. Gi jei scenoje pavaizduojama anglo-saksų žiaurus elgesys su okupuotais gyventojais — dramos sekmė užtikrinta, kaip tat teko pastebėti Stuttgarto avangardistinio pastatymo „Naujajame Teatre". Įdomu, kad JAV zonoje taip tolerantiškai leidžiama publikoje įaistrinti jos jausmus okupanto atžvilgiu. Ar būtų tat įmanoma sovietų zonoje? Paul C l a u d e l'i s taip pat nepamirštamas — jo „Š i l k i n i s B a t e l i s", nepaisant jo ne tik sunkios problematikos, bet ir be galo didelių reikalavimų pastatymui — statomas ne vieno teatro. Publika pratinama prie Vak. Europos dramaturgijos, o jos tarpe, kaip ir iš „Batelio" matyti, esama tikrų šedevrų. Jais,

tiesa, nelaikytume Marcel Pagnol'io pjeses: „Cesar" (vokiškai „Südfrüchte") ar „Marius" (Zum goldenen Anker), tačiau Pagnol savo teatrališkumu, lengvumu ir meistriškom pietietiškųjų prancūzų tipų apybraižom yra malonus svečias visos Europos teatruose. Bet ar šis, palyginti dar jaunas prancūzų akademikas būtų lengvai prieinamas vokiečių publikai — tektų abejoti. Kalti čia patys vokiečiai — toli jiems ligi prancūzų lengvumo supratimo, taip svetimo jiems įprastinei hauptmaniškai ar goethiškai „sunkiajai artilerijai".

Anglų pasaulio naujoji dramaturgija taip pat veržiasi į vokiečių sceną. Tik čia ji jau mažiau randa supratimo. Daug kur anglų zonoje ir Miunchene statyta T. S. Elliot, šiemetinio Nobelio premijos laureato, drama „Nužudymas katedroje" (vargiai priimtinas teatro ir bažnyčios suplakimas) ar John van Druten „Balandžio daina". Žymiai didesnį pasisekimą turi J. B. Priestley savo „Ispektorium, kuris ateina" (An inspector Calls). Iš senesniųjų dramaturgų M. Somerset — Maugham užtarnautai pagarbiai statomas ir vertinamas žiūrovų — jo „Šventoji liepsna", atrodo, dar ilgai laikysis geležiniame teatrų repertuare — tiek ji stipri savo psichologine puse, puikiu dialogu ir klasikine scenos technika.

Shakespeare ir Shaw — šit du anglų vardai, kurie atsveria visus britų naujosios dramaturgijos silpnumus, lyg granitas yra įsibrėžę į teatrų repertuarą ir dažnai savo žodžio ir minties gaivalingumu nukonkuruoja visą Vak. Europos modernistų plejadą. Šekspyre, anot vokiečių dramaturgo dr. E. L. Stahl, vokiečiai surado savo vidujinio išsilaisvinimo išraišką. Tad nenuostabu, kad patys pirmieji karui pasibaigus teatro pastatymai buvo — Šekspyro. Kareiviai 1945 m., porai savaičių praslinkus po kapituliacijos, Berlyno griuvėsiuose suvaidino paskiras scenas iš „Vasaros nakties sapno", gi rugpjūčio mėnesį gražioje Tübingeno rinkos aikštėje pasirodė „Romeo ir Julija". Ir nuo tada Šekspyras triumfaliai žengia per visą Vokietiją. Jei 3 Reicho laikais teatrams leista statyti Šeksyrą ne daugiau vienos dramos per metus, tai šiuo metu dažnas teatras pastato 2—3 jo veikalus per sezoną. Toks Tübingenas, pvz., lig šiol yra pastatęs 6 Šekspyro tragedijas bei komedijas ir dar numato pastatyti porą. Nebūtų čia vietos skaičiuoti visą Šekspyro kūrybą, spinduliuojančią visu savo grožiu teatruose — pakaks paminėti, kad daugiausia statomas „Hamletas", „Otello", „Makbetas", „Vasaros Nakties Sapnas" ir kt., nesibaidoma ir kitų, mažiau pažįstamų dramų, kaip „Richardas II" ar „Užsispyrusios tramdymas". Pastatymo vertė? Įvairi — rūpestingiausiai pasirodė šiaurės Vokietijos teatrai, pietuose — silpnesnis lygis. Vis dėlto viena reikia konstatuoti — nepaprasta teatrų meilė Šekspyrui. Net vidutinio pajėgumo, su pora stipresnių pajėgų teatras, Tübingeno — Reutlingeno, vis dėlto laiko savo ambicija „išvežti" sunkiausius Šekspyro kūrinius, nors ir autoriaus sužalojimo sąskaiton, kaip tat įvyko šį rudenį minėtame teatre su 18 amž. Bürgerio gerokai perdirbtu „Makbetu". Tas Šekspyro kultas šiuo metu žydi ne tik Vokietijoje — tas pats jo tėvynėje, JAV, Prancūzijoje (neseniai Paryžiuj pastatyti net 3 „Hamletai", kurių įdomiausias bene bus J. L. Barrault suvaidintas ir André Gide perdirbtas teatrui), net Sov. Sąjungoje, kur esą jis išverstas į 27 kalbas ir prieš Antrąjį pasaulinį karą statytas 210 teatruose. Kaip aiškinti šią 17 amž. dramaturgo sėkmę moderniškoje scenoje? Klasikai juk dažnai atbaido publiką. Atsakymas čia paprastas — Šekspyras lieka Šekspyru. Jo kūrinių personažai, jo meistriškas žmogaus sielos, jo aistrų iškėlimas, kad ir antikinėje formoje, tiesiog simbolizuoja mūsų gyvenamojo amžiaus charakterius, lyg veidrody atspindi ne vieną mūsų laikų valdovą ir pilkąjį žmogų. Tad nors ir paradoksalu, bet Šekspyras yra virtęs moderniu dramaturgu. Jis viešpatauja scenoje, jis — neįtikėtinas dalykas — pavergia ir filmų publiką savo „Henriku V", „Hamletu" (anglų L. Olivier didieji pastatymai) ar „Makbetu" (JAV O. Welles past.).

B. Shaw, nežiūrint jo 92 metų, tvirtai laikosi gyvenime ir nemažiau tvirtai scenoje. Vokiečių teatrai irgi lenktyniuoja statydami jo dramas ir dažnai be didelės nuovokos. Jei Šekspyro visi ar beveik visi kūriniai statytini scenoje, nepasakytume to apie Shaw. Pvz. jo „Didvyriai" ar „Majoras Barbara", neseniai rūpestingai pastatytas Stuttgarte begali sudominti žiūrovą ne savo pasenusia tematika, bet kaip paprastai įmantriu šio ciniko sąmojum. Jau įdomesnis buvo „Amerikos Imperatorius" (politinė demokratijos satyra) ir vis nenustojanti savo vertės „Candida", pernai vykusiai pastatyta Stuttgarto ir Tübingeno teatruose.

Kitų tautų dramaturgai — retesni svečiai. Iš rusų vakarinėse zonose dažniau teatre gal sutiksi L. Tolstojų su jo „Gyvuoju lavonu" (nors ir geros vaidybos, tačiau vargiai besuprantamą vokiečių publikai), rečiau — A. Čechovą — jo „Vyšnių sodas" ar „Žuvėdra" blyksteli scenoje ir greitai išnyksta. Tuo tarpu rusų zonoje rusiškųjų ar sovietinių dramų statymas — pareiga. Be to paties Tolstojaus, Čechovo, sovietai ypatingai prakiša savo standartinę antiamerikietiškąją L. Simonovo pjesę „Rusų klausimas". Bet kaip tenka patirti, šis dirbtinos kūrybos vaisius vokiečių visuomenės vertinamas neigiamai, o apie jo pastatymą Vak. Vokietijoje ir iš viso Europoje (be satelitinių kraštų) nėra ir kalbos. Skandinavai — ir prieš karą ir po jo — neišvengiami vokiečių teatre. Tad Strindbergas su Ibsenu įeina į kiekvieną teatro repertuarą. Mums suprantamas vokiečių pamėgimas matyti scenoje šių autorių dramas — žymiai jos artimesnės vokiečių sielai ir aiškiai mieliau žiūrimos už tokį Anouilh ar Giraudoux. Tačiau ir čia, kaip ir Shaw atvejuje, statoma be pasirinkimo. Pvz., niekas neginčys, kad ypač Strindbergo kai kurios pjesės („Mirties šokis", „Velykos") psichologinės naštos svoriu labai atgyvenusios savo amžių ir mūsų laikų žiūrovui sunkai pakeliamos, gi jas nuo visiškos nesekmės begali išgelbėti tik paskirų aktorių meistriška vaidyba. Ibsenas mažiau teturi tų pavojų ir jo „Laukinė antis", „Šmėklos" ar „Visuomenės Priešas" publikai teikia tikrą teatralinį malonumą.

Pačių vokiečių kūryba teatruose — beveik stelbiama užsieniečių. Be klasikų — Goethės, Schillerio, Hauptmanno, Hölderlino, Lessingo su jo „Natanu" ar „E. Galotti", Hebelio — vokiečių teatrai labai nedaug teparodė moderniosios vokiečių dramaturgijos pavyzdžių. Įdomesnė buvo viena Borcherto karo meto padarinių pjesė „Kitoje durų pusėje" — švystelėjimas vokiškojo egzistencializmo scenoje. Šiaip gi teatrai tenkinosi žydo Werfelio drama „Jakubovskis ir pulkininkas", Wolfo „Daktaras Mamlock" ir pan. lig šiol 3 Reiche uždrausta kūryba. Prie šios kategorijos tektų priskirti ir B. Brechto pagal anglų John Gay paruoštą „Valkatų operą" — „Dreigroschenoper". Hitlerio griežtai uždrausta šioji „opera", aišku, dabar triumfaliai statoma. Publiką vilioja čia ne tik padugnių gyvenimo vaizdavimas, ne tik slidžiai pavojingos dainos (refrenas: „pirma valgis, po jo seka moralė"), bet ir tikrai stilingas pastatymas Stuttgarto Naujajame teatre.

Naujoji vokiečių dramaturgija atgijo tik su Carl Zuckmayerio „Des Teufels General" (Velnio Generolas), 1945 m. Amerikoj parašyta karo meto pjese. Pirmą kartą Europoje ji pastatyta 1946 m. gruodžio m. Züriche ir tik 1947 m. rudenį vokiečiai išdrįso ją parodyti savo visuomenei. Pradėjusi nuo Hamburgo, šioji pjesė dabar statoma beveik kiekviename mieste. Publika veržiasi teatran nepaisant trūkstamų Dmarkių. Apie pastatymą rašomi ilgi straipsniai

ir iš viso drama plačiai komentuojama. Netenka abejoti, kad tai meistriškai parašyta pjesė ir ji jos autoriui teikia garbę. Jis tą „Generolą" rašydamas tikrai turėjo idealistinių sumetimų — vaizduodamas vokiečių karo meto aviatorių gyvenimą, kariškių ir SS trynimąsi, drauge norėjo iškelti Vokietijos rezistencijos apraiškas — lėktuvus gadinę inžinieriai norėję tuo būdu sutrumpinti pragaištingąjį karą ir sukliudyti Hitlerio laimėjimą. Tokiems vyrams tektų statyti ateities Vokietijoje paminklai, gi jaunimas turėtų juos laikyti savo idealu. Toks buvo šio vokiečio rašytojo, JAV piliečio, tikslas. Ar jis pasiektas? Į tai galima būtų atsakyti kitu klausimu — kas sudaro dabar vokiečių teatrų publiką — ar ne to paties „Velnio" general-direktoriai, agentai ir smulkūs agentėliai? Kaip išaiškins eilinis žiūrovas aviacijos sabotažininkų veiksmus? Kaip idealistinį darbą geresnės Vokietijos labui? Nieku būdu. Greičiau kaip „Dolchstoss" legendą. Tokiu gi atveju, aišku, dramos kūrinys visai nebetenka savo raison d'être. Tačiau kaip nekalbėsime, vis dėlto „Velnio generolą" tenka pokarinėje Vokietijoje laikyti reikšmingiausia ir literatūriškai bei teatrališkai vertingiausia aktualiosios dramaturgijos pjese. Scenos apipavidalinimas ir vaidyba visų teatrų stengtasi duoti tikrai aukšto lygio, nors tas pastatymas, pagal teatrų pajėgumą, ir žymiai svyravo. Pvz., trys matyti spektakliai Ulmo, Stuttgarto ir Tübingeno teatruose davė visiškai skirtingus vyr. vaidmens — generolo Harras tipus. Ar teatruose atsiras daugiau tokio masto aktualių dramų, iškeliančių viešumon dar vis aktualias politikos ir pasaulėžiūros problemas — abejotina. Gal jų duos tas pats emigrantas, tačiau iš Vokietijoje gyvenančių rašytojų vargiai galėtume susilaukti tiek pilietinės ir net žmogiškosios drąsos.

Vokiečių dramaturgai imasi mažiau pavojingų temų ir su malonumu pasinėria į lengvo, nepretenzingo žanro kūrybą. Geriausias čia būtų pavyzdys-žinomojo aktoriaus — komiko — Theo Lingeno ir Gribitzo sukurtoji komedija „Theophanes", spėjusi su pasisekimu apkeliauti Müncheno, Tübingeno ir kitus teatrus. Čia vėl stengiamasi pasekti Vakarų dramaturgus, modernaus gyvenimo situacijas įvelkant į antikinius rėmus — čia tos pastangos, tiesa, nebe naujos, prisimenant kad ir 1946 m. statytą F. Michael'io „antikinę" komediją „Iškyla su damomis". Daug humoro, sąmojaus ir lėkštas turinys — tat ir visa, kas randama šiuose nevykusiuose sekimuose. Užtat ir publika, po pradinio susidomėjimo, vis labiau atsigręžta į savo nemirtinguosius klasikus ar kitus senesnės datos dramaturgus, pvz., kad ir į tokį L. Thoma su jo nenusibostančia, nors jau 40 m. sulaukusia satyrine „Morale".

* * *

Pažvelgę dabar į kino pasaulį, susidursime su panašiu reiškiniu — ir čia žiūrovas, žiūrint kurioje zonoje jis gyventų, turi geros progos pažinti savo okupantų filminę kūrybą. Aplamai, tektų pabrėžti, kad norint gerai susipažinti su JAV ir Europos filmomis, jų menine verte bei naujomis kryptimis, tektų vykti į Paryžių ar Londoną, nes tik juose galima pamatyti ne tik mums pažistamų kraštų, bet ir italų ar meksikiečių filmas, gi jos ypač pokariniu metu toli savo meniniu pajėgumu pranešą kitų tautų filmas. Pirmoje eilėje — Italija su savo nepalyganamuoju rež. R. Rossellini. Jis yra naujojo realizmo filmoje puoselėtojas ir savo filmas pastato nepaprastai sugestyviai. Teko matyti jo „Romą — atvirą miestą" ir „Paissą". Abi filmos liečia vokiečių okupaciją ir abi pagauna žiūrovą savo meistriška režisūra, realizmu, visų filminių priemonių reikiamu panaudojimu. Įdomios pasaulinio įvertinimo susilaukusios jo filmos „Vokietija Ometais" ir „Amore". Aišku viena — italai pokario Europoje įkopė į filminio meno viršūnes ir čia anglai su prancūzais gali iš jų net pasimokyti, jau nebekalbant apie vokiečius.

Anglai, ilgą metą buvę atsilikėliai filmų srity, karo metu ir ypač po jo taip pat pradėjo rodyti stebuklus. Jų Arthur Rank'as, pasiėmęs beveik diktatoriškai tvarkyti filmų reikalus Anglijoje, nepaisydamas išlaidų, paleido į pasaulį tikrai dėmesio vertas filmas, neretai ir tikrus meno kūrinius. Tiesa, pasakiškas pinigų sumas kaštavusi spalvotoji „Cezaris ir Kleopatra" (vis dėlto, be savo neigiamų pusių, labai geros vaidybos ir pastatymo) nors ir nesužavėjo žiūrovų, tačiau visos kitos filmos leidžia susidaryti įspūdžiui, kad anglai savo filmų kūryboje šiuo metu yra įžengę į labai gerą kelią — jie aiškiai yra atsisakę hollywoodinių tradicijų, eina savais, naujais keliais ir jei seka ką, tai nebent prancūzus. Visa eilė filmų tai patvirtina — pakaks čia paminėti „Paskutinįjį šydą", puikią spalvotą komedijinę filmą iš „dvasių" pasaulio „Blith Spirit", ar Dikkenso romanų filmas „Great expectations" (pavyzdingas epochos pavaizdavimas), „Oliverį Tvistą" ir kt. Paskirai reiktų paminėti reto stiprumo vaidybiniu ir pastatymo atžvilgiu „Odd man out" (Atstumtieji) su vienu pačių stipriųjų britų aktorių James Mason. Tai filma (iš airių partizanų kovų, pgl. Green romaną) viena geriausių pokariniu metu. Vokietijos bizonoje pradėtos rodyti ir kitos garsiosios, tikrai garbę anglams teikiančios filmos, kaip spalvotoji surrealistinė filma „A Matter of life and death", „Nuotykiai Brazilijoje", „Juodasis Narcisas", ar vaikų gyvenimo epopėja „Hue and Cry", — visos jos verčia net daryti išvadą — publika gali nustoti domėtis JAV pagamintomis filmomis — tiek jos atsilieka, be mažų išimčių, nuo angliškųjų. Pagaliau britų — JAV trynimasis filmų srity (JAV net imta boikotuoti britų filmas) šį tą pasako apie amerikiečių baimę netekti Europos rinkų ir jų nerimą dėl nuolat stiprėjančios anglų filminės kūrybos.

Ir iš tikrųjų, JAV filmų derlius Vokietijoje — gana menkas. Kažin kodėl, gal finansiniais sumetimais, amerikiečiai į vokiečių rinką pasiuntė visą eilę menkaverčių, senesnės gamybos filmų ir tik keletą vertingesnių. Žinoma, žiūrovų Rmarkių laikais nestigdavo, tačiau jų nuomonės apie JAV filmas, nepasakytume, kad būtų geros. Iš Hollywoode kasmet dabar pagaminamų 300 filmų neabejotinai bent 10 % tikrai turėtų būti vertingesnių, tačiau, deja, į užsienius siunčiama ne tik pačios geriausios. Iš Vokietijoje pasirodžiusių geresnių filmų tenka pirmoje eilėje paminėti filmas su garsiąja švede Ingrid Bergmann, neabejotinai garbingai einančia savo nepamirštamos tautietės Gretos Garbo pareigas ekrane. Lapkričio 11 d. New-Yorke buvo didelis meno įvykis — įvyko naujausios Bergmann filmos „Joan d'Arc" — Orleano mergelės — premjera. Gi Vokietijoje matytos „Šv. Marijos varpai", „Gaslight", „Supančiotieji", „Dr. Jekyll and Mr. Hyde (pgl. Stevensono novelę) — tai vis, nors dažnai banalaus turinio, bet pastatymo ir ypač vaidybos požiūriu tikri deimančiukai. Taip pat ir „Bernadetos giesmė" — pgl. pagarsėjusį F. Werfelio romaną apie Lourdo stebuklus — pirmaeilės vaidybos (Jennifer Jones Bernadetos vaidmeny) ir pastatymo kūrinys, nors ir nedaręs tiek stipraus įspūdžio, kaip pati knyga. Visais požiūriais įdomi paskutinioji Chaplino filma „Mr. Verdoux" (genialusis komikas naujam pavidale), puikiai R. Millando suvaidintas „Prarastasis savaitgalis", nuostabios savo meistriškumu Walt Disney'aus pieštinės filmos (kad ir jo stirniuko romanas „Bambi", bet tai ir beveik viskas. Daugiau kaip ¾ kitų filmų — masinė gamyba. Kalbama apie Hollywoode vykstančią filmų krizę — tai gali būti.

Krizė palietė ir Prancūzijos filmų gamybą. Visai nustelbta okupaciniais metais, ji pokario metu nuostabiai greitai atsigavo ir pastaraisiais 3 metais davė visą eilę vertingų kūrinių. Prancūzai vėl atskleidė savo gerąsias filmines tradicijas ir nepalyginamus šioje srityje ypatumus (meistriškas operavimas šviesomis, šešėliais ir perspektyva, sugebėjimas sukurti

subtilią nuotaiką, natūrali vaidyba, triukų vengimas ir tt.). Režisierių — Renoir, Clair, Duvivier (šie trys daugiausia dirba JAV), Carné, Delanoy, mirusio Feyder — rankose ir menkoko siužeto filma virsta į pasigėrėtiną estetiniu atžvilgiu kūrinį. Ne be to, kad prancūzams netrūksta ir pirmaeilių filmos pajėgų, kaip Pierre Blanchar, M. Simon, J. Marais, J. L. Barrault, M. Morgan, V. Romance, E. Feuillere ir visa eilė kitų. Vertos paminėti tokios filmos kaip „Les enfants du Paradis", „Pastoralinė simfonija", meistriškos P. Fresnay vaidybos „Mr. Vincent" (Šv. Vincento a Pauli veikla), „La chartreuse de Parme" (plg. Stendalį), „Le diable au corps" ir neseniai baigta R. Kryžiaus kūrėjo veiklą vaizduojanti „D'homme a hommes" su J. L. Barrault. Dažna filma prancūzų zoną aplanko tuoj po premjeros Paryžiuje. Filma — galingas veiksnys, tad ir nenuostabu, kad prancūzai tiek savo filmomis, tiek Paryžiaus teatrų gastrolėmis savo zonos miestuose atlieka nemažos kultūrinės ir drauge politinės reikšmės vaidmenį.

Šios kultūrinės reprezentacijos lyg ir šešėly atsiduria pokario metu vos iš vystyklų teišėjusi pačių vokiečių filmų kūryba. Nedrąsiai pradėjusi pirmuosius žingsnius (Berlyno sovietų sektoriuje), šioji kūryba trečiaisiais metais kiekybiškai pasiekė jau gana daug. Šiuo metu, pvz., į rinką paleista jau per 40 filmų. Jei pažiūrėsime tačiau į vokiškųjų filmų kokybinę pusę, tai vaizdas nebus džiuginantis. Vokiškoji filma blaškosi, ieško kelių — tokiais žodžiais galima nusakyti visą pokarinę jų filmų gamybą. Pirmiausia jie metėsi į vad. griuvėsinių (Trümmerfilme) filmų gamybą — visoje eilėje jų stebime griuvėsius, grįžtančius belaisvius, juodosios rinkos ir jos „valymo" vaizdus ir pan. Publikai tiek įgriso tie griuvėsiai filmose, kad jie net švilpimais protestuoja ir mieliau žiūri kelintą kartą jau matytų prieškarinių filmų, kurių ekranuose dar daug rodėsi. Kai kurie gamintojai, ypač anglų zonoje, susigriebę ėmėsi statyti filmas dalyvaujant aktorių „atžalynui" ir čia jiems pavyko šį tą pasiekti. Kita filmų grupė — žydų golgotos 3 Reicho metu išryškinimas — čia irgi pasiekiama gražių rezultatų (Ilgas Kelias), tačiau kaip tokias filmas priims vokiškoji publika? — Ir čia pasirodė, kiek daug reiškia geras, žinąs savo amatą ir reikiamai suprantąs filmos reikalavimus režisierius. Vokiečiai šiuo metu tokių turi bene vienintelį — tai Helmut Käutner. Jo pastatytos ar vadovaujamos filmos „In jenen Tagen", „Film ohne Titel" ir „Der Apfel fällt ab" įdomios visais atžvilgiais. Ypač pirmoji jų, originaliai pavaizduodama auto istoriją nuo Hitlerio įsigalėjimo pradžios ligi galutino žlugimo paskirais epizodais patiekia itin vykusių režisūriškai — vaidybinių gabalų. Tačiau aplamai paėmus, vokiškoji filma dar toli atsilieka nuo savo užsieninių kolegių. Karas ją sukrėtė ne tik finansiškai (tai atsiliepia į pačią filmos žaliavą, skurdų pastatymą), bet ir moraliai. Tad ir sunku iš jos, bent šiuo metu, tikėtis stipresnės, nebanalios idėjinės pusės ar efektingesnio, italų Rossellinio, amerikiečių Wylerio ar Fordo, anglų Reeds ar Powell, ar prancūzų Carné ar Clair lygio pastatymo bei patrauklesnės vaidybos.

Toks Vokietijos teatrų ir šiuo metu filmų pasauly atsiradusių naujovių vaizdas. Galbūt jis ne visai pilnas, gal būtų galima rasti dar ir kitų pokario meto teatrinės dramaturgijos ar filminės kūrybos aspektų. Tačiau autorius, būdamas eilinis teatro ir kino mėgėjas, šiose skiltyse davė tokį aprašomąjį vaizdą, koks jam buvo įmanomas patiekti, sekant tiek Vokietijos, tiek Vak. Europos tikrai įdomias apraiškas šiose meno srityse.

V. Rimvydas

AKADEMINIS GYVENIMAS

Universitetiniame pasaulyje

Jungtinėse Amerikos Valstybėse Columbijos universitetas 30 amerikiečių kariuomenės vadų suteikė garbės daktaro laipsnį. Daktaro laipsnis suteiktas ne tik gen. Eisenhoveriui, bet ir užsienių reikalų ministeriui Marshaliui. Bostone tam tikras komitetas įsteigė „važinėjantį medicinos fakultetą" Europai, į kurį įeina 8 amerikiečiai medikai ir du šveicarai. „Važinėjantis medicinos fakultetas" pirmiausia paskaitas skaitys įvairiose Austrijos provincijos vietose ir supažindys austrų gydytojus su naujausiomis medicinos problemomis bei gydymo būdais.

Anglijoje Cambridge universitetas priėmė penkmečio planą, pagal kurį universitete bus išskirtos mokomosios ir grynai mokslinio tyrinėjamojo pobūdžio funkcijos. Anglijoje reiškiamas didelis susirūpinimas, kad studentai nepaprastai ruošiasi valdininkų karjerai, indami studijuoti atitinkamus dalykus, pvz., 1946 m. į 800 laisvų vastybinių vietų buvo paduota net 6.000 prašymų. Dėl to nukenčia kitos universitetinio darbo sritys. Prancūzų rašytojui André Gide'ui Oxfordo universitetas suteikė literatūros garbės daktaro laipsnį. Tokius laipsnius Oxfordo universitetas suteikia labai retais atvejais.

Prancūzijoje akademinis gyvenimas grįžo į prieškarines vėžes. Ypač judrus veikimas pastebimas Sorbonoje. Ten neseniai buvo suruoštos diskusijos, kurių metu buvo priimta rezoliucija, kad prancūzų vyriausybė universitetų reikalams skirtų dvigubai tiek lėšų, kiek kad skyrė ligi šiol. Prancūzų Tulūzos universiteto rektorius įteikė anglų romanistui W. Somersetui Manghamui garbės daktaro laipsnį.

Kinijoje veikiąs kat. universitetas Pekine tiesiog užverstas prašymais priimti naujų klausytojų. Paškutinį semestrą studentų skaičius siekė 2537, 20.000 kinų studentų pasirašė peticiją, kurią įteikė vyriausybei, prašydami baigti pilietinį karą ir pakelti kultūrinį ir mokslinį krašto lygmenį, šiaip kraštas, nurodo, nueis į katastrofą.

Lenkijoje visuose universitetuose visiškai reformuotos teisės mokslų studijos. Ir čia nustatyta tam tikra „linija". Ateityje teises galės studijuoti tik tie studentai, kurių kandidatūras pasiūlys komunistų vadovaujamos profesinės sąjungos. Kanonų teisė, kaip studijų dalykas, visai išbraukta iš programų. Vietoj jos įvesta „valstybinės konfesijų teisės mokslas". Reformos aktuose pažymima, kad teisių studijos „turi būti suderintos su liaudies valia ir moderniąja laiko dvasia", nebūti atsilikusios. . .

Vokietijoje universitetinis gyvenimas taip pat grįžta visose srityse į prieškarines vėžes. Vokiečių studentai jau vyksta studijuoti į D. Britaniją, Šveicariją ir JAV, taip pat iš ten atvyksta į Vokietiją su paskaitomis pasižymėjusių mokslo žmonių. Vokietijoj pirmą kartą pradėta skaityti universitete okupacinė teisė. Ją Berlyno universitete skaito Dr. Steinigeris Frankfurto un-to rektorius prieš Forum Academicum skaitė paskaitą, per kurią viso mokslo personalo vardu griežtai pasisakė prieš neleistiną valstybės kišimąsi į mokslo reikalus. Valstybė savo pretenzijas remia tuo, kad ji išmokanti universitetų biudžetą, todėl turinti teisę kontroliuoti universitetinį darbą. Prelegentas įrodinėjo, jog universitetai tarnauja tiesai, o valstybė negali nustatyti, kas yra tiesa, o kas ne, todėl mokslo pasauly turi viešpatauti visiška laisvė. Panašių ginčų kadaise buvo apsčiai kilę ir Lietuvoje, kai buvo užsimota varžyti ir faktiškai suvaržyta universiteto autonomija.

LIETUVI!

Jeigu Tau rūpi kultūrinė mūsų tautos misija, jeigu Tu nori kūrybiškai bręsti būsimam Lietuvos prisikėlimui — skaityk laisvųjų pasaulio lietuvių žurnalą „AIDUS".

Šių dienų religiniai, filosofiniai, literatūriniai, meniniai, socialiniai ir kiti kultūriniai klausimai išsamiausiai keliami ir sprendžiami „AIDUOSE".

Pačių aktyviųjų mūsų rašytojų, mokslininkų ir menininkų naujausius darbus rasi „AIDŲ" puslapiuose.

Lietuvi, tau neturi pakakti tik laikraštinės įvykių informacijos. Tu ir tremfy privalai likti pilnutiniu žmogum. Todėl „AIDAI" turi būti nuolatinė Tavo lektūra.

Skaityk Pats, užprenumeruok giminėms ir pažįstamiems Europoje ir užjūriuos.

Reikalauk „AIDŲ" stovyklų kioskuos, pas spaudos platintojus arba užsisakyk administracijoje, pasiųsdamas atskiram numeriui 3 DM., o prenumeruodamas trims mėnesiams iš karto — tik 7,50 DM. Ne Vokietijoje atskíras numeris kainuoja 4 DM., trims mėmesiams — 10 DM. Pavieniai užsisakę žurnalą gaus paštu. Rašyk „AIDŲ" administracijai: (13 b) Augsburg, Hochfeld, DP. Baltic Camp. Germany, US.-Zone.

AIDAI - Lithuanian Monthly Cultural Magazine - ECHOES

Published under EUCOM
Civil Affairs Division Authorisation for United Nations
Displaced Persons Publication
No. UN DP 204, 11 March, 48
Editor and publisher — Jonas Sakevičius
München 27, Rauchstraße 1/II
Printed by Haas & Cie., Augsburg
Circulation: 2000

Red. — leidėjas — Jonas Sakevičius.
Redaktorius — Kazys Bradūnas.
Redakcijos narys Jungt. Amer. Valst.
Juozas B. Laučka.
Redakcijos adresas: München 27 Lamontstr. 21,
Administr. — Augsburg, Hochfeld, D.P. Baltic Camp
Atskiras numeris — 3 DM. Trims
mėnesiams — 7,50 DM.

